सत्यमेव जयते

महाराष्ट्र शासन

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२६-२०२७

उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग
(कामगार)

पुस्तक क्रमांक २

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई

२०२६

कार्यक्रम अंदाजपत्रक

२०२६-२७

उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग

(कामगार)

पुस्तक क्रमांक २

[कामगार आयुक्त, विकास आयुक्त (असंघटित कामगार); प्रबंधक, औद्योगिक न्यायालय; संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय; संचालक, बाष्पके संचालनालय आणि संचालक, कै. नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था]

(तीन)

उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभागाने तयार केलेल्या कार्यक्रम अंदाजपत्रकांची यादी

क्रमांक	कार्यक्रम अंदाजपत्रकाचे नाव
१	उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग (उद्योग)
२	उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग (कामगार)
३	उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग (ऊर्जा)
४	उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग (खनिकर्म)

कामगार आयुक्त

अ.क्र.	कार्यालय	पृष्ठ क्रमांक
१	कामगार आयुक्तालयाची माहिती	(सात)
२	विकास आयुक्त (असंघटीत कामगार), महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	१९
३	संचालक, बाष्पके संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	२०
४	औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई	३१
५	प्रबंधक, औद्योगिक न्यायालय, मुंबई	४०
६	कै. नारायण मेघाजी लोखंडे, महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था, मुंबई	६२
७	महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ	७३
८	उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द)	७७

कामगार आयुक्तालयांची माहिती

प्रास्ताविक

आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना (ILO) च्या स्थापनेनंतर म्हणजेच एप्रिल, १९२१ मध्ये मुंबई कामगार कार्यालयाची स्थापना करण्यात आली. तद्नंतर १९७९ मध्ये कामगार कार्यालयाची फेररचना करून प्रशासनाच्या दृष्टीने ३ विभाग करण्यात आले. कामगार आयुक्त मुख्य कार्यालय, विभागीय कार्यालय व जिल्हा कार्यालय.

उद्योग, ऊर्जा व कामगार या विभागांतर्गत कामगार कक्षाचे अधिपत्याखाली कामगार आयुक्त, विकास आयुक्त (असंघटित कामगार), संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य, संचालक, बाष्पके व धूम्र उपद्रव, संचालक, महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था आणि प्रबंधक, औद्योगिक न्यायालय हे प्रमुख विभाग येतात. कामगार आयुक्त हे कामगार कार्यालयाचे प्रमुख असून त्यांचे मुख्य कार्यालय कामगार भवन, सी-२०, ई-ब्लॉक, बांद्रा कुर्ला संकुल, बांद्रा (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१ येथे आहे.

कामगार आयुक्त कार्यालयाच्या कामाच्या कार्यपद्धती :-

(१) कामगार विषयक बाबी, ज्यात कामगार व मालक यांच्यातील वाद/विवाद, संप, टाळेबंदी, श्रमिक संघाची नोंदणी, कामगार विषयक सांख्यिकी माहिती, ग्राहक मूल्य निर्देशांक व सामाजिक आर्थिक पाहणी तसेच असंघटित कामगारांना संघटित कामगारांप्रमाणे लाभ देणे, कायद्यांचे संरक्षण व त्यांचे राहणीमान उंचाविण्याच्या दृष्टीने प्रयत्न करणे, याशिवाय विकास आयुक्त (असंघटित कामगार) यांचे कार्यालयातील असंघटित क्षेत्रातील कामगारांसाठी राबविण्यात येत असलेली जनश्री विमा योजना, आर. एस. बी. वाय., महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ व असंघटित कामगार संस्थाने प्राधिकरण इत्यादीच्या कामकाजाची अंमलबजावणी केली जाते.

कामगार आयुक्तालयामार्फत खालील अधिनियमांचे प्रशासन व कार्यान्वयन सुपूर्द करण्यात आलेले आहे :—

अनुक्रमांक (१)	केंद्रीय कामगार कायदे (२)
१	औद्योगिक विवाद अधिनियम, १९४७
२	बोनस प्रदान अधिनियम, १९६५
३	कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मूलन) अधिनियम, १९७०
४	विडी व सिगार कामगार (नोकरीचे नियमन) अधिनियम, १९६६
५	किमान वेतन अधिनियम १९४८
६	मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१
७	वेतन प्रदान अधिनियम, १९३६
८	श्रमिक पत्रकार आणि पत्रकारेत्तर (सेवाशर्ती) संकीर्ण अधिनियम, १९५५
९	औद्योगिक सेवायोजना (स्थायी आदेश) कायदा, १९४६
१०	सांख्यिकी संकलन अधिनियम, १९५३
११	श्रमिक संघ अधिनियम, १९२६
१२	प्रसूतिलाभ अधिनियम, १९६१
१३	समान वेतन अधिनियम, १९७६
१४	वेठबिगार पद्धत (निर्मूलन) अधिनियम, १९७६
१५	विक्री संवर्धन कामगार (सेवाशर्ती) अधिनियम, १९७६
१६	उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२
१७	आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार (रोजगाराचे नियमन आणि सेवाशर्ती) अधिनियम, १९७९
१८	बाल कामगार प्रतिबंधक व नियमन अधिनियमन, १९८६
१९	इमारत व इतर बांधकाम कामगार (रोजगार विनियमन व सेवाशर्ती) अधिनियम, १९९६

१	**औद्योगिक संबंध संहिता** (Code on Industrial Relation) २०२०
२	**वेतन संहिता** (Code on Wages) २०१९
३	**सामाजिक सुरक्षा संहिता**(Code on Social Security) २०२०
४	**व्यावसायिक सुरक्षा, आरोग्य आणि कार्यस्थळ परिस्थिती संहिता** (Code on Occupational Safetly, Health and Working Conditions) २०२०
इतर केंद्रीय कामगार कायदे	
१	सांख्यिकी संकलन अधिनियम, १९५३
२	वेठबिगार पद्धत (निर्मूलन) अधिनियम, १९७६
३	बाल कामगार प्रतिबंधक व नियमन अधिनियम, १९८६

राज्यस्तरीय कायदे.

१. महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६

२. महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७

३. महाराष्ट्र माथाडी, हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९

४. महाराष्ट्र कामगार संघटना मान्यता आणि कामगार अनुचित प्रथा प्रतिबंध अधिनियम, १९७१

५. महाराष्ट्र खाजगी सुरक्षा (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९८१

६. महाराष्ट्र कामगार किमान घरभाडे भत्ता अधिनियम, १९८३

७. महाराष्ट्र घरेलू कामगार अधिनियम, २००८

महाराष्ट्र राज्य हे देशातील प्रमुख औद्योगिक राज्य असून महाराष्ट्र राज्यामध्ये डिसेंबर, २०२५ अखेर नोंदणीकृत कारखान्यांची संख्या ४०,६४६ असून त्यात काम करणाऱ्या कामगारांची संख्या ३४,४४,०९३ इतकी आहे. महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ हा दिनांक १९ डिसेंबर, २०१७ पासून संपूर्ण राज्यास लागू केला असून त्याची अंमलबजावणी केली जाते. दिनांक ३१ डिसेंबर, २०२४ च्या वार्षिक अहवालानुसार महाराष्ट्र राज्यात महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ अंतर्गत २२,२५,९८५ इतक्या आस्थापना नोंदीत आहेत आणि त्यामध्ये १,०८,६६,४८८ कामगार काम करीत आहेत.

कामगार आयुक्तालयातील महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ अंतर्गत नोंदणी व नूतनीकरण तसेच कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मूलन) अधिनियम, १९७० अंतर्गत आस्थापनांची नोंदणी/सुधारणा व कंत्राटदाराचे अनुज्ञाप्ती व अनुज्ञाप्तीचे नूतनीकरण या पाच सेवा दिनांक २ ऑक्टोंबर, २०१५ पासून ऑनलाईन करण्यात आल्या असून याद्वारे प्राप्त होणारा महसूल महाऑनलाईनद्वारे ग्रासद्वारे शासनाकडे जमा केला जातो. तसेच (१) बिडी व सिगार कामगार (नोकरीचे नियमन) अधिनियम, १९६६ (२) मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१ (३) इमारत व इतर बांधकाम (रोजगार विनियमन व सेवाशर्ती) अधिनियम, १९९६ अंतर्गत आस्थापनांची नोंदणी इत्यादी दिनांक २६ जानेवारी, २०१६ पासून मे. महाऑनलाईनद्वारे संगणक प्रणालीनुसार ऑनलाईन पद्धतीने करण्यात येत आहेत. सदर सेवान्वये प्राप्त होणारा महसूल ग्रासद्वारे शासनाकडे जमा केला जातो.

राज्यामध्ये एप्रिल, २०२४ ते मार्च, २०२५ पर्यंत ५० किंवा त्यापेक्षा जास्त कामगार असलेल्या उत्पादित घटकांमध्ये ०३ संप व ०४ टाळेबंदी प्रकरणे उद्भवलेली आहेत. त्यामुळे अनुक्रमे ७६३ आणि १०४७ कामगार परिणामीत झालेले आहेत. या संप व टाळेबंदीमुळे ६,०२,०७४ (सहा लाख दोन हजार चौऱ्याहत्तर) मनुष्य दिवस वाया गेलेले आहेत.

१. किमान वेतन अनियम, १९४८

- किमान वेतन हा केंद्रीय कायदा आहे.

- किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात ६७ अनुसूचित उद्योगांकरिता किमान वेतन निश्चित करण्यात आले आहे.

- शासन ग्राहक मुल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनूसार दर ५ वर्षांनी अनुसूचित उद्योगांच्या किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत महाराष्ट्र राज्यात ६७ अनुसूचित उद्योगांकरिता किमान वेतन निश्चित करण्यात आले आहे.

- शासन ग्राहक मुल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनूसार दर ५ वर्षांनी अनुसूचित उद्योगांच्या किमान मुळ वेतनदराचे पुनर्निधारणाचे कार्य करते. सर्व ६७ अनुसूचित उद्योगांना विशेष भत्ता लागू आहे.

- ग्राहक मुल्य निर्देशांकात झालेल्या वाढीनूसार दरवर्षी ६७ अनुसूचित उद्योगांकरीता महागाई भत्ता माहे जानेवारी ते जुन व जुलै ते डिसेंबर या कालावधीकरीता वर्षातून २ वेळा जाहीर केला जातो.

- किमान वेतन अधिनियम, १९४८ च्या कलम ५ (१) (ब) नुसार किमान वेतन दर निश्चीत करतेवेळी राज्यस्तरीय किमान वेतन सल्लागार मंडळाची शिफारस घेणे आवश्यक आहे.

- महाराष्ट्र शासनाने किमान वेतन अधिनियम, १९४८ मध्ये दि. १८.१२.२०१० रोजी सुधारणा केली असून त्यानुसार वेतन कामगारांचे नांवे धनादेशाद्वारे किंवा त्यांच्या बँक खात्यात जमा करण्याची तरतूद केली आहे.

- किमान वेतन अधिनियम, १९४८ कलम ७ व महाराष्ट्र किमान वेतन नियम,१९६३ मधील नियम ५ च्या तरतूदीनुसार अनुसूचित उद्योगाचे किमान वेतन दर निश्चित करणे / पुनर्निर्धारण करणे या बाबत शासनास शिफारस / सल्ला देण्यासाठी महाराष्ट्र राज्य किमान वेतन सल्लागार मंडळाचे गठण करण्याची तरतुद आहे. शासनाने दि.१४.०८.२०२५ रोजीच्या शासन निर्णयाव्दारे श्री. गणेश लक्ष्मणराव ताठे यांची किमान वेतन सल्लागार मंडळाचे अध्यक्ष म्हणून नियुक्ती केली असून सल्लागार मंडाळाची पुर्नरचना करण्यात आलेली आहे. सदर मंडळावर ५ मालक प्रतिनिधी, ५ कामगार प्रतिनिधी व ४ स्वतंत्र प्रतिनिधींची निवड करण्यात आलेली आहे.

२. इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, १९९६

इमारत व इतर बांधकाम (रोजगार व सेवाशर्ती विनियमन) अधिनियम, १९९६ अंतर्गत समुचित शासन म्हणून राज्य शासनाने दिनांक ४ सप्टेंबर, २००७ रोजी या अधिनियमांतर्गतचे नियम राजपत्रामध्ये प्रसिद्ध केले आहेत. या अधिनियमाची राज्यामध्ये अंमलबजावणी करण्यात येत असून महाराष्ट्र इमारत व इतर बांधकाम कामगार कल्याण मंडळ नियुक्त करण्यात आले असून त्रिसदस्य मंडळ दिनांक १ मे २०११ रोजी गठीत करण्यात आले आहे.

३. उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ :-

शासन अधिसूचना क्र. पीजीए.०६/१६६२/काम-४, दिनांक १९ नोव्हेंबर २०११ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील औद्योगिक न्यायालये यांची नियुक्ती करण्यात आलेली होती.

शासन अधिसूचना क्र. सीएलए-२०१९/प्र.क्र.४८/काम-४, . दि. १६.०४.२०१९ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील सहायक कामगार आयुक्त आणि कलम ७ (७) नुसार अपिलीय प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील अपर कामगार आयुक्त किंवा कामगार उप आयुक्त यांना नियुक्त नियुक्त केलेले आहे.

दि. १६.०४.२०१९ रोजीच्या शासन अधिसुचनेस The Labour law Practioners Association, Mumbai या संघटनेने मा. उच्च न्यायालयात आव्हान दिले आहे. सदरची अधिसूचना प्रसिद्ध होण्यापूर्वीच्या प्रकरणांचा निपटारा मा. कामगार न्यायालये व मा. औद्योगिक न्यायालये यांनी करावा असे नमूद केले आहे. सदर प्रकरण उच्च न्यायालय, मुंबई येथे न्यायप्रविष्ट आहे.

४. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६.

बाल कामगार या अनिष्ट प्रथेचे महाराष्ट्र राज्यातून समूळ उच्चाटन करून बाल मजुरांना शिक्षणाच्या मूळ प्रवाहात समाविष्ट करून घेणे व आवश्यकतेनुसार त्यांचे कुटुंबीयांचे पुनर्वसन करणे, बाल मजुरांची मालकांच्या तावडीतून मुक्तता करणे याकरिता शासन कायम प्रयत्नशील आहे. १२ जुन हा दिवस आंतरराष्ट्रीय बाल कामगार विरोधी दिन म्हणून साजरा केला जातो. या दिवशी समाजामध्ये बाल कामगार प्रथेविरोधी जनजागृती होण्यासाठी दरवर्षी विविध कार्यक्रमांचे कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून आयोजन केले जाते.

कामगार आयुक्त कार्यालय बाल कामगारांची मुक्तता करण्यासाठी नेहमीच तत्पर व प्रयत्नशील आहे. बाल कामगार प्रथेविषयी समाजामध्ये जनजागृती होण्यासाठी विविध उपक्रम राबविण्यात येतात. सदर उपक्रमांमध्ये समाजातील विविध घटकांचा देखील समावेश करून बाल कामगार प्रथेचे समूळ उच्चाटन करण्यासाठी विविध स्तरावर कार्यवाही करण्यात येत आहे.

बाल कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मध्ये १४ वर्षांच्या खालील बालकांना विविध प्रक्रिया व व्यवसायामध्ये काम करण्यास प्रतिबंध करण्यात आला होता. तद्नंतर अधिनियमामध्ये केंद्र शासनाने दिनांक ३०.०७.२०१६ रोजीच्या अधिसूचनेन्वये बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ अशी सुधारणा करण्यात आलेली आहे. सदर अधिनियमातील ठळक तरतुदी खालील प्रमाणे आहेत.

अधिनियमांतील तरतुदी :-

१. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मधील कलम २ (ii) नुसार ज्या व्यक्तीने वयाची १४ वर्षे पूर्ण केलेली नाहीत, अशा व्यक्तीचा "बालक" या संज्ञेत समावेश करण्यात आलेला आहे.

२. उक्त अधिनियमाच्या कलम २ (i) नुसार जी व्यक्ती वयाची १४ ते १८ वर्षे वयोगटातील आहे, अशा व्यक्तीचा " किशोरवयीन" या संज्ञेत समावेश करण्यात आला आहे.

३. बाल व किशोरवयीन कामगार नियम, १९८८ च्या नियम २ मध्ये नव्याने नियम २ (A) अंतर्भूत करण्यात आलेले असून त्या अन्वये प्रथमतःच केंद्र शासनाने उक्त अधिनियमाबाबत जाहिरातीद्वारे जनजागृतीची तरतूद केलेली आहे.

४. नव्याने अंतर्भूत केलेल्या नियम २(B) अन्वये बालकास शालेय शिक्षणात बाधा येवू न देता कौटुंबिक व्यवसायात काम करण्यास काही अटी व शर्तीच्या तसेच ठराविक कालमर्यादेच्या अधीन राहून काम करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे.

५. नव्याने अंतर्भुत केलेल्या नियम २ (C) अन्वये बालकास बाल कलाकार म्हणून काही अटी व शर्तीच्या तसेच ठराविक कालमर्यादेच्या अधीन राहून काम करण्यास परवानगी देण्यात आलेली आहे

६. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) अधिनियम, १९८६ मध्ये नव्याने प्रथमतःच कलम १४ (ब) अन्वये बाल व किशोरवयीन कामगार पूनर्वसन निधीची तरतूद करण्यात आलेली आहे. ज्यामध्ये राज्य शासनाचा हिस्सा म्हणून प्रत्येक बाल / किशोरवयीन कामगारापोटी रु.१५,०००/- जमा करावयाचा आहे.

७. उक्त अधिनियमामध्ये नव्याने कलम १७ (अ) अन्वये अधिनियमाच्या अंमलबजावणीची सर्वस्वी जबाबदारी जिल्हा-दंडाधिकाऱ्यांना सोपविण्यात आलेली आहे. बाल व किशोरवयीन कामगार (प्रतिबंध व नियमन) नियम, १९८८ च्या नियम १७ (क) अन्वये जिल्हा स्तरावर उक्त अधिनियमाच्या अंमलबजावणीकरिता जिल्हाधिकाऱ्यांच्या अध्यक्षतेखाली जिल्हा कृतीदलाची स्थापना करण्याची तरतूद सुधारित अधिनियमामध्ये प्रथमतःच करण्यात आलेली आहे.

८. ज्यामध्ये संबंधित जिल्ह्यातील पोलीस अधीक्षक, अपर जिल्हा दंडाधिकारी, केंद्रीय सहायक कामगार आयुक्त, निरीक्षक, बाल कामगारांच्या क्षेत्रात काम करणाऱ्या स्वयंसेवी संस्थांचे दोन प्रतिनिधी (२ वर्षांकरिता), जिल्हा विधी सेवा प्राधिकरणामार्फत जिल्हा न्यायाधिशांनी नामनिर्देशित केलेले दोन प्रतिनिधी, जिल्हा तस्करी विरोधी पथकातील प्रतिनिधी, जिल्हा बाल कल्याण समितीचे अध्यक्ष, जिल्हा शिक्षण अधिकारी, जिल्हा बाल संरक्षण अधिकारी यांचा समावेश आहे.

९. सुधारित अधिनियमाच्या कलम ३ अन्वये, बालकास (१४ वर्षांखालील) कोणत्याही उद्योगात/ प्रक्रियेमध्ये कामावर ठेवता येणार नाही. तर अधिनियमाच्या कलम ३ (अ) अन्वये १४ वर्षांवरील व १८ वर्षांखालील किशोरवयीन बालकास विशिष्ट धोकादायक उद्योग/प्रक्रियामध्ये कामावर ठेवण्यास प्रतिबंध करण्यात आला आहे. (उदा. ज्वलनशील पदार्थ, खाण आणि धोकादायक प्रक्रिया)

दंड :-

बाल कामगारास कामावर ठेवणे गुन्हा आहे. उक्त अधिनियमातील तरतुदींचे उल्लंघन झाल्यास व गुन्हा सिद्ध झाल्यास, ६ महिन्यांपेक्षा कमी नाही, परंतु २ वर्षांपर्यंत वाढविता येऊ शकेल इतकी कारावासाची शिक्षा किंवा रु. २०,०००/- पेक्षा कमी नाही परंतु रु. ५०,०००/- पर्यंत वाढविता येऊ शकेल, अशा दोन्ही प्रकारची तरतूद कलम १८ अन्वये करण्यात आलेली आहे

कृतीदलाबाबत :-

दिनांक २ मार्च, २००९ रोजीच्या शासन निर्णयानुसार राज्यातील सर्व जिल्ह्यांमध्ये जिल्हाधिकाऱ्यांच्या अध्यक्षतेखाली कृतीदलाची स्थापना करण्याचा निर्णय घेण्यात आला आहे. कृतीदलात समाविष्ट असलेले कामगार विभाग, पोलीस खाते, महिला व बाल विकास विभाग, जिल्हा शिक्षण अधिकारी, महानगरपालिका आयुक्त, निवासी उपजिल्हाधिकारी, जिल्हा आरोग्य अधिकारी इत्यादी विभागांचे अधिकारी, मुख्य कार्यकारी अधिकारी, तसेच सर्व स्वयंसेवी संस्थांवर जबाबदारी निश्चित करण्यात आलेली आहे. केंद्र शासनाने बाल व किशोरवयीन कामगार अधिनियमामध्ये या कृतीदलाची तरतूद नव्याने केलेली आहे. महाराष्ट्र राज्यामध्ये सदर कृतीदल २००९ पासून कार्यरत आहेत.

धाडसत्रान्वये मुक्त केलेल्या बाल कामगारांचा तपशील :-

अ. क्र.	वर्ष	धाडींची संख्या	मुक्त केलेल्या बाल कामगारांची संख्या	FIR दाखल केलेल्या मालकांची संख्या
१	२०१७	२८७	१९९	६९
२.	२०१८	३३७	१७९	७०
३.	२०१९	२१४	१४३	६०
४.	२०२०	१५५	११६	२९
५.	२०२१	११७	१२१	४८
६.	२०२२	१८४	१६२	७६
७.	२०२३	१९५	१३५	७३
८.	२०२४	२६०	११७	५५
९.	जानेवारी ते जून, २०२५	२४५	१३९	७३
	एकूण	**१९९४**	**१३११**	**५५३**

पेन्सिल पोर्टल :-

बाल व किशोवयीन कामगार या अधिनियमांतर्गत येणाऱ्या तक्रारीसंबंधी केंद्र शासनाने पेन्सिल पोर्टल तयार केले आहे, त्याकरिता दि. १३.११.२०१७ रोजीच्या आदेशान्वये राज्यातील सर्व जिल्ह्यांसाठी सरकारी कामगार अधिकारी यांची जिल्हा स्तरावर "नोडल अधिकारी" म्हणून नियुक्ती करण्यात आलेली आहे. बाल कामगारासंबंधी तक्रारी दाखल करण्यासाठी नागरिकांना "पेन्सिल पोर्टल" हे ऑनलाईन उपलब्ध आहे.

बाल कामगार प्रथेचे समूळ उच्चाटन व किशोरवयीन कामगारांना धोकादायक उद्योगांमध्ये प्रतिबंध व नियमन करण्याकरिता तसेच बाल कामगारांच्या सरंक्षणाकरिता कायदा अस्तित्वात आहे. सदर कायद्याची प्रभावीपणे अंमलबजावणी होण्यासाठी केंद्र शासनाने Standard Operating Procedure (SOP) निश्चित केलेली आहे. केंद्र शासनाची SOP महाराष्ट्र शासनाने दि.१२.०२.२०१९ रोजी जशीच्या तशी स्वीकृत केलेली आहे.

जनजागृती :-

दिनांक १२ जून हा आंतरराष्ट्रीय बाल कामगार विरोधी दिन व १४ नोव्हेंबर हा दिवस बालदिन म्हणून साजरा केला जातो. सदर दिवशी शहरातील हॉटेल मालक असोसिएशन, किराणा मालक असोसिएशन, विविध कारखान्यांचे पदाधिकारी, इमारत व इतर बांधकाम कामगार मंडळामध्ये नोंदणीकृत कंत्राटदार संबंधित कामगार संघटना, घरेलू कामगार संघटनेचे पदाधिकारी यांचे सोबतीने १४ वर्षांखालील बालकास कोणत्याही उद्योग/व्यवसायात कामावर ठेवू नये याबाबत तसेच कायद्याच्या इतर तरतुदीबाबत प्रबोधन करण्यात येते.

मा. कामगार आयुक्त यांच्या संकल्पनेतून बाल कामगार जनजागृती विषयावर दि. ७ नोव्हेंबर ते ७ डिसेंबर, २०१९ या कालावधीत विशेष अभियान कामगार आयुक्त कार्यालयाने राबविले आहे. सदर मोहिमेतंर्गत पोस्टर प्रदर्शन, जनजागृती प्रभात फेऱ्या, रॅलीज, हॉटेल्स व इतर ठिकाणी आस्थापनेमध्ये स्टिकर लावणे, नुक्कड नाटक, चित्ररथ, महानगरपालिका शाळेमधून विद्यार्थ्यांकरिता बालकामगार विषयावर चित्रकला, निबंध स्पर्धांचे आयोजन, शहरातील रिक्षांवर स्टिकर लावणे इत्यादी प्रकारचे अनेक उपक्रम राबविण्यात आले आहेत. विशेष करून रेल्वे स्टेशन व गर्दीच्या ठिकाणी उभारण्यात आलेल्या सेल्फी पॉईंट आणि स्वाक्षरी मोहिमेला सामान्य जनतेचा मोठ्या प्रमाणात प्रतिसाद मिळाला. सदरच्या उपक्रमातून कामगार कार्यालयातील अधिकारी/कर्मचाऱ्यांनी महाराष्ट्रातील लाखो लोकांपर्यंत पोहोचून, बाल कामगार या अनिष्ठ प्रथेच्या संदर्भात जनजागृती करणे शक्य झाले आहे. या संदर्भात प्रसारमाध्यमाचे देखील सहकार्य चांगल्या प्रमाणात मिळाले आहे.

राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प :-

केंद्र शासनाच्या श्रम व रोजगार मंत्रालय, नवी दिल्ली यांचेमार्फत राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प राज्यामध्ये राबविण्यात येत आहे. सदर प्रकल्पांतर्गत धोकादायक उद्योग व बिगर धोकादायक उद्योग, व्यवसाय व विविध प्रक्रियांमध्ये काम करणाऱ्या ९ ते १४ वर्षे वयोगटातील बाल कामगारांसाठी राबविण्यात येत आहे. बाल कामगारांची कामातून मुक्तता करून त्यांचे शैक्षणिक पूनर्वसन करण्यासाठी शिक्षणाच्या मुख्य प्रवाहात बाल कामगारांना दाखल करणे हा या प्रकल्पाचा हेतू आहे. केंद्र शासनाकडून राज्यातील राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पासाठी निधी / अनुदान उपलब्ध करून दिले जाते. त्यामध्ये राज्य शासनाच्या निधी / अनुदानाचा समावेश नाही.

राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पांतर्गत विशेष प्रशिक्षण केंद्रे (STC) कार्यरत असून सदर केंद्रामार्फत मुलांना शिक्षण तसेच मुलांच्या वयानुसार आवश्यकतेनुसार व्यवसाय प्रशिक्षण जसे की, वीणकाम, भरतकाम, टेलरिंग, इत्यादी देखील दिले जाते, याच बरोबर मुलांना मध्यान्न भोजन, विद्या वेतन, मुलांच्या आरोग्याची काळजी, करमणूक इत्यादीबाबत कार्यवाही केली जाते. सदर राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्पाचे अध्यक्ष संबंधित जिल्ह्याचे जिल्हाधिकारी असतात, तर प्रकल्प संचालक यांची मानधनावर नियुक्ती करून दैनंदिन कामकाज चालवले जाते.

सध्या खालील १५ जिल्ह्यांत कार्यान्वित असलेले राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प केंद्र शासनाने बंद केलेले आहेत.

१)	सोलापूर	२)	ठाणे	३)	धुळे
४)	नाशिक	५)	जळगाव	६)	परभणी
७)	नांदेड	८)	बीड	९)	सांगली
१०)	नंदुरबार	११)	अमरावती	१२)	जालना
१३)	औरंगाबाद	१४)	मुंबई उपनगर	१५)	गोंदिया

केंद्र शासनाने त्यांच्या दि. १४ मार्च २०२२ रोजीच्या पत्रान्वये दि. ३१ मार्च २०२१ नंतर राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प हा राज्यातील समग्र शिक्षा अभियान या शिक्षण विभागाच्या योजनेमध्ये समाविष्ठ करण्यात आलेला असल्याने राष्ट्रीय बाल कामगार प्रकल्प बंद करण्यात आलेला असून त्यातील सर्व योजना समग्र शिक्षा अभियान योजनेअंतर्गत कार्यान्वीत करण्यात आलेल्या आहेत.

वर नमूद केल्यानुसार राज्यामध्ये विविध माध्यमांद्वारे जसे कि, कृतीदल, जनजागृती सप्ताह, पोर्टल, SOP व्दारे बाल कामगार पद्धतीचे समुळ उच्चाटन करण्यासाठी कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून कार्यवाही केली जाते. बाल कामगार प्रथे विरुद्ध समाजामध्ये जनजागृती होणे अत्यंत आवश्यक आहे. त्याकरिता विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून लोकांमध्ये / समाजामध्ये जाणीव निर्माण होत आहे, त्यामुळे बाल कामगारांचे प्रमाण कमी होतांना दिसून येत आहे. बाल कामगार प्रथेचे समुळ उच्चाटन होण्यासाठी समाजातील प्रत्येक घटकाचा यामध्ये समावेश आवश्यक आहे. समाजातील प्रत्येक घटकाच्या समावेशामुळे बाल कामगार मुक्त महाराष्ट्र ही संकल्पना पुर्णत्वाच्या दृष्टीने वाटचाल करता येईल.

५. माथाडी कामगार व खाजगी सुरक्षा रक्षक मंडळ

महाराष्ट्र राज्यातील असंरक्षित श्रमजीवी कामगारांच्या सेवाशर्तीचे नियमन करण्यासाठी व त्यांना कल्याणकारी योजनांचे फायदे मिळवून देण्याच्या उद्देशाने महाराष्ट्र माथाडी हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९ ची निर्मिती करण्यात आली. या अधिनियमाच्या अंमलबजावणीचे काम उक्त अधिनियमांतर्गत स्थापन करण्यात आलेल्या माथाडी मंडळांकडे सोपविण्यात आलेले आहे.

महाराष्ट्रात आतापर्यंत ३६ माथाडी मंडळे स्थापन करण्यात आली असून सप्टेंबर, २०२५ अखेर ३६ माथाडी मंडळात १,०१,७९८ मालक नोंदित असून २,३६,६९३ माथाडी कामगार नोंदित आहेत.

नोंदित मालकांकडून वसूल करण्यात आलेल्या लेव्हीच्या रकमेतून नोंदित माथाडी कामगारांना मंडळाकडून भविष्यनिर्वाह निधी, उपदान, घरभाडे भत्ता, रजा इत्यादी लाभ दिले जातात. याशिवाय मुंबई, ठाणे व रायगड जिल्ह्यातील नोंदित माथाडी कामगारांना व त्यांच्या कुटुंबीयांना माथाडी हॉस्पिटल ट्रस्ट यांचेमार्फत वैद्यकीय सुविधा पुरविण्यात येतात. महाराष्ट्र शासनाने कारखाने व इतर आस्थापनांमध्ये काम करणाऱ्या खाजगी सुरक्षा रक्षकांना संरक्षण देण्याच्या उद्देशाने दिनांक २९ जून १९८१ रोजी "महाराष्ट्र खाजगी सुरक्षा रक्षक (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९८१" हा कायदा लागू केला.

खाजगी सुरक्षा रक्षक (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९८१ अन्वये राज्यामध्ये सप्टेंबर, २०२५ अखेरपर्यंत एकूण १६ सुरक्षा रक्षक मंडळे स्थापन करण्यात आली असून त्यामध्ये एकूण ४,६६२ नोंदित मालक व ५१,३३५ नोंदित सुरक्षा रक्षक आहेत. या सुरक्षा रक्षकांना मंडळाने ठरवून दिलेल्या दराने वेतन तसेच भविष्य निर्वाह निधी, उपदान व इतर अनुषंगिक फायदे देण्यात येत आहेत.

६. महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६

राज्याचा कामगार कायदा असून विशेष स्थानिक क्षेत्रातील उद्योगांकरिता एक उद्योग एक संघटना हे तत्त्व या अधिनियमांतर्गत स्वीकारण्यात आलेले आहे. या अधिनियमांच्या तरतुदी मुख्यत्वे खालील उद्योगांना लागू होतात :—

(१) सुती वस्त्रोउद्योग (Cotton Textile) **(२) रेशीम वस्त्र उद्योग** (Silk Textile) **(३) वस्त्र निर्माण प्रक्रिया उद्योग** (Textile Processing) **(४) विणकाम उद्योग** (Hosiery) **(५) लोकरी वस्त्र उद्योग** (Wollen) **(६) सहकारी को-ऑपरेटीव्ह उद्योग (बृहन्मुंबई क्षेत्र), (८) वीज निर्मिती उद्योग.**

७. ग्राहक मूल्य निर्देशांक :-

ग्राहक मूल्य निर्देशांक महाराष्ट्र राज्यातील मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या ०६ केंद्रासाठी सन २०१६ = १०० तसेच , **जळगांव, नांदेड,** छ. संभाजी नगर, **कोल्हापूर व अकोला या ०५ केंद्रासाठी सन** २००१ = १०० हे आधारभूत वर्ष ठरवून औद्यागिक कामगारांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. हा ग्राहक मूल्य निर्देशांक समितीपुढे मान्यतेसाठी ठेवून त्यानंतर प्रसिद्ध केला जातो. ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्याकरिता वरील ११ केंद्रांच्या कामगार वस्तीतील निवडक बाजारपेठांमधून जीवनावश्यक निवड वस्तूंची साप्ताहीक व मासिक किंमत गोळा केली जाते. त्या किंमतीचे संस्करण करून सदरचा ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. जुन्या मालिकेचे निर्देशांक तयार करण्याकरिता सध्या चालू मालिकेत रुपांतरीत करण्यासाठी त्यात्या केंद्रांचे जोडगुणक तयार करण्यात आलेले आहेत. औद्योगिक कारखाने आपल्या कामगारांना देय असलेल्या महागाई भत्त्याची परिगणना करण्यासाठी या निर्देशांकाचा उपयोग करतात. किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत अनुसूचित उद्योगातील उद्योगधंद्यांना दर ६ महिन्यांनी विशेष भत्ता लागू केला जातो तो काढण्याकरीता या निर्देशांकाचा उपयोग करण्यात येतो. मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या केंद्रांसाठी असलेल्या ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचा उपयोग श्रम केंद्र, सिमला हे कार्यालय अखिल भारतीय ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्यासाठी करतात.

८. सांख्यिकी संकलन अधिनियम, १९५३

उक्त अधिनियमांन्वये संप, टाळेबंदी, कामगार कपात, उपक्रम बंद करणे याबाबतची विहित नमुन्यात माहिती मागवून संकलित केली जाते. संकलित केलेली माहिती श्रम केंद्र, चंदीगड व महाराष्ट्र शासनाच्या संबंधित अर्थ व सांख्यिकी विभागास वेळोवेळी पाठविली जाते. कामगारांच्या बाबतचा अहवालही श्रम केंद्र, चंदीगड यांना वेळोवेळी पाठविण्यात येतो व शेतमजुराच्या वेतनदराचा अहवाल नवी दिल्ली व सांख्यिकी संचालनालय, पुणे यांना पाठविला जातो.

९. सामाजिक व आर्थिक पाहणी.

या कार्यालयाची सामाजिक व आर्थिक पाहणी शाखेमार्फत वेगवेगळ्या उद्योगधंद्यातील कामगारांसाठी सामाजिक व आर्थिक परिस्थितीची पाहणी करण्यात येते. या पाहणीमध्ये संघटित तसेच असंघटित कामगारांचा समावेश असतो. यामध्ये मुख्यत्वे कामगारांचे वेतन, नोकरीविषयक तपशील, सोई-सवलती, सामाजिक सुरक्षितता, तसेच कल्याणकारी योजना यांचा अंतर्भाव करण्यात येतो. किमान वेतन अधिनियमांतर्गत वेतन निश्चिती पुर्ननिधारण तसेच एखाद्या उद्योगाकरिता किमान वेतन लागू करण्याकरिता सांख्यिकी माहिती व आकडेवारी युक्त अहवाल उपलब्ध करून देणे हा या पाहणीचा मुख्य उद्देश आहे. महाराष्ट्र माथाडी हमाल व इतर श्रमजीवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६३ तसेच महाराष्ट्र राज्य खाजगी सुरक्षा रक्षक अधिनियम, १९८१, एखाद्या विभागाला/ जिल्ह्याला लागू करण्यासांदर्भात पाहणी करता येते. या व्यतिरिक्त ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचे कुटुंब राहणीमान, घरभाडे याबाबतची पाहणी केली जाते. तसेच नैसर्गिक आपत्ती उदा. भूकंप, पूर, दुष्काळ इत्यादी संप, टाळेबंदी इत्यादी संदर्भात पाहणीचेही काम या अंतर्गत करण्यात येते.

कामगार आयुक्त यांच्या अधिपत्याखाली खालील योजना राबविल्या गेल्या आहेत. त्यांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे

१. कामगार आयुक्त कार्यालयाचे बळकटीकरण करणे व कामगार कायद्यांची प्रभावी अंमलबजावणी. (२२३०५८१९)

सदर योजनेअंतर्गत कामगार विषयक कायदे अमलात आणण्याकरिता तसेच मालक व कामगार संघटना संबंधातील वातावरण निकोप ठेवणे, औद्योगिक संबंध वृद्धिंगत करून कामगारांच्या न्याय हक्काचे संरक्षण करणे हे कामगार विभागाचे प्रमुख कार्य आहे. आजची बदलती आर्थिक परिस्थिती लक्षात घेता तसेच केंद्र शासनाने कामगार कायद्यांमध्ये बदल करून चार नवीन संहिता अमलात आणलेल्या आहेत. त्यानुसार कामगार विभागाचे अधिकारी / कर्मचारी यांना कायदेविषयक ज्ञान असणे व माहिती तंत्रज्ञान असणे आवश्यक आहे. त्या दृष्टीने अधिकाऱ्यांना व कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण देणे पूर्वीपेक्षा निकडीचे झाले आहे. तसेच शासनाच्या कामगार विभागामार्फत राबविण्यात येणाऱ्या कामगार कायद्यांच्या तरतुदीची कामगार व व्यवस्थापन संघटनांना जाणीव करून देणे आवश्यक आहे. संपूर्ण महाराष्ट्र राज्यात परिसंवाद, कामगार नवीन संहिताची अंमलबजावणी, कार्यशाळा, चर्चा सत्रे, जाहिरात इत्यादी अनुषंगिक कार्यवाही करणे गरजेचे आहे. सध्याच्या संगणकीय युगामध्ये सर्व कार्यालये संगणकीकृत करून त्या माध्यमातून एकमेकांशी व मुख्य कार्यालयाशी त्यांना जोडणे, तसेच काम अचूकपणे व कार्यक्षमतेने होण्यासाठी सर्व कार्यालयांचे संगणकीकरण करणे आवश्यक आहे. याकरिता या संपूर्ण योजनेसाठी सन २०२३-२४ साठी रू. ७६.०९ कोटी, सन २०२४-२५ साठी रू. १२५.७५ व २०२५-२०२६ साठी रू. ७५.०० कोटी निधी मंजूर करण्यात आलेला होता, तसेच **सन २०२६-२०२७ साठी रू.२९६.८४ कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

२. बाल कामगार प्रतिबंध अधिनियम, १९८६ (२२३०५८२८)

बाल कामगार प्रथा ही सामाजिक समस्या असल्यामुळे सदर प्रथा निर्मूलन करण्याकरिता जनजागृती करणे आवश्यक आहे. सध्याच्या आधुनिक काळात छापील प्रसिद्धी, एफ. एम. रेडिओद्वारे प्रसिद्धी, महाराष्ट्र राज्य परिवहन मंडळाच्या बसेसवरील प्रसिद्धी करणे आवश्यक आहे. यासाठी सन २०२३-२०२४ साठी रु. ३.७५ कोटी व सन २०२४-२५ साठी ३.७५ कोटी व २०२५-२६ साठी रू. ३.७५ कोटी निधी मंजूर करण्यात आलेला आहे, **तसेच सन २०२६-२०२७ साठी रु. ३.७५ कोटी निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

३. इमारत व इतर बांधकाम अधिनियम, १९९६ ची अंमलबजावणी (२२३०५८३७)

इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, १९९६ ची प्रभावी अंमलबजावणी करणेकरिता कार्यालयीन खर्च व इतर प्रशासकीय खर्च भागविण्यासाठी ही योजना आहे. सन २०२३-२०२४ करिता रु. ५.०० लाख ,सन २०२४-२०२५ साठी रु. ५.०० लाख व **सन २०२५-२६ साठी रु. ५.०० लाख निधी मंजूर करण्यात आला होता, तसेच सन २०२६-२०२७ साठी रु.५.०० लाख निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

४. बाल कामगार प्रथेचे उच्चाटन (२२३० १४०१)

बाल कामगार प्रथेचे समूळ उच्चाटनासाठी शासनाने सन २०२३-२०२४ साठी १५.०० लाख, सन २०२४-२०२५ साठी रु. १५.०० व सन २०२५-२६ साठी रु. १५.०० लाख निधी मंजूर करण्यात आला होता, तसेच **सन २०२६-२०२७ साठी रु. १५.०० लाख निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

५ मागणी क्र. के-८, ३४५१ - सेक्रेटरीयट - आर्थिक सेवा, ००३-प्रशिक्षण, शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण (३४५१२८९१)

कामगार आयुक्त कार्यालय व त्यांच्या अधिपत्या खालील विभागीय कार्यालयातील कार्यरत असलेले सर्व अधिकारी / कर्मचारी यांना राज्य प्रशिक्षण धोरण अंतर्गत उजळणी प्रशिक्षण तसेच नवीन विषय तोंडओळख प्रशिक्षणासाठी शासनाने सन २०२३-२०२४ साठी रु. ४७.०० लाख व सन २०२४-२०२५ साठी रु. ५७.६१ लाख निधी व सन २०२५-२०२६ साठी रु. १०.२९ लाख मंजूर करण्यात आला होता, तसेच सन २०२६-२०२७ साठी रु. ४५.४६ **लाख निधी अर्थसंकल्पीत करण्यात आलेला आहे.**

१. श्रमिक संघ अधिनियम, १९२६

The Trade Unions Act, 1926

श्रमिक संघ अधिनियम, १९२६ या खाली नियुक्त केलेल्या निबंधकांकडून श्रमिक संघ व संघटना यांची नोंदणी होते. संघाने वार्षिक विवरणपत्र न पाठविल्यास नोंदणी रद्द करण्याचा अधिकार निबंधकांना आहे.

तक्ता १ / TABLE 1

		प्रत्यक्ष जाने-२०२३ ते डिसेंबर-२०२३	प्रत्यक्ष जाने-२०२४ ते डिसेंबर-२०२४	प्रत्यक्ष जाने-२०२५ ते सप्टेंबर-२०२५	अंदाज २०२६	
(१)	नोंदणी केलेल्या कामगार संघांची संख्या	८४	७६	८८	८०	(१) No. of Trade Unions Registered

२. महाराष्ट्र कामगार किमान घरभाडे भत्ता अधिनियम १९८३ व त्या खालील नियम

The Maharashtra Workmens Minimum House Rent Allowance Act, १९८३

- महाराष्ट्र कामगार किमान घरभाडे भत्ता अधिनियम, १९८३ हा महाराष्ट्र शासनाचा कायदा आहे.
- ज्या कारखान्यात, दुकाने व व्यापारी आस्थापनांमध्ये ५० पेक्षा जास्त कामगार असतील आणि त्यांच्या निवासाची व्यवस्था मालकाने केली नसल्यास त्या आस्थापनांना हा कायदा लागू होतो.
- मुळपगार व महागाई भत्ता मिळून येणाऱ्या वेतनाच्या ५ टक्के इतका घरमाडे भत्ता देण्याची तरतूद या कायद्यान्वये करण्यात आली आहे.
- महाराष्ट्र शासनाने महाराष्ट्र कामगार किमान घरभाडेभत्ता अधिनियम, १९८३ मध्ये दिनांक ३०.४.२०१० रोजी सुधारणा केली असून त्यानुसार घरभाडे भत्ता म्हणून देय असणाऱ्या सर्व रकमा कामगारांचे नांवे धनादेशाद्वारे अथवा बँक खात्यात जमा करण्याची तरतूद केली आहे.
- सदर अधिनियमांतर्गत मालकाला सुट हवी असल्यास कलम १३ अन्वये अर्ज दाखल करण्याची तरतुद या अधिनियमात आहे.

३. महाराष्ट्र कामगार किमान संघांना मान्यता देणे व अनुचित प्रथा प्रकार प्रतिबंध अधिनियम, १९७१ व त्या खालील नियम

The Maharashtra Recognition of Trade Union And Prevention of Unfair Labour Practictices Act, १९७१

कामगार संघटनांना मान्यता देवून विशिष्ट आस्थापनांमधील सामूहिक सौदेबाजीला चालना देणे. मान्यताप्राप्त संघटनांचे अधिकार व जबाबदाऱ्या निश्चित करणे, विशिष्ट संप व टाळेबंदी बेकायदेशीर घोषित करणे इत्यादी उद्देशाने सदर कायदा पारित करण्यात आलेला असून या कायद्यातील कामगार संघटनांना मान्यता देण्याची तरतूद ५० किंवा अधिक कामगार ज्या आस्थापनांमध्ये कार्यरत आहेत, त्या आस्थापनांना लागू होतात. सदर कायद्याची संपूर्ण अंमलबजावणी औद्योगिक व कामगार न्यायालय यांच्याकडून करण्यात येते.

४. विक्री संवर्धन कर्मचारी (सेवाशर्ती) अधिनियम, १९७६

Sales Promotion Employees (Conditions of Service) Act, १९७६.

- सदर अधिनियम प्रामुख्याने औषध उद्योगातील औषधांची विक्री वाढविण्यासाठी काम करणाऱ्या कर्मचाऱ्यांना काही सेवा सवलती द्याव्यात या उद्देशाने तयार करण्यात आला आहे.
- उक्त अधिनियम केंद्रीय अधिनियम असून केंद्र शासनाने विक्री संवर्धन कर्मचारी (सेवाशर्ती) नियम, १९७६ तयार केलेले आहेत

- विक्री संवर्धन कर्मधारी यांना पगारी रजा, संसर्गजन्य आजारातील रजा, असाधारण रजा, अभ्यास रजा, किरकोळ रजा, वैद्यकीय रजा इत्यादी तरतुदी आहेत.

- **नमुना अ** मध्ये प्रत्येक मालकाने विक्री संवर्धन कर्मचाऱ्याला नेमणूक पत्र (Appointment Letter) देणे बंधनकारक आहे. (विशेष बाब)

महाराष्ट्र शासनाने दिनांक ०९,०४.२०१२ रोजी या विक्री संवर्धन कर्मचाऱ्यांकरिता कामाच्या वेळांबाबत उद्देशपूर्वक अधिसूचना जारी केली होती. त्याअनुषंगाने शासनाने दिनांक १५.०१.२०१४ रोजी सदरची अधिसूचना अंतिम करून जारी केलेली आहे.

- कायद्याचे कलम ७ अन्वये विविध अभिलेखांचे जतन करणे नियुक्त्यांवर बंधनकारक आहे.

- **निरीक्षक** : कायद्याचे कलम ८ अन्वये सरकारी कामगार अधिकारी यांची "निरीक्षक" म्हणून नेमणूक करण्यात आलेली आहे.

५. औद्योगिक रोजगार अधिनियम १९४६ (स्थायी आदेश)

Industrial Employment Act १९४६ (Standing Order)

- सदरअधिनियम कामगारांच्या नोंदणीचे नियंत्रण, शिस्तभंगावावत तरतूद, विभागीय चौकशी याबाबत आदर्श स्थायी आदेशाद्वारे नियंत्रण करण्यात आले आहे.

- तसेच व्यवस्थापनात त्यांचे आस्थापनामधील कामगारांसाठी काही सुधारणा करून प्रमाणित करण्याची तरतूद करण्यात आली आहे. सर्व विभाग प्रमुखांना या प्रमाणित करण्याचे अधिकार प्रदान करण्यात आले आहे.

कलम-५ अंतर्गत स्थायी आदेश प्रमाणित करण्याबाबत :

- सदर कायद्यांतर्गत कामगारांच्या सेवाशर्ती व इतर शिस्तीबाबतच्या तरतुदी स्थायी आदेशात असून औद्योगिक आस्थापना अस्तित्वात आल्याच्या ६ महिन्यांपर्यंत स्थायी आदेशासंबंधित विभाग प्रमुख यांचेकडून प्रमाणित करून घ्यावे लागते.

- स्थायी आदेश वेळोवेळी बदल झाल्यास ते प्रमाणित करावे लागते. ज्या औद्योगिक आस्थापनेमध्ये ५० पेक्षा जास्त कामगार आहेत त्यांनाच हा कायदा लागू होतो.

स्वयंप्रमाणिकीकरण योजना :

- महाराष्ट्र शासनाने दि.२३.०६.२०१५च्या शासन निर्णयाद्वारे सुधारित स्वयंप्रमाणिकीकरण तथा एकत्रित वार्षिक विवरण योजना-महाराष्ट्रातील कारखाने व आस्थापना यांचेसाठी जाहिर केली आहे.

- उद्देश : कामगारांचे हीत अबाधित ठेवून उद्योग क्षेत्राला चालना देण्यासाठी विविध कामगार कायद्यांतर्गत सरकारी कामगार अधिकारी/निरीक्षक यांच्या निरीक्षण भेटींची संख्या कमी करणे तसेच अनेक वार्षिक विवरणपत्र सादर करण्याऐवजी एकत्रित वार्षिक विवरणपत्र सादर करणे.

- सदर योजनेमध्ये विहित अर्ज सादर केल्यास ५ वर्षाकरिता सदर योजना लागू असते. त्यामध्ये मालकाला एकत्रित वार्षिक अहवाल सादर करता येतो.

- या योजनेत १६ कायद्यांचा समावेश आहे. सदर योजनेमध्ये स्वयंप्रमाणित करून नुतणीकरण करता येते. यामध्ये ५ वर्षांकरिता निरीक्षण करण्याची आवश्यकता नाही. परंतु तक्रार आल्यास कायदेशीर कार्यवाही करता येईल.

महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम, १९४८ हा अधिनियम दिनांक १९ डिसेंबर, २०१७ रोजी पासून निरसीत करण्यात आला असून त्याऐवजी महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ हा संपूर्ण राज्यास लागू

करण्यात आला आहे. त्याची अंमलबजावणी दिनांक १९ डिसेंबर, २०१७ पासून सुरु करण्यात आली आहे. दिनांक ३१डिसेंबर, २०२४ च्या वार्षिक अहवालानुसार महाराष्ट्र राज्यात महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना (नोकरीचे व सेवाशर्तीचे विनियमन) अधिनियम, २०१७ अंतर्गत २२,२५,९८५ इतक्या आस्थापना नोंदित आहेत आणि १,०८,६६,४८८ कामगार काम करीत आहेत. त्यासाठी नियुक्त केलेले दुकाने निरीक्षक उपरोक्त कायद्याच्या अंमलबजावणीचे काम करतात. सदरील कामावर कामगार आयुक्त व त्यांच्या अधिपत्याखालील संबंधित कामगार अधिकारी देखरेख ठेवीत असतात. कामगार उप आयुक्त, सहायक कामगार आयुक्त व सरकारी कामगार अधिकारी हे स्थानिक प्राधिकरणामधील या कायद्याच्या अंमलबजावणी कार्यावरसुद्धा देखरेख करतात.

तक्ता ४ / TABLE 4

		प्रत्यक्ष २०२३	प्रत्यक्ष २०२४	प्रत्यक्ष २०५	
१.	(१)नोंदणीकृत आस्थापनांची संख्या	२०,०६,१६८	२२,२५,९८५	-	(१)(i) Number of establishments covered by the Act.
	(२) व्याप्ती असलेल्या कामगारांची संख्या	९५,५५,४८५	१,०८,६६,४८८	-	(२) Number of workers covered.

बिडी व सिगार (नोकरीविषयक अटी) अधिनियम, १९६६

सद्यःस्थितीत सदरचा अधिनियम व्यावसायिक सुरक्षा, आरोग्य आणि कार्यस्थळ परिस्थिती संहिता (Code on Occuptional Safetly, Health and Working Conditions) २०२० यामध्ये समाविष्ट करण्यात आलेला आहे.

तक्ता ५ / TABLE 5

		प्रत्यक्ष २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२४-२०२५	प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२०२५ पर्यंत	अंदाज २०२६-२०२७	
(१)	औद्योगिक कारखान्यांना परवाना दिलेल्या किंवा नूतनीकरण केलेल्यांची संख्या	१०	०६	०७	-	(1) Number of Industrial premises for which licenses were issued or renewed
(२)	समाविष्ट असलेल्या कामगारांची संख्या	९६५	७१५	१२७७	-	(2) Number of workers covered.

टीप :- उक्त अधिनियमांतर्गत जमा महसूल महाऑनलाईनद्वारे ग्रास मार्फत शासनाकडे जमा केला जातो.

महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६

महाराष्ट्र औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये नियुक्ती केलेल्या प्रबंधकांनी संघटनांची नोंदणी, तसेच करारनामे, समझोते व निवाडे नोंदण्याची तरतूद आहे. तसेच समेट अधिकारी औद्योगिक विवादात मध्यस्थी करतात.

तक्ता ५ / TABLE 5

		प्रत्यक्ष जाने-२०२३-डिसें-२०२३	प्रत्यक्ष जाने-२०२४ -डिसें-२०२४	प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२०२५पर्यंत	अंदाज जाने-२६-डिसें-२६	
(१)	नोंदणी झालेल्या कामगार संघाची संख्या		-	-	-	(1) Number of Industrial premises for which licenses were issued or renewed
(२)	प्रतिनिधिक संघ			-	-	(2) Number of workers cov-ered.
(३)	मान्यता प्राप्त संघ			-	-	c) Approved Unions

टीप :- अधिकाऱ्यांच्या कामाचे प्रमाण ठरविले नाही.

किमान वेतन अधिनियम, १९४८

किमान वेतन अधिनियमाखाली सरकारी कामगार अधिकारी यांची निरीक्षक म्हणून नियुक्ती केली असून ते अनुचित उद्योगधंद्यातील संस्थांमध्ये येणाऱ्या संस्थांचे निरीक्षण करतात.

औद्योगिक नोकरी (स्थायी आदेश) अधिनियम, १९४६

५० कामगार असलेल्या संस्थांना अद्योगिक नोकरी (स्थायी आदेश) अधिनियम, १९४६ खाली स्थायी आदेश प्रमाणपत्र देण्याची तरतूद आहे. त्याचप्रमाणे स्थायी आदेशात सुधारण/बदल करण्याची सुद्धा तरतूद आहे.

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ नुसार स्थायी आदेशास मान्यता देणे.

या कायद्याखाली येणाऱ्या उद्योगधंद्यांना स्थायी आदेश प्रमाणपत्र देण्याची तरतूद आहे.

तक्ता ८ / TABLE 8

टीप.— अधिकाऱ्यांच्या कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

कामगार जगतांतील विशेष वार्ता

या कार्यालयामार्फत महाराष्ट्र राज्यातील कामगार जगतांतील घडामोडींचे मूल्यमापन करून तत्संबंधीचा शासनास दररोज अहवाल पाठविण्यात येतो.

तक्ता ९ / TABLE 9

टीप.— कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आले नाही.

कार्य समित्या

ज्या ज्या ठिकाणी कार्य समित्या नेमल्या आहेत व नेमणे आवश्यक आहेत त्या त्या ठिकाणी त्यांचे काम बरोबर होते किंवा नाही हे कामगार आयुक्त यांचे कार्यालय व कामगार खात्यातील इतर कार्यालये पहातात.

संकलन आणि प्रकाशन

कामगार आयुक्तांच्या कार्यालयामार्फत दर महिन्याला लेबर गॅझेट व इंडस्ट्रीयल कोर्ट रिपोर्टर या नावाची दोन प्रकाशने प्रसिद्ध केली जातात.

प्रास्ताविक : कामगार कक्ष

दररोज राज्यातील नियत कालिके वाचून कामगारांसंबंधीच्या महत्त्वाच्या बातम्यांची कात्रणे कामगार आयुक्त यांना सादर करून नंतर संबंधित शाखात त्यावर पुढील कार्यवाही करण्यासाठी पाठविणे हे कामगार कक्षाचे काम आहे. महत्त्वाची वृत्तपत्रीय कात्रणे माननीय मंत्री (कामगार) आणि मंत्रालयातील उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या कामावर कक्षाच्या नजरेस आणली जातात. निरनिराळ्या बाबींवरील वृत्तपत्रीय कात्रणे विषयवार ठेवली जातात. वृत्तपत्रात आलेल्या कामगार विषयक बातम्यांच्या व वृत्ताच्या आधारे कामगार आयुक्तांच्या कार्यालयातील अधिकारी औद्योगिक शांतता राखण्यासाठी योग्य अशी कार्यवाही करतात.

तक्ता १० / TABLE 10

टीप. — कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

प्रास्ताविक : संकलन केलेले निवाडे, तडजोडी व करारपत्रे इत्यादी

वेतन, महागाई भत्ता, रजा, निरनिराळे इतर आकर्षक फायदे आणि इतर सेवानियमन यांची अद्ययावत माहितीसाठी दुसऱ्या संकेत समितीच्या शिफारशीवरुन शासनाने तडजोडी, करारनामे व अभिनिर्णय यांची तपासणी व संकलन करण्याची व्यवस्था कायमस्वरुपात करण्याचे ठरविले आहे. ही माहिती कामगार तंटे, व्यवस्थापक सल्लागार, सेवा व समेट प्रकरणामध्ये समझोता घडवून आणण्याच्या दृष्टीने संबंधित कामगार अधिकाऱ्यांना सुद्धा उपयोगी पडते. संकलित केलेल्या आधार सामग्रीच्या आधारे, कामगार आयुक्त कार्यालय ही वार्षिक किमती पुस्तिका प्रसिद्ध करते. सन १९७२ च्या साधनसामग्रीवर आधारित पुस्तिका १९७६-७७ मध्ये व १९७७-७८ मध्ये १९७३ च्या साधनसामग्रीवर आधारित अशी पुस्तके प्रसिद्ध केली. सन १९७८-७९ मध्ये सन १९७४ ची पुस्तिका तयार केली. सदर पुस्तिका श्रम संघटना व मालक वर्ग यांना वेतन, रजा वगैरे तंटा सोडविण्यासाठी उपयुक्त ठरत असल्याचे दिसते.

आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना संबंधातील काम

ह्या प्रकारच्या कामामध्ये आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटनेच्या संकेताचे अनुसमर्थन, शिफारशींचा स्वीकार, तसेच नियामक मंडळाने ठरविलेल्या ठिकाणी होणाऱ्या सभांसाठी आवश्यक असणारी विविध विषयांवरील माहिती आणि सभेच्या कामकाजाची टिप्पणी तपासून त्यावरील सखोल अहवाल अभिप्रायासह केंद्र शासनास पाठविण्यासाठी राज्य शासनास सादर करावा लागतो.

व्यवस्थापनात कामगारांचा सहभाग

खाली निर्देशित केलेल्या दोन प्रकारच्या कारखाना विभाग व संयंत्र पातळीवर व्यवस्थापनात कामगारांच्या सहभागाच्या योजना अंमलात आणण्यात येत आहेत. :-

(१) १९७५, ५०० वा अधिक कामगार असणारे कारखाने व खाणी

(२) १९८५, १०० वा अधिक कामगार असणारे राज्य शासनाचे सार्वजनिक उपक्रम

तक्ता १० / TABLE 10

		प्रत्यक्ष २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२४-२०२५	प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२०२५ पर्यंत	अंदाज २०२६-२०२७	
(१)	समाविष्ट झालेल्या कारखान्याची संख्या	३८६९९	३८५७५	४०५८३	-	1.No. of Essts. Covered in the -
	(अ) सरकारी क्षेत्र	३८८८	८५९	८५९	-	(a)Public Sector
	(ब) खाजगी क्षेत्र	३४८०२	३७७०७	३९७१५	-	(b)Private Sector
	(ग) सहकारी क्षेत्र	०९	०९	०९	-	(c)Co-operative Sector.

शेती उद्योगातील किमान वेतन अंमलबजावणीचे कार्य करण्यासाठी मुख्यतः अराजपत्रिय किमान वेतन निरीक्षकांची नियुक्ती केलेली होती. सद्यस्थितीत सदर पदे रिक्त आहेत.

अनु. क्रमांक	शेती उद्योगातील किमान वेतनांच्या दरांची अंमलबजावणी	प्रत्यक्ष २०२२-२०२३	प्रत्यक्ष २०२३-२०२४	२०२४-२०२५ (सप्टेंबर अखेर)	अंदाज २०२६-२०२७
१	आलेल्या एकूण वैयक्तिक तक्रारींची संख्या	-	-	-	-
२	निराकरण झालेल्या परत घेतलेल्या तक्रारींची संख्या	-	-	-	-
३	दिलेल्या तपासणी भेटींची संख्या	-	-	-	-
४	कामगारांना मिळवून दिलेला आर्थिक फायदा	-	-	-	-
५	आर्थिक फायदा मिळालेल्या कामगारांची संख्या	-	-	-	-

टीप :- शेती उद्योग या अनुसूचित उद्योगाकरिता सद्यःस्थितीत सरकारी कामगार अधिकारी निरीक्षण करतात.

प्रारंभिक : वैयक्तिक व्यवस्थापन सल्लागार सेवा

कामगार कपात व नोकरीतील प्रशिक्षण आणि कल्याणकारी योजना याबाबत कामगारांना सल्ला देणे आणि संप व टाळेबंदी यामुळे, औद्योगिक शांतता बिघडू नये व संप, टाळेबंदी टाळण्या करिता संविधानिक यंत्रणेव्यतिरिक्त यंत्रणा निर्माण करणे हा या योजनेचा उद्देश आहे.

तक्ता १३ / TABLE १३

		प्रत्यक्ष २०२३-२०२४		प्रत्यक्ष २०२४-२०२५		प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२०२५ पर्यंत		अंदाज २०२६-२०२७	
		संप	टाळेबंदी	संप	टाळेबंदी	संप	टाळेबंदी	संप	टाळेबंदी
(१)	अयशस्वी प्रकरणे (संप व टाळेबंदी)	०६	०७	०३	०४	०४	०४	-	-
(२)	त्यातील परिणामीत कामगार	९१३	१४८०	७६३	१०४७	१०२८	१०२०	-	-
(३)	वाया गेलेले मनुष्यदिवस	२३,८२,६५४		६,०२,०७४		२,८६,८८०			

टीप :- कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मुलन) अधिनियम, १९७०

सद्यःस्थितीत सदरचा अधिनियम व्यावसायिक सुरक्षा, आरोग्य आणि कार्यस्थळ परिस्थिती संहिता (Code on Occuptional Safetly, Health and Working Conditions) २०२० यामध्ये समाविष्ट करण्यात आलेला आहे.

कंत्राटी कामगार पद्धतीचे नियमन व निर्मुलन करणेबाबत अधिनियम, १९७० चे उद्दीष्ट म्हणजे काही औद्योगिक संस्थांतील कंत्राटी कामगारांच्या नोकरीचे नियमन करणे व विशिष्ट परिस्थिती नुसार तेथील कंत्राटी पद्धत कशी कमी करता येईल हे पाहणे. तसेच तद्नुषंगाने येणाऱ्या बाबींचे निराकरण करणे. सदरील अधिनियमाच्या तरतुदी (१) प्रमुख मालकांनी (औद्योगिक संस्थेचे) नोंदणी करणे व कंत्राटदारास परवाना देणे, तसेच (२) कंत्राटी कामगारांच्या वेतनाचे, कामाच्या पद्धतीचे व स्थितीचे त्यांच्या आरोग्य व कल्याण संबंधी सुखसोयी मिळतात किंवा नाही हे पाहणे आदी बाबींचा समावेश आहे.

तक्ता १४ / TABLE 14

		प्रत्यक्ष २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२४-२०२५	प्रत्यक्ष सप्टेंबर-२०२५ पर्यंत	अंदाज २०२६-२०२७	
(१)	(अ) नोंदणी झालेल्या संस्थांची संख्या	२२८७	१६९६	७३७	--	(१) (a) No. of Establishments registered.
	(ब) समाविष्ट असलेल्या कंत्राट-दारांची संख्या	३०३१५४	२१५५७८९	३४०२	--	(b) Employees covered
(२)	(अ) परवाना दिलेल्या कंत्राटदा-रांची संख्या	६७७१	५४६३	११८०	--	(२)(a) No. of Contractors Licensed
	(ब) समाविष्ट असलेल्या काम-गारांची संख्या	१०६२३२१	८७१०२६	१५९१२८	--	(b) No. of Employees covered.

टीप.— कामाचे प्रमाण ठरविण्यात आलेले नाही.

उक्त अधिनियमांतर्गत जमा महसूल महाऑनलाईनद्वारे ग्रास मार्फत शासनाकडे जमा केला जातो.

२. औद्योगिक संबंध

शासन अधिसूचना क्र. पीजीए.०६/१६६२/काम-४, दिनांक १९ नोव्हेंबर २०११ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील औद्योगिक न्यायालये यांची नियुक्ती करण्यात आलेली होती.

शासन अधिसूचना क्र. सीएलए-२०१९/प्र.क्र.४८/काम-४, . दि. १६.०४.२०१९ अन्वये उपदान प्रदान अधिनियम, १९७२ मधील कलम ३ नुसार नियंत्रक प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील सहायक कामगार आयुक्त आणि कलम ७ (७) नुसार अपिलीय प्राधिकारी म्हणून स्थानिक क्षेत्रातील अपर कामगार आयुक्त किंवा कामगार उप आयुक्त यांना नियुक्त केलेले आहे.

दि. १६.०४.२०१९ रोजीच्या शासन अधिसुचनेस **The Labour law Practioners Association, Mumbai** या संघटनेने मा. उच्च न्यायालयात आव्हान दिले आहे. सदरची अधिसूचना प्रसिद्ध होण्यापूर्वीच्या प्रकरणांचा निपटारा मा. कामगार न्यायालये व मा. औद्योगिक न्यायालये यांनी करावा असे नमूद केले आहे. सदर प्रकरण उच्च न्यायालय, मुंबई येथे न्यायप्रविष्ट आहे.

ग्राहक मूल्य निर्देशांक

ग्राहक मूल्य निर्देशांक महाराष्ट्र राज्यातील मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या ०६ केंद्रांसाठी सन २०१६ = **१००** तसेच जळगांव, नांदेड, औरंगाबाद, कोल्हापूर, व अकोला या ०५ केंद्रांसाठी सन २००१ = **१००** हे आधारभूत वर्ष ठरवून औद्योगिक कामगारांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार केला जातो. हा ग्राहक मूल्य निर्देशांक समितीपुढे मान्यतेसाठी ठेवून त्यानंतर प्रसिद्ध केला जातो. ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्याकरिता वरील ११ केंद्रांच्या निवडक बाजारपेठांमधून निवड वस्तूंची साप्ताहिक व मासिक किंमत गोळा केली जाते. त्या किमतीचे संस्करण करून सदरचा ग्राहक मूल्य निर्देशांक काढला जातो. जुन्या मालिकेचे निर्देशांक सध्या चालू मालिकेत रुपांतरीत करण्यासाठी त्या त्या केंद्रांचे जोडगुणक तयार करण्यात आलेले आहेत. औद्यागिक कारखाने आपल्या कामगारांना देय असलेल्या महागाई भत्त्याची परिगणन करण्यासाठी या निर्देशांकाचा उपयोग करतात. किमान वेतन अधिनियम, १९४८ अंतर्गत अनुसूचित उद्योगातील उद्योगधंद्याना दर ६ महिन्यांनी विशेष भत्ता लागू केला जातो तो काढण्याकरिता या निर्देशांकाचा उपयोग करण्यात येतो. मुंबई, सोलापूर, नागपूर, पुणे, नाशिक व ठाणे या केंद्रांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांकाचा उपयोग श्रम केंद्र, सिमला हे कार्यालय अखिल भारतीय ग्राहक मूल्य निर्देशांक तयार करण्यासाठी करतात

तक्ता १५ / TABLE १५

	कापड व्यतिरिक्त										कापड				
		साप्ताहिक				मासिक									
	केंद्रे	वस्तूंची संख्या	विवरणांची संख्या			वस्तूंची संख्या	विवरणांची संख्या			वस्तूंची संख्या	विवरणांची संख्या			Centres	
		Non Clothing								Clothing					
		Weekly				Monthly									
		Item	Actual April 2022 to March 2023	Actual April 2023 to Sept. 2023	Esti-mated 2024-2025	Item	Actual April 2022 to March 2023	Actual April 2023 to Sept. 2023	Esti-mated 2024-2025	Item	Actual April 2022 to March 2023	Actual April 2023 to Sept. 2023	Esti-mated 2024-2025		
(१)		(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)		
औद्योगिक कामगारांकरिता ग्राहक मूल्य निर्देशांक														Consumer Price Index Number for Industrial Workers	
राज्य मालिका (आधार २००१ =१००)	जळगाव	७४	१०४	५२	१०४	५०	२४	१२	२४	१८	२४	१२	२४	State Series (Base – 2001 = 100)	Jalgaon
	नांदेड	७६	१०४	५०	१०६	५४	२४	१२	२४	१८	२४	१२	२४		Nanded
	छत्रपती संभाजी नगर	८१	१५६	७८	१५६	८२	३६	१८	३६	१८	३६	१८	३६		Chhatrpati Sambhajinagar
	कोल्हापूर	८४	१५६	७८	१५६	६९	३६	१८	३६	१८	३६	१८	३६		Kolhapur
	अकोला	६७	१०४	५४	१०४	५७	२४	१२	२४	१८	२४	१२	२४		Akola

Note :—The Labour Bureau Ministry of Labour and Employment, Government of India, Shimla has independently Released indices of their following Six centres since Sept-2020 for the Base year 2016 = 100 name of the Centres : Mumbai, Solapur, Nagpur, Pune, Nashik and Thane.

प्रस्तावनात्मक :-

सामाजिक व आर्थिक पाहणी शाखेअंतर्गत निरनिराळ्या पाहण्या करण्यात येतात. त्यात वेगवेगळ्या आस्थापनांना भेटी देऊन मालक आणि कामगार वर्ग यांच्या मुलाखती प्रश्नावलीद्वारे घेण्यात येतात. सदर प्रश्नावलीतील माहितीचे संकलन व तक्तीकरण करण्यात येऊन अहवाल लिखाण करण्यात येते. प्रत्यक्ष पाहणीची सुरुवात त्यांचे क्षेत्रीय काम तसेच माहितीचे संकलन व तक्तीकरण व त्यानंतर अहवाल लिखाण व सादरीकरण यास बराच अवधी लागतो.

कुटुंब राहणीमान पाहणी अंतर्गत केंद्र शासनाकडून दर १० वर्षांनी जुनी मालिका बदलून नवीन मालिक सुरू करण्यात येते. त्या अनुषंगाने २०१७ = १०० या नवीन मालिकेचे कामकाज हाती घेण्यात आले असून राज्य मालिकेतील जळगाव, अकोला, नांदेड, छ. संभाजीनगर व कोल्हापूर या ५ केंद्रांच्या ठिकाणी असलेल्या कामगार आस्थापनांची यादी गोळा करून त्यातील निवडक कामगारांच्या प्रत्यक्ष मुलाखतींद्वारे अनुसूची अ - कामगार कुटुंबाची उत्पन्न व खर्चाबाबतची माहिती गोळा करणे व अनुसूची ब - कामगार कुटुंबाचा घरभाडेविषयक तपशील गोळा करण्यात येतो. सदरची माहिती गोळा करण्यात आली असून त्याच्या प्राथमिक त्रुटी निवारणाचे काम करण्यात आले. त्रुटी निवारणाची कार्यवाही पूर्ण झाल्यानंतर केंद्र शासनाच्या धर्तीवर व त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली पुढील कार्यवाही करण्यात येत आहे.

घरभाडे पाहणीचे काम दर ६ महिन्यांनी नियमित या कार्यासनाकडून करण्यात येते. राज्य मालिकेतील वरील ५ केंद्रांतील निवडक औद्योगिक कामगारांच्या घरांना प्रत्यक्ष भेटी देवून माहिती संकलित करण्यात येते. संकलित माहिती आधारे घरभाडे निर्देशांक काढला जातो. सदरचा घरभाडे निर्देशांक राज्य मालिका ग्राहक मूल्य निर्देशांकाकरिता उपयोगात आणला जातो.

सोबतच वरील ५ केंद्रांच्या ठिकाणची मूल्य संकलन व मूल्य निर्धारणाची कार्यवाही कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून करण्यात येते. त्या आधारावर कामगार आयुक्त कार्यालयाकडून औद्योगिक कामगारांकरिता दरमहा ग्राहक मूल्य निर्देशांक जाहीर करण्यात येतो. त्याचप्रमाणे केंद्र शासनाच्या मुंबई व ठाणे केंद्रातील एकूण १७ बाजारपेठांच्या मूल्य संकलनाचे काम या कार्यासनाकडून दर आठवड्याच्या निर्धारित दिवशी करण्यात येते. उक्त सर्व माहिती केंद्र शासनाच्या लेबर ब्युरो, चंदिगड कार्यालयाकडून सदर केंद्रांकरिता औद्योगिक कामगारांसाठी ग्राहक मूल्य निर्देशांक जाहीर केला जातो.

मूल्य निर्धारण पाहणीबाबत एप्रिल, २०२३ ते मार्च, २०२४ या कालावधीतील प्रत्यक्ष आकडेवारी, एप्रिल, २०२४ ते मार्च, २०२५ मधील प्रत्यक्ष आकडेवारी सन २०२५-२०२६ या कालावधीतील सुधारित आकडेवारी तसेच सन २०२६-२०२७ मधील अंदाजित आकडेवारी खालील तक्त्यामध्ये सादर करण्यात येत आहे.

तक्ता १६ / TABLE 16

		प्रत्यक्ष २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२४-२०२५	सुधारित २०२५ पर्यंत	अंदाज २०२६-२०२७	
१	मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (चालू राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	६२४	६२४	६२४	६२४	Number of surveys conducted for Price collection Current State Series
	मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (नवीन राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	६२४	६२४	६२४	६२४	Number of surveys conducted for price collection New State Series
२	मूल्य निर्धारण पाहणीची संख्या (नवीन राज्यस्तरीय मालिकेतील ६ केंद्रासाठी)	६२४	६२४	६२४	६२४	Number of surveys conducted for Price collection (Central Series)
३	घरभाडे पाहणी संख्या (चालू राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	१९३२	१९३२	१९३२	१९३२	Number of House Rent surveys conducted for Current State Series.
४	घरभाडे पाहणी संख्या (नवीन राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रासाठी)	४६२	४६२	४६२	४६२	Number of House rent surveys conducted for new State Series

सांख्यिकी गोळा करण्यासंबंधी अधिनियम, १९५३

ह्या अधिनियमांतर्गत संप, टाळेबंदी, कामगार कपात कामाशिवाय राहू देणे व उपक्रम बंद याबाबतीतिल आकडेवारी संकलीत करून त्याबाबतचा अहवाल कामगार आयुक्त, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई यांच्या कार्यालयामार्फत तयार केला जातो.

तक्ता १७ / TABLE 17

		प्रत्यक्ष २०२३-२०२४	प्रत्यक्ष २०२४-२०२५	सुधारित २०२५ पर्यंत	अंदाज २०२६-२०२७	
(अ)	आस्थापनांची संख्या काम बंद बाबतीत वर्षात संकलित केलेले रजिस्टर					No. of Establishments. (A)Reports and Registers to be complied in respect of work stoppage during the year.
	(अ) संप	४	०३	०४	०६	(a) Strikes
	(ब) टाळेबंदी	४	०४	०४	०७	(b) Lockouts

एप्रिल, २०२५ ते सप्टेंबर, २०२५

१. केलेल्या मूल्यनिर्धारण पाहण्यांची संख्या :- ६२४

२. घरभाडे पाहणी संख्या (जुनी व नवीन राज्यस्तरीय मालिकेतील ५ केंद्रांसाठी) :- ४६२+४६२)

३. औद्योगिक कामगारांची कुटुंब राहणीमान पाहणी (१० वर्षांतून १ वेळा)

४. कुटुंबांच्या राहणीमान पाहणी मालिका २०१७=१०० नुसार (१) अकोला, (२) नांदेड, (३) कोल्हापूर, (४) जळगाव व (५) छत्रपती संभाजीनगर या ५ केंद्रांतील कामकाज सुरू आहे.

(५) छत्रपती संभाजीनगर या ५ केंद्रांतील कामकाज सुरू आहे.

(१२) कर्मचारी विषयक गोषवारा / XII Personnel Summary

जोडपत्र / ANNEXURE

अ.क्र. (१)	पदनाम (२)	वेतनश्रेणी/ Pay Band (३)		मंजूर पदसंख्या No. of Posts (४)	Designation (५)
२२३०, कामगार व सेवायोजन मागणी क्रमांक के-४				2230, LABOUR AND EMPLOYMENT DEMAND No. K-4 COMMISSIONER OF LABOUR	
गट अ		Level १४			
१	कामगार आयुक्त	S-१५	१४४२००-२१८२००	१	Commissioner of Labour
२	सह आयुक्त, (माथाडी)	S-२७	१२३१००-२१५९००	१	Joint Commissioner of Labour
३	अपर कामगार आयुक्त	S-२५	७८८००-२०९२००	३+१*	Additional Commissioner of Labour
४	कामगार उप आयुक्त	S-२३	६७७००-२०८७००	१२+५@	Deputy Commissioner of Labour
५	विशेष कार्य अधिकारी (सांख्यिकी)	S-२०	५६१००-१७७५००	१	Officer on Special Duty (Statistics)
६	सहायक कामगार आयुक्त	S-१८	४९१००-१५५८००	७०+१$	Assistant Commissioner of Labour
			एकूण	**९५**	
गट ब					
७	सरकारी कामगार अधिकारी	S-१५	४१८००-१३२३००	१४७	Government Labour Officer
८	स्विय सहायक	S-१७	४७६००-१५११००	१	Personal Assistant
			एकूण	**१४८**	
गट क					
९	अधिक्षक (मुख्यालय)	S-१४	३८६००-१२२८००	२६	Suprintendent
१०	अधिक्षक (मुफसल)	S-१४	३८६००-११२८००	८	Suprintendent (Out side Mumbai) (Mufsal)
११	दुकाने निरीक्षक श्रेणी -१	S-१३	३५४००-११२४००	३०	Shop Inspector (Grade-I)
१२	दुकाने निरिक्षक श्रेणी -२	S-८	२५५००-८११००	१६०	Shop Inspector (Grade-II)
१३	वरिष्ठ कामगार अन्वेषक	S-१३	३५४००-११२४००	२२	Senior Labour Investigator
१४	कनिष्ठ कामगार अन्वेषक	S-८	२५५००-८११००	३०	Junior Labour Investigator
१५	वरिष्ठ लिपिक	S-८	२५५००-८११००	१०८	Senior Clerk
१६	लिपिक टंकलेखक	S-६	१९९००-६३२००	३२०	Clerk Cum Typist
१७	लघुलेखक (उच्चश्रेणी)	S-१६	४४९००-१४२४००	४	Stenographer (Higher Grade)
१८	लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	S-१५	४१८००-१३२३००	९	Stenographer (Lower Grade)
१९	लघुटंकलेखक	S-८	२५५००-८११००	२०	Steno – Typist
२०	दूरध्वनीचालक	S-७	२१७००-६९१००	४	Telephone Operator
२१	ग्रंथपाल	S-१०	२९२००-९२३००	१	Librarian
२२	वाहनचालक	S-६	१९९००-६३२००	० (मृत संवर्ग) # ०९	Driver
			एकूण	**७५१**	
गड ड					
२३	दप्तरी	S-३	१६६००-५२४००	० (मृत संवर्ग) # ०१	Daftari
२४	अलमारी परिचर	S-३	१६६००-५२४००	० (मृत संवर्ग) # ०१	Self Attendant
२५	नाईक	S-३	१६६००-५२४००	० (मृत संवर्ग) # १६	Naik
२६	शिपाई	S-१	१५०००-४७६००	० (मृत संवर्ग) # १७०	Peon
२७	रखवालदार	S-१	१५०००-४७६००	० (मृत संवर्ग) # ०६	Watchman
२८	सफाईगार	S-१	१५०००-४७६००	० (मृत संवर्ग) # ०९	Sweeper
			एकूण	**२०३**	
एकूण (अ+ब+क+ड)				९८५ (नियमित) + #२१२	

* पद मैत्री कक्ष #   @ माथाडी मंडळ पद $ माथाडी मंडळ पद

येथे दर्शविलेल्या मनुष्यबळ संख्येच्या मर्यादित सेवा आवश्यकतेनुसार बाहय यंत्रणेमार्फत घेण्यास मान्यता देण्यात आली आहे. तथापि मृत संवर्गातील जितके कर्मचारी कार्यरत असतील तितकी पदे अधिसंख्य समजण्यात यावीत.

१९. संघटनीय तक्ता

कामगार आयुक्तालय मुंबई, महाराष्ट्र राज्य,

कामगार आयुक्त मुंबई, महाराष्ट्र राज्य,

- सह आयुक्त (माथाडी)
- कामगार उप आयुक्त (प्रशासन)
- कामगार उप आयुक्त, औद्योगिक संबंध
- कामगार उप आयुक्त , (ग्रामीण विभाग)
- सहायक कामगार आयुक्त, दुकाने
- विशेष कार्य अधिकारी

कामगार आयुक्तालय प्रादेशिक विभाग कार्यालय

- अपर कामगार आयुक्त कोकण विभाग, मुंबई
- अपर कामगार आयुक्त, पुणे
- अपर कामगार आयुक्त, नागपूर
- कामगार उप आयुक्त, नाशिक
- कामगार उप आयुक्त, छत्रपती संभाजीनगर
- कामगार उप आयुक्त, अमरावती

प्रादेशिक विभाग प्रमुख मुंबई, कोकण विभाग, अपर कामगार आयुक्त

- अपर कामगार आयुक्त कोकण
- कामगार उप आयुक्त मुंबई शहर
- कामगार उप आयुक्त मुंबई उपनगर
- कामगार उप आयुक्त पूर्व, मुंबई उपनगर, पश्चिम
- कामगार उप आयुक्त ठाणे
- कामगार उप आयुक्त रायगड
- कामगार उप आयुक्त पालघर
- सहायक कामगार आयुक्त रत्नागिरी
- सरकारी कामगार अधिकारी सिंधुदुर्ग

- सहायक कामगार आयुक्त कल्याण
- सहायक कामगार आयुक्त भिवंडी

प्रादेशिक विभाग प्रमुख, नागपूर, अपर कामगार आयुक्त

- अपर कामगार आयुक्त नागपूर
- सहायक कामगार आयुक्त चंद्रपूर
- सहायक कामगार आयुक्त भंडारा
- सहायक कामगार आयुक्त गोंदिया
- सरकारी कामगार अधिकारी गडचिरोली
- सरकारी कामगार अधिकारी तुमसर
- सरकारी कामगार अधिकारी वर्धा

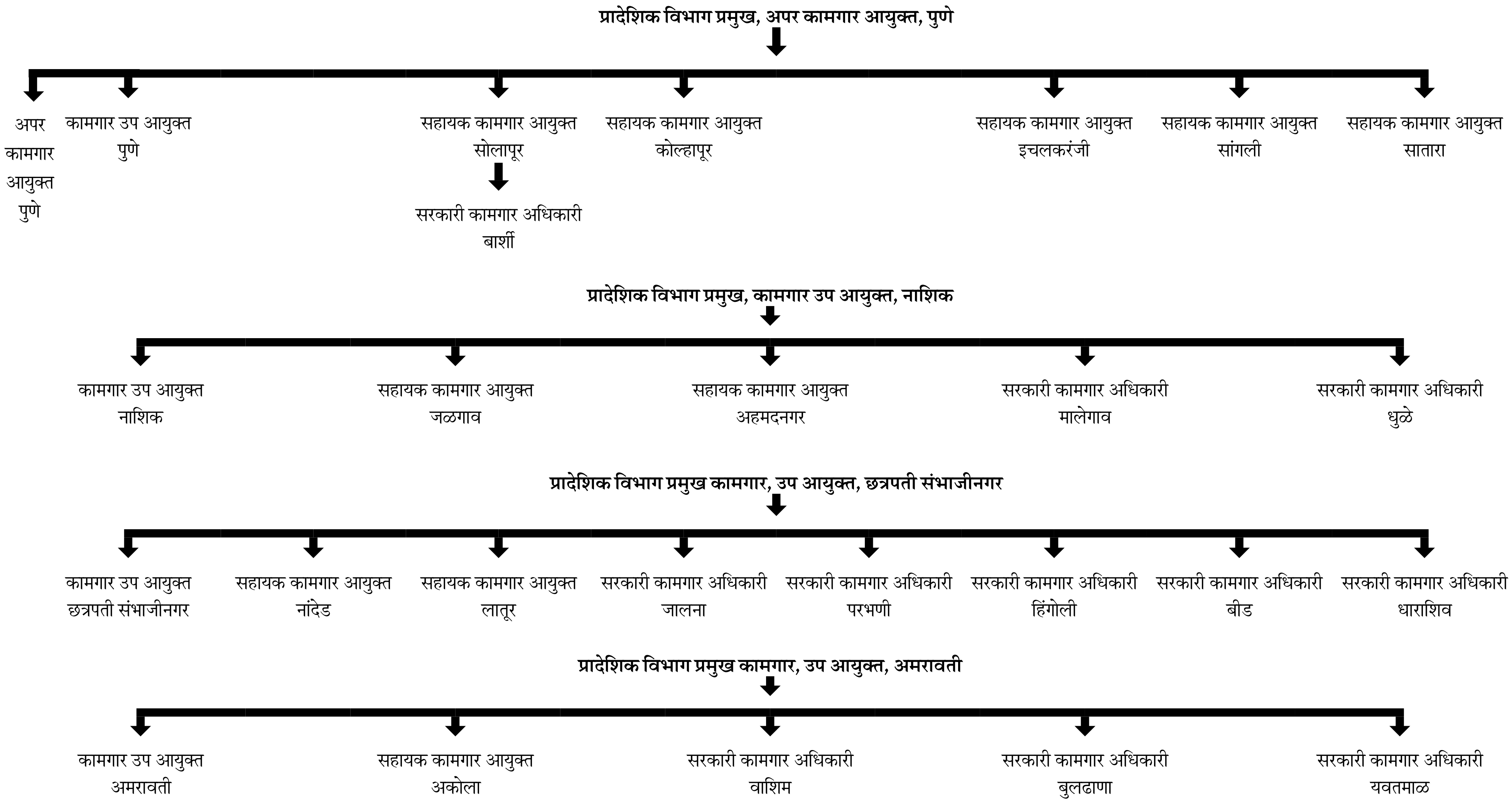
प्रादेशिक विभाग प्रमुख, अपर कामगार आयुक्त, पुणे
अपर कामगार आयुक्त पुणे
कामगार उप आयुक्त पुणे
सहायक कामगार आयुक्त सोलापूर
सरकारी कामगार अधिकारी बार्शी
सहायक कामगार आयुक्त कोल्हापूर
सहायक कामगार आयुक्त इचलकरंजी
सहायक कामगार आयुक्त सांगली
सहायक कामगार आयुक्त सातारा
प्रादेशिक विभाग प्रमुख, कामगार उप आयुक्त, नाशिक
कामगार उप आयुक्त नाशिक
सहायक कामगार आयुक्त जळगाव
सहायक कामगार आयुक्त अहमदनगर
सरकारी कामगार अधिकारी मालेगाव
सरकारी कामगार अधिकारी धुळे
प्रादेशिक विभाग प्रमुख कामगार, उप आयुक्त, छत्रपती संभाजीनगर
कामगार उप आयुक्त छत्रपती संभाजीनगर
सहायक कामगार आयुक्त नांदेड
सहायक कामगार आयुक्त लातूर
सरकारी कामगार अधिकारी जालना
सरकारी कामगार अधिकारी परभणी
सरकारी कामगार अधिकारी हिंगोली
सरकारी कामगार अधिकारी बीड
सरकारी कामगार अधिकारी धाराशिव
प्रादेशिक विभाग प्रमुख कामगार, उप आयुक्त, अमरावती
कामगार उप आयुक्त अमरावती
सहायक कामगार आयुक्त अकोला
सरकारी कामगार अधिकारी वाशिम
सरकारी कामगार अधिकारी बुलढाणा
सरकारी कामगार अधिकारी यवतमाळ

विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)

(१) महाराष्ट्र राज्य सामाजिक सुरक्षा मंडळ

(२) प्रधानमंत्री श्रमयोगी मानधन योजना

(३) ई-श्रम पोर्टल

विकास आयुक्त (असंघटित कामगार) यांचे कार्यालय

विकास आयुक्त (अ. का.) कार्यालयाचे उद्दीष्ट :-

सामाजिक न्यायाचे पुढचे पाउल म्हणून असंघटित क्षेत्रातील कामगारांची निश्‍चिती करून त्यांचे करीता पारीत करण्यात आलेल्या विविध कल्याणकारी कायद्यांची अंमलबजावणी करून त्यांना विविध कल्याणकारी योजनांचा लाभ देउन त्यांना सामाजिक सुरक्षा पुरविणे व त्यांचे राहणीमान व सामाजिक दर्जा उंचविण्याकरीता प्रयत्न करणे.

विकास आयुक्त (अ. का.) कार्यालयाचे कार्य :-

महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळाचे कामकाजावर नियंत्रण ठेवणे.

महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ

घरेलू कामगार कल्याण मंडळामध्ये नोंदणी होणारे लाभार्थी हे समाजातील आर्थिक दृष्ट्या अत्यंत दुर्बल कुटुंबातील आहेत. त्यामुळे त्यांच्याकडून जमा होणारे अंशदान हे अत्यल्प असल्याने मंडळाचे कामकाज हे प्रामुख्याने शासनाकडून मिळणा-या अनुदानावरच अवलंबून आहे.

राज्यात महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ अधिनियम, २००८ पारित झाला असून तो दिनांक ३ नोव्हेंबर २०११ पासून राज्यात लागू करण्यात आला आहे.

या अधिनियमाच्या कलम ३ च्या तरतुदीनुसार दिनांक १२ ऑगस्ट २०११ च्या अधिसूचनेन्वये महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळ स्थापन करण्यात आलेले आहे.

घरेलू कामगारांची नोंदणी –

उपरोक्त अधिनियमाच्या कलम ११ नुसार वयाची १८ वर्षे पूर्ण केलेल्या परंतु ६० वर्षे पूर्ण न झालेल्या घरेलू कामगारांची लाभार्थी म्हणून दिनांक १४ नोव्हेंबर, २०११ पासून नोंदणी करण्यात येत आहे.

नोंदणी फी व मासिक अंशदान :

शासन निर्णय क्रंमाक घरेलू-१२२४/प्र.क्र.१५/काम-७ अ दि.०५.०२.२०२४ नुसार नोंदणी फी व अंशदान रक्कमे मध्ये कपात करण्यात आलेली असुन त्यानुसार कामगारांकडून प्रत्येकी रु. १/- नोंदणी फी व रु.१/- मासिक अंशदान याप्रमाणे वार्षिक १२/- अशी एकूण १३/- रुपये जमा करावयाचे असून, विहित नमुन्यात नोंदणीसाठी घरेलू कामगाराने अर्ज करावयाचा आहे. सदर अर्जाची नोंदणी अधिकारी यांच्यामार्फत छाननी केली जाते व त्यानंतर फी भरुन घरेलू कामगार नोंदीत होतात. ही नोंदणी एक वर्षाकरिता जिवित राहते.

मंडळातर्फे देण्यात येणारे लाभ :

अंत्यविधी सहाय्य : मृत घरेलू कामगाराच्या कायदेशिर वारसास अंत्यविधी सहाय्य रु.२,०००/- देण्यात येते.

प्रसुती लाभ : घरेलू कामगार मंडळाच्या दि. २८.०९.२०१२ च्या बैठकीत घरेलू कामगारांना प्रसुतीलाभ देण्याबाबत ठराव करण्यात आला असून त्याअंतर्गत घरेलू कामगारास दोन अपत्यापर्यंत प्रत्येक प्रसुतीकरीता रु.५,०००/- इतकी मदत देण्यात येते.

सन्मानधन लाभ : शासन निर्णय क्र.-घरेलू-१२२२/प्र.क्र.१६५/काम-७अ दि.०६.०३.२०२४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळातर्फे प्रतिवर्षी ३१ डिसेंबर रोजी वयाची ५५ वर्ष पूर्ण केलेल्या महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळातील जिवित नोंदणी पात्र घरेलू कामगारांना सन्मानधन योजना अंतर्गत लाभ देणेबाबत निर्णय घेण्यात आला आहे. या योजने अंतर्गत रूपये १०,०००/- एवढी रक्कम थेट त्यांच्या बँक खात्यात डिबीटीव्दारे जमा करण्यात येत आहे. त्याअनुषंगाने सर्व जिल्हा कार्यालयामार्फत लाभ वाटप सुरू करण्यात आले आहे.

गृहउपयोगी भांडी संच वाटप : शासन निर्णय क्र.- घरेलू-१२२४/प्र.क्र.०२/काम-७अ दि.२२.०२.२०२४ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये महाराष्ट्र घरेलू कामगार कल्याण मंडळामार्फत घरेलु कामगारांची नोंदणी नुतणीकरण वाढविणे या अनुषंगाने दि.३१.०७.२०२४ पूर्वी प्रत्यक्ष जिवित/सक्रिय नोंदित असलेल्या घरेलू कामगारांना संसार उपयोगी भांडी भेटवस्तू वाटप करण्याबाबतचा निर्णय घेण्यात आला आहे. त्याअनुषंगाने सर्व जिल्हा कार्यालयामार्फत संसार उपयोगी भांडी भेटवस्तू वाटप सुरू करण्यात आले आहे.

बाष्पके संचालनालय :

बाष्पके संचालनालयाची (पुर्वीचे बाष्पके आणि धुम्र उपद्रव निरीक्षणालय म.रा.,मुंबई) ची स्थापना १५२ वर्षापूर्वी सन १८६९ मध्ये झाली. सन १९९१ मध्ये या कार्यालयाच्या नावात बदल करून ते बाष्पके आणि धुम्र उपद्रव संचालनालय महाराष्ट्र राज्य मुंबई असे

करण्यात आले. सन १९९२ पासून धुम्र उपद्रव हा विषय पर्यावरण विभागात समाविष्ट करण्यात आला. तदनंतर सन १९९५ मध्ये या कार्यालयाच्या नावात बदल करून बाष्पके संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य, मुंबई असे करण्यात आले. संचालक, बाष्पके संचालनालय, महाराष्ट्र्र राज्य मुंबई मुख्य कार्यालयासह या संचालनालयाची एकून ७ कार्यालये आहेत.

सोलापूर विभागीय कार्यालयाची स्थापना सन १९५८ मध्ये झाली.

नागपूर विभागीय कार्यालयाची स्थापना सन १९६० मध्ये झाली.

नाशिक विभागीय कार्यालयाची स्थापना सन १९७३ मध्ये झाली.

पुणे विभागीय कार्यालयाची स्थापना सन १९७५ मध्ये झाली.

अहमदनगर विभागीय कार्यालयाची स्थापना सन १९८७ मध्ये झाली.

कोल्हापूर विभागीय कार्यालयाची स्थापना सन १९८७ मध्ये झाली.

संचालनालयाचे उददीष्ट :

या संचालनालयाचे उददीष्ट केंद्र सरकारच्या बाष्पके अधिनियम २०२५ व भारतीय बाष्पके विनियम, १९५० ची महाराष्ट्र राज्यात प्रभावीपने अंमलबजावणी करणे , महाराष्ट्र बाष्पक नियम, १९६२ आणि महाराष्ट्र मितोपयोजक नियम, १९६५ आजमितीस बाष्पक निर्मिती क्षेत्रात महाराष्ट्र राज्य हे अग्रेसर आहे व यापुढेही ते अग्रेसर राहील हे या संचालनालयाचे उददीष्ट आहे.

बाष्पक विनियम १९५० नुसार निर्मितीवर नियंत्रण :

(१) बाष्पक, सुपर हिटर्स, मितोपयोजक, झडपा नलिका जोडणी व हिट एक्सचेंजर यांचे आराखडे तपासणे, स्टीम फीड व ब्लो ऑफ पाईप लाईन्सचे ले आउट ड्रॅाईग तपासणी, (२) या राज्यात बनविल्या जाणाऱ्या बाष्पके, मितीपयोजके, बाष्प झडपा नलिकांची मेकस पेपर तपासून ते प्रमाणित करणे. अभिलेख सुरक्षितता (अ) या राज्यात नोंदणी झालेले बाष्पक (ब) दुसऱ्या राज्यातून या राज्यात आलेले बाष्पक व याप्रमाणे उलट (क) वसूल करण्यात आलेले विविध शुल्क, (४) बाष्पके व मितोपयोजकांच्या दुरूस्त्याबाबतच्या व त्यांचे वर्कीग प्रेशर कमी अथवा पूर्ववत करण्याबाबतच्या सूचनांची तपासणी करणे (५) बाष्पकांची व मितोपयोजकांची नोंदणी करताना उपसंचालकांनी केलेल्या आकडेवारीची तपासणी करणे, (६) मध्यवर्ती बाष्पक मंडळ, नवी दिल्ली यांचेकडून चालू असलेल्या नियमात व विनियमात बदल करण्याबाबतच्या सूचना अथवा त्याबाबत अर्थ उकल करणाऱ्या प्रस्तावावर अभिप्राय देणे (७) बाष्पके जोडणाऱ्या चाचण्यासंबधीची प्रकरणे, बाष्पकांच्या दुरूस्त्या व बाष्प नलिका कार्यशाळा योग्यता यासंबधीची प्रकरणे हाताळणे.

बाष्पके अधिनियम,२०२५,महाराष्ट्र बाष्पके नियम,१९६२ व महाराष्ट्र मितोपयोजक नियम,१९६५ निरीक्षण :-

बाष्पकांचे आणि मितोपयोजकांची नोंदणी निरीक्षणाचे अर्ज, बाष्पके अधिनियम २०२५ अनुसार प्रमाणित करण्यात आलेल्या बाष्पकांच्या प्रमाणपत्रांची मुदत संपल्यानंतर त्यांचे नूतनीकरण करण्यासंबधीचे अर्ज, तसेच बाष्पक व ब्लो-डाऊन-पाईप्सचे तसेच भरणनलिका व निरीक्षणासंबधीचे अर्ज स्विकारून आवश्यक ती कार्यवाही करणे.

संचालनालयाचे कार्य :

बाष्पके संचालनालय हा विभाग सेवा विभाग असून त्याचे कामकाज तांत्रिक स्वरूपाचे आहे. विभागाचे मुख्य कार्य हे विविध उदयोगात वापरण्यात येणाऱ्या व उदयोगातील महत्वाचे अंग असणाऱ्या बाष्पकांचे व मितोपयोजकांचे सुरक्षितता व कार्यक्षमता या अनुषंगाने निरीक्षण करून नोंदणी करण्याचे आहे. तसेच बाष्पक, मितोपयोजक व त्यांच्या सुटटया भांगाची (माऊटिंग्ज, फिटिंग्ज) निर्मिती अंतर्गत निरीक्षण करण्याची जबाबदारीही या विभागाची आहे. नोंदणीकृत बाष्पके वापरात असताना त्याना एका वर्षाच्या कालावधीनंतर निरीक्षण करून प्रमाणपत्र देणे, स्टिम फिड व ब्लो पाईप्स (नलिका) चे निरीक्षण करणे, दुरूस्त्यांची पडताळणी,जलदाब चाचण्या, बाष्प झडपाचे निरीक्षण चाचण्या इत्यादी कामे या विभागामार्फत केली जातात. तसेच सुरक्षिततेच्या दृष्टीने या विभागाच्या कामास अनन्य साधारण महत्व दिले आहे. कारण एखादया बाष्पकास अपघात झाल्यास मोठया प्रमाणावर जिवित अथवा वित्तहानी होण्याची दाट शक्यता असते. बाष्पके कायदयानुसार बाष्पकांचे निरीक्षण विहित वेळेत पार पाडणे व बाष्पक मालकांना विहित वेळेत प्रमाणपत्र प्रदान करणे कायदयाने बंधनकारक आहे. बाष्पक बंद ठेवल्यास उदयोजकांचे मोठया प्रमाणावर आर्थिक नुकसान होऊ शकते. याच कारणासाठी हा विभाग अतिशय संवेदनशील असा मानला जातो. बाष्पकांचे वार्षिक निरीक्षण केल्यामुळे बाष्पकांची सुरक्षितता तसेच कार्यक्षमता वाढते.

बाष्पक निर्मिती क्षेत्रात महाराष्ट्र राज्य देशात प्रथम क्रमांकावर आहे. तसेच महाराष्ट्रातून निर्मिती झालेले बहुसंख्य बाष्पके परदेशातही निर्यात केली जातात. त्यामुळे बाष्पकांची निर्मिती विहित वेळेत पूर्ण होणे अत्यंत महत्वाचे असल्याने बाष्पक निर्मात्यांना आवश्यकतेनुसार निर्मिती अंतर्गत भेटी देण्याचे बहूमोल कार्य सुध्दा या विभागाचे आहे.

बाष्पके अधिनियम , २०२५ मधील कलम-११, उपकलम-१ मधील'ई अनुसार बाष्पक कार्यक्षमतेने व सुरक्षिततेने चालविण्याकरीता बाष्पक अभियंता व बाष्पक परिचर यांची नेमणूक करणे बंधनकारक आहे. याकरीता बाष्पक प्रचालन अभियंता नियम २०२५ व बाष्पक परिचर नियम, २०२५ नुसार परीक्षक मंडळाची स्थापना करून परीक्षा घेण्याचे कार्यवाही या विभागामार्फत पार पाडण्यात येते. तसेच भारतीय बाष्पके विनियम १९५० नुसार सांधात्याच्या (वेल्डरच्या) चाचण्या घेवुन त्यांना प्रमाणपत्रे देण्यात येतात. त्यामुळे मोठया प्रमाणात रोजगाराच्या संधी उपल्बध होतात.

बाष्पके संचालनालयाची सन २०२४-२५ व २०२५-२०२६ च्या सप्टेंबर अखेर पर्यतची प्रत्यक्ष आर्थिक माहितीः

(१) भारतीय बाष्पके विनियम, १९५०:

सन २०२४-२०२५ या वर्षात नवीन बाष्पकांचे ९८३ नकाशे तपासले व सन २०२५-२०२६ च्या सप्टेंबर -२१ अखेर ५०७ नकाशे तपासले, नकाशे तपासणीसाठी अनुक्रमे १२९३४९३८ /-व ७७९६९३९ /- रूपये शुल्क प्राप्त झाले. सन २०२४-२५ या वर्षात बांधणी चालू असलेल्या ८५/४९ बाष्पक /मितीपयोजक निरीक्षण केले. या संदर्भात अनुक्रमे रूपये ४०३५१७२ /- व ११९१३४१८/- रूपये फी आकारण्यात आली.

त्याचप्रमाणे सन २०२४--२०२५ या वर्षात व्हॉल्वज व टयुब यांच्या ७६३ नकाशांची तपासणी केली सप्टेंबर -२०२५ अखेर ३१५ नकाशे तपासले. या संदर्भात अनुक्रमे ८७१३७००/-रूपये ६४८८२८१ /- फी वसूल केली तसेच सन २०२४-२०२५ या वर्षात २१०८ व सप्टेंबर- २०२५, १३८६ बाष्प नलिका नकाशे तपासले, याचबरोबर रुपये ६३३६०० /- व रूपये ३९०८००/- अनुक्रमे शुल्क वसुल केले.

बाष्पके अधिनियम, २०२५ व महाराष्ट्र बाष्पके नियम, १९६२:

सन २०२४-२०२५ या वर्षात ३३२ बाष्पकांची व ०२ मितीपयोजकांची नोंदणी केली व सन २०२५-२०२६ च्या सप्टेंबर २५ अखेर १५६/० बाष्पके / मितीपयोजकांची नोंदणी केली. नोंदणी निरीक्षण शुल्क म्हणून अनूक्रमे रूपये १६९७६४० /- व ७२०१९१/- वसूल केले एकूण सन २०२४-२०२५ या वर्षात ४४१० बाष्पके व ११९ मितीपयोजके तसेच सप्टेंबर - २०२५ अखेर २४८७ बाष्पके व ७९ मितीपयोजके तपासली. या संदर्भात एकून रूपये ३२४५७७८६ /- व १९१७८७५९- इतके बाष्पके व मितीपयोजके यांचे मिळून निरीक्षण शूल्क वसूल केले. सन २०२४-२०२५ या वर्षात ९७३ तसेच सप्टेंबर - २०२५ अखेर ५३८ नलिका मांडण्याच्या निरीक्षणासाठी भेटी दिल्या तर या संदर्भात निरीक्षण शुल्क म्हणून ३३९१४५० /- व १५४००९४/- रूपये वसुल केले, त्याचप्रमाणे उपरोक्त काळात ३४८१ व १८५१ जलदाबचाचण्या घेण्यात आल्या.तर २७१ व १४३ बाष्पदाब चाचण्या घेण्यात आल्या.

(३) बाष्पक प्रचालन अभियंता नियम २०२५ व बाष्पक परिचर नियम २०२५ :

सन २०२४-२५ या वित्तिय वर्षामध्ये एकूण तीन परीक्षा घेण्यात आल्या. जून २०२४ मध्ये प्रथम व द्वितीय श्रेणी क्षमता प्रमाणपत्र परीक्षा मुंबई येथे तसेच डिसेंबर २०२४ मध्ये नागपूर येथे घेण्यात आली या दोन्ही परीक्षेमध्ये अनुक्रमे प्रथम श्रेणी बाष्पक परीचर क्षमता प्रमाणपत्र परीक्षेकरीता एकूण १०३० व द्वितीय श्रेणी बाष्पक परीचर क्षमता प्रमाणपत्र परीक्षेकरीता एकूण १६४२ ऑनलाईन अर्ज कार्यालयात प्राप्त झाले. तसेच बाष्पक प्रचालन अभियंता नैपुण्य प्रमाणपत्र परीक्षा मार्च २०२५ मध्ये नवी मुंबई येथे घेण्यात आली. सदर परीक्षेकरीता एकूण ८६६ अर्ज कार्यालयात प्राप्त झाले त्याअनुषंगाने वरील तिन्ही परीक्षेचे एकूण शुल्क रुपये २९९७४००/- एवढी रक्कम जमा झाली.

सन २०२५-२६ या वित्तिय वर्षामध्ये जून २०२५ मध्ये प्रथम व द्वितीय श्रेणी बाष्पक परीचर क्षमता प्रमाणपत्र परीक्षा मुंबई येथे घेण्यात आली. सदर प्रथम श्रेणी बाष्पक परीचर व द्वितीय श्रेणी बाष्पक परीचर परीक्षेकरीता अनुक्रमे ७४३ व ९६२ ऑनलाईन अर्ज कार्यालयात प्राप्त झाले. त्याअनुषंगाने सदर परीक्षेचे एकूण शुल्क रुपये ६४५१००/- एवढे जमा झाले.

सन २०२६-२०२७ या वित्तिय वर्षामध्ये अंदाजे तीन परीक्षा घेतल्या जाणार आहेत. त्यानुसार सदर तिनही परीक्षेचे अंदाजित शुल्क रुपये ४१४००००/- एवढे जमा होईल.

(४) राज्य योजना :- (०१) (१५) बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व बाष्पके अधिनियमांची प्रभावी अमलबजावणी (२२३० ५७८४):-

भारतीय बाष्पके अधिनियम , २०२५ मध्ये संशोधित झालेला आहे. त्या अनुषंगाने महाराष्ट्र राज्यात ठिकठिकाणी जनजागृती कार्यक्रम आयोजित करण्यात येत असतात. संशोधित झालेल्या त्या कायदयान्वये विविध आस्थापनामध्ये काम करणारे कुशल व अकुशल कामगार, अभियंते व बाष्पकांचे मालक यांच्या जबाबदारी व कर्तव्ये यामध्ये आमूलाग्र बदल झालेला आहे. सदर योजनेसाठी सन २०२४-२५ साठी रू. ५४,००,९३६/- इतका निधी खर्च करण्यात आला आहे. सन २०२५-२६ या चालू आर्थिक वर्षामध्ये सदर योजनेसाठी रू १५,००,००,०००/-- एवढा निधी मंजूर आहे

बाष्पके संचालनालय संघटात्मक तक्ता

मुख्य कार्यालय, मुंबई.

१ संचालक , बाष्पके

१ सहसंचालक, बाष्पके,

९ उपसंचालक,

कार्यकक्ष जिल्हे

(बृहमुंबई, ठाणे आणि रायगड)

३

१ प्रणाली विश्लेषक	१ तांत्रिक अधिकारी
१ रचना व कार्यपध्दती अधिकारी	५ कनिष्ठ तंत्र सहायक
४ अधिक्षक	

विभागीय कार्यालये

पुणे	नाशिक	सोलापूर	नागपूर	अहमदनगर	कोल्हापूर
१ सहसंचालक	१ सहसंचालक	१ सहसंचालक	१ सहसंचालक	१ सहसंचालक	१ सहसंचालक
४ उपसंचालक,	१ उपसंचालक,	१ उपसंचालक,	२ उपसंचालक,	१ उपसंचालक,	२ उपसंचालक,
१ तांत्रिक अधिकारी					
२ कनिष्ठ तंत्र सहायक					

कार्यकक्ष जिल्हे	**कार्यकक्ष जिल्हे**	**कार्यकक्ष जिल्हे**	**कार्यकक्ष जिल्हे**	**कार्यकक्ष जिल्हे**	**कार्यकक्ष जिल्हे**
पुणे	नाशिक	सोलापूर	नागपूर, भंडारा	अहमदनगर	कोल्हापूर,सांगली
सातारा	धुळे, जळगाव	उस्मानाबाद	यवतमाळ, चंद्रपूर	औरंगाबाद	रत्नागिरी व सिंधुदुर्ग
	नंदुरबार	लातुर	वर्धा, अमरावती,	जालना, बीड	
		नांदेड	अकोला, बुलढाणा	परभणी	
		हिंगोली	गडचिरोली		
			गोंदिया		
			वाशिम		

तक्ता २ / Table-2

निरीक्षण	प्रत्यक्ष २०२४-२५	१ एप्रिल २०२५ प्रत्यक्ष सहामाही	अंदाज २०२६-२७	Inspections
(1)	(2)	(3)	(4)	(1)
(१) बाष्पकांच्या नकाशाची तपासणी				**(१) Scrutiny of Boiler Drawings:—**
(१) वर्षाच्या सुरूवातीस शिल्लक असलेले नकाशे	0	0	0	(*i*) Drawing in arrears at the beginning of the year.
(२) वर्षभरात मिळिलेले नकाशे	983	507	0	(*ii*) Drawing received during the year
(३) **एकूण ;**	983	507	0	(*iii*) **Total**
(४) वर्षभरात तपासण्यात आलेले नकाशे	983	507	0	(iv) Scrutinised during the year
(५) वर्षभरात शिल्लक असलेले नकाशे	0	0	0	(v) Pending at the end of the year
(६) वरील संदर्भात वसुल करण्यात आलेली फी शुल्क (हजारात)	12934938	7796939	0	(vi) Fees collected on account of the above (Rs. in thousand)
(१) वरील संदर्भात वसुल करण्यात आलेली फी (हजारांत)	4035172	11913418	1587652	(a) Fees collected on account of the above (Rs. in thousand)
(२) बांधणी चालू असताना तपासलेले बाष्पक/ मितिपयोजक	85	49	105	(2) While in construction of Boiler inspection.
(३) बाष्प, झडपा, व्हॉल्वज, टॅपस, स्टेनर्स निरीक्षण				(3) Scrutinys of Drawings of valves, Traps Strainers, Mounting and fitting.
(१) वर्षाच्या सुरुवातीस शिल्लक असलेले नकाशे	0	0	0	(*i*) Drawings in arrears at the beginning of the year
(२) वर्षभरात मिळालेले नकाशे	763	315	0	(*ii*) Drawing received during the year
(३) **एकूण ;**	763	315	0	(*iii*) **Total**
(४) वर्षभरात तपासण्यात आलेले नकाशे	763	315	0	(*iv*) Scrutinised during the year
(५) वर्षभरात शिल्लक असलेले नकाशे	0	0	0	(*v*) Pending at the end of the year
(६) वरील संदर्भात वसुल करण्यात आलेली फी (हजारात)	0	0	0	(*vi*) Fees collected on account of the above (Rs. in thousand)
(७) निरीक्षण फी (हजारांत)	8713700	6488281	0	(*vii*) Inspection fees collected (Rs. in thousand)
(४) स्टीम पाईपींगच्या नकाशांची तपासणी				**(4) Scrutiny of Steam Pipe Drawings**
(१) वर्षाच्या सुरूवातीस शिल्लक असलेले नकाशे	0	0	0	(*i*) Drawing in arrears at the beginning of the year.
(२) वर्षभरात मिळिलेले नकाशे	2108	1386	2126	(*ii*) Drawing received during the year
(३) **एकूण ;**	2108	1386	1906	(*iii*) **Total**
(४) वर्षभरात तपासण्यात आलेले नकाशे	2079	1386	1906	(iv) Scrutinised during the year
(५) वर्षाखेर शिल्लक असलेले नकाशे	181	0	0	(v) Pending at the end of the year
(६) वरील संदर्भात वसुल करण्यात आलेली फी (हजारात)	633600	390800	742800	(vi) Fees collected on account of the above (Rs. in thousand)

Note.— (*i*) The figure shown at item (i) (*i*) above includes follow up drawings (i.e. previously approved drawings, resbumitted for approval because of minor changes) for which no fees are changed.

(*ii*) The figure shown at item (4) above is calculated on the length of piping shown in a drawing and has no direct relation with number of drawing.

सन २०२४-२५ चा प्रत्यक्ष, सन २०२५-२६ चा सहामाही प्रत्यक्ष व सन २०२६-२७ चा अंदाज कार्यक्रम अंदाजपत्रक

तक्ता ३ / Table-3

निरीक्षण	२०२३-२४ प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष सहामाही २०२४-२५	अंदाज २०२५-२६	Inspections
(1)	(2)	(3)	(4)	(1)
(१) नोंदणी				**(१) Scrutiny of Boiler Drawings :—**
(अ) नोंदणी करण्यात आलेले एकूण बाष्पके व मितिपयोजके	३३२	१५६	३८२	(a) Total No. of boilers economiser registration
(ब) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले	१६९७६४०	७२०१९१	२१९२६८९	(b) Registration fees collected (Rs. in thousand)
(२) निरीक्षण				**(२) Inspection :**
(अ) अंतर्गत व बाह्य निरीक्षणे झालेली	४४१०	२४८७	५०१५	(a) Total No. of boilers insepcted Internally and externally
(ब) योग्य आढळली	३६९२	२०००	२०९५	(b) Found In order
(क) दोष आढळले	७१८	४२०	३५४	(c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	६८८	२९५	१८८	(d) Follow up action taken
(इ) वरील संदर्भात वसुल करण्यात आलेले	३१८२३१७५	१६४९६५३८	३५५६१७०६	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand)
(इ) निरीक्षण करण्यात आलेले एकूण	११९	७९	१४९	(a) Total No.of economisers insepcted internally and externally
(ग) योग्य आढळली	८५	५५	६८	(b) Found in order
(ह) दोष आढळले	३२	२७	७	(c) Defects noticed
(फ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	३२	१९	३	(d) Follow up action taken
(ज) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले	६३४६११	२६८२२१	८५४९३९	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand)
(३) बाष्पक, फीड आणि ब्ला ऑफ पाईप्सचे निरीक्षण :				**(३) Inspection of Steam, feed & Blow off Pipes :**
(अ) वाढीसाठी व बदली करण्यासाठी	९७३	५३८	११६३	(a) Additions, Extensions & alterations
(ब) योग्य आढळली	८७३	४७३	६६३	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	०	०	०	(c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	०	०	०	(d) Follow up action taken
(इ) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले	३३९१४५०	१५४००९४	३६३६१०५	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand)
(४) बाष्पक जलदाब चाचण्या :				(४) Hydraulic test :
(अ) जलदाब चाचण्या	३८३०	२०३३	३५४५	(a) Hydraulic test
(ब) योग्य आढळल्या	३४८१	१८५१	२३४६	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	२५९	१६२	८०	(c) Defects noticed
(इ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	२२६	१३९	७२	(d) Follow up action taken
(५) बाष्पदाब चाचण्या :				**(५) Steam tests :**
(अ) बाष्पदाब चाचण्या	२७१	१४३	३४०	(a) Steam test
(ब) योग्य आढळल्या	२६९	१३९	१५६	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	२	४	२	(c) Defects noticed
(इ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	२	३	२	(d) Follow up action taken
(६) महाराष्ट्र बाष्पक नियमांचे :				**(६) Breaches of provisions of the Maharashtra Boiler Rules, 1962 :**
(अ) खटले भरले	०	१	०	(a) Prosecution filed
(ब) सिद्धपराध ठरविलेली	०	०	०	(b) Cases convicted
(क) दोषमुक्त प्रकरणे	०	०	०	(c) Cases acquitted

तक्ता ४ / Table-4

	प्रत्यक्ष Actuals			Examination
	2023-24	2024-25	2024-26 (अंदाजित)	
		1-4-2024 30-9-2024	(Estimates)	
(1)	(2)	(3)	(4)	(1)
(१) परिक्षेसाठी प्राप्त झालेले एकूण अर्ज :				**(1) Total No. of Application Received :**
बाष्पक परिचालन अभियंता	866	0	1000	Boiler Opration Engineer
बाष्पक परिचर (मुंबई व नागपूर परिक्षा)	0	0	0	Boiler Attendant
(१) प्रथम वर्ग व	1030	743	1100	(1) 1st Class &
(२) द्वितीय वर्ग	1642	962	1400	(2) 2nd Class.
(२) **प्रमाणपत्रे देण्यात आली :**				**(2) Certificates issued :**
(अ) बाष्पक परिचालन अभियंता	227	0	0	Boiler Operation Engineer
(ब) बाष्पक परिचर क्षमता	0	0	0	Boiler Attendent
(१) प्रथम वर्ग व	490	319	0	(1) 1st Class &
(२) द्वितीय वर्ग	844	484	0	(2) 2nd Class.
(२) दोन्ही परीक्षांची वसूल करण्यात आलेली फी (रुपये हजारात)	2997.4	645.1	4140	(3) Examination fees collected : (Rs. in Thousand)

तक्ता / Table

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२३-२४ Actual 2023-24		अर्थसंकल्प २०२४-२५ Budget Estimates, 2024-25		अर्थसंकल्पिय अंदाज २०२५-२६ Budget Estimates 2025-26		
	योजनेतर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	योजनेतर Non-Plan	योजनेतर Plan	योजनांतर्गत Plan		
१	२		३		४		
योजनेतर : (102) (01)(02) बाष्पके संचालनालय (2230-0532) (दत्तमत)					Non Plan : (102) (00) (02) Discount of Steam Boilers (2230 0532) (Voted)		
योजनांतर्गत : (०१) (१५) बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व बाष्पके अधिनियमांची प्रमायी अंमलबजावणी (२२३० ५७८४) State Schemes (00) (15) Strengthening of Directorate of Steam Bollers and effective implementation of Bollers Act, (2230 5784)							
(०१) वेतन	81433668		117447000		11553900		(1) Salaries
(२) इतर	13196777	5400936	22232000	15000000	37004000	23800000	(2) Other
एकूण (भारित) :	94630445	5400936	139679000	15000000	152543000	23800000	Total (Charged)

कर्मचाऱ्याविषयक गोषवारा

जोडपत्र/ ANNEXURE

पदे व वेतनमान दर्शविणारे विवरणपत्रे/Statement showing the Posts and Pay Scales

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay		पदसंख्या/ No. of Posts		Designation	
			2024-25	2025-26		
1	2		3	4	1	
राजपत्रित	Pay	Level			**Gazetted**	
संचालक बाष्पके	78800-209200	S-25	1	1		Director of Steam Boilers
सहसंचालक, बाष्पके	67700-208700	S-23	7	7		Joint Director of Steam Boilers
उपसंचालक बाष्पके	56100-177500	S-20	20	20		Deputy Director of Steam Boilers
		एकूण:	**28**	**28**	**Total**	
राजपत्रित (गट ब)						
रचना व कार्यपद्धती अधिकारी	41800-132300	S-15	1	1		Organisation of Method Officer
तांत्रिक अधिकारी	44900-142400	S-16	2	2		Technical Officer
अराजपत्रित (गट ब)						
प्रणाली विश्लेषक	44900-142400	S-16	1	1		
		एकूण:	**4**	**4**	**Total**	
अराजपत्रित (गट क)					**Non-Gazetted**	
अधीक्षक	35400-112400	S-13	4	4		Superintendent
वरिष्ठ लिपिक	25500-81100	S-08	11	11		Senior Clerk
लिपिक टंकलेखक	19900-63200	S-06	27	27		Clerk-Typist
कनिष्ठ तंत्रसहाय्यक	38600-122800	S-14	7	7		Junior Technical Assistant
लघुलेखक (निम्मश्रेणी)	38600-122800	S-14	1	1		Stenographer (L.G.)
		एकूण:	**50**	**50**	**Total**	
वर्ग चार					**Class IV**	
दप्तरी	16600-52400	S-03	2	2		Daftari
नाईक	16600-52400	S-03	2	2		Naik
चपराशी	15000-47600	S-01	18	18		Peon
		एकूण:	**22**	**22**	**Total**	
	एकूण बेरीज:		**104**	**104**	**Grand Total**	

सन २०२२-२३ चा प्रत्यक्ष, सन २०२३-२४ चा सहामाही प्रत्यक्ष व सन २०२४-२५ चा अंदाज कार्यक्रम अंदाजपत्रक

तक्ता ३ / Table-3

निरीक्षण	२०२२-२३ प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष सहामाही २०२३-२४	अंदाज २०२४-२५	Inspections
(1)	(2)	(3)	(4)	(1)
(१) नोंदणी				**(१) Scrutiny of Boiler Drawings:—**
(अ) नोंदणी करण्यात आलेले एकूण बाष्पके व मितिपयोजके	332	143	307	(a) Total No. of boilers economiser registration
(ब) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	2964820	1342247	2495165	(b) Registration fees collected (Rs.in thousand)
(२) निरीक्षण				**(२) Inspection:-**
(अ) अंतर्गत व बाह्य निरीक्षणे झालेली एकूण बाष्पके	4632	1961	4503	(a) Total No. of boilers insepcted Internally and externally
(ब) योग्य आढळली	3934	1607.5	2593	(b) Found In order
(क) दोष आढळले	670	356.5	224	(c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	619	230	190	(d) Follow up action taken
(इ) वरील संदर्भात वसुल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	26480339	17725290.5	25227558	(e) Inspection fees collected (Rs.in thousand)
(इ) निरीक्षण करण्यात आलेले एकूण मितिपयोजक	102	61	123	(a) Total No.of economisers insepcted internally and externally
(ग) योग्य आढळली	67	5[illegible]	40	(b) Found in order
(ह) दोष आढळले	14	9	10	(c) Defects noticed
(फ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	14	8	10	(d) Follow up action taken
(ज) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	578256	294278	2786482	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand)
(३) बाष्पक, फीड आणि ब्लो ऑफ पाईप्सचे निरीक्षण :				**(३) Inspection of Steam, feed & Blow off Pipes:-**
(अ) वाढीसाठी व बदली करण्यासाठी	1338	417	1279	(a) Additions, Extensions & alterations
(ब) योग्य आढळली	1338	482	819	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	0	91	0	(c) Defects noticed
(ड) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	0	04	0	(d) Follow up action taken
(इ) वरील संदर्भात वसूल करण्यात आलेले शुल्क (हजारात)	3940859	1868195.5	3321945	(e) Inspection fees collected (Rs. in thousand
(४) बाष्पक जलदाब चाचण्या :				(४) Hydraulic test :
(अ) जलदाब चाचण्या	4576	2122	4440	(a) Hydraulic test
(ब) योग्य आढळल्या	4096	1991	1885	(b) Found in order
(क) दोष आढळले	365	116	118	(c) Defects noticed
(इ) पाठपुराव्याची कार्यवाही केली	304	81	86	(d) Follow up action taken
(५) बाष्पदाब चाचण्या :-				**(५) Steam tests :**
(अ) बाष्पदाब चाचण्या	179	122	243	(a) Steam test
(ब) योग्य आढळल्या	178	121	90	(b) Found in order

कर्मचाऱ्याविषयक गोषवारा

जोडपत्र/ ANNEXURE

पदे व वेतनमान दर्शविणारे विवरणपत्र/Statement showing the Posts and Pay Scales

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay		पदसंख्या/ No. of Posts		Designation	
			2023-24	2024-25		
१	२		३	४	१	
राजपत्रित	Pay	Level			Gazetted	
संचालक बाष्पके	78800-209200	S-25	1	1		Director of Steam Boilers
सहसंचालक, बाष्पके	67700-208700	S-23	7	7		Joint Director of Steam Boilers
उपसंचालक बाष्पके	56100-177500	S-20	20	20		Deputy Director of Steam Boilers
		एकूण:	**28**	**28**	**Total**	
राजपत्रित (गट ब)						
रचना व कार्यपद्धती अधिकारी	41800-132300	S-15	1	1		Organisation of Method Officer
तांत्रिक अधिकारी	44900-142400	S-16	2	2		Technical Officer
प्रणाली विश्लेषक	44900-142400	S-16	1	1		Technical Officer
		एकूण:	**4**	**4**	**Total**	
अराजपत्रित (गट क)						
अधीक्षक	35400-112400	S-13	4	4		Superintendent
वरिष्ठ लिपिक	25500-81100	S-08	11	11		Senior Clerk
लिपिक टंकलेखक	19900-63200	S-06	27	27		Clerk-Typist
कनिष्ठ तंत्रसहाय्यक	38600-122800	S-14	7	7		Junior Technical Assistant
लघुलेखक (निम्मश्रेणी)	38600-122800	S-14	1	1		Stenographer (L.G.)
		एकूण:	**50**	**50**	**Total**	
वर्ग चार					Class IV	
दप्तरी	16600-52400	S-03	2	2		Daftari
नाईक	16600-52400	S-03	2	2		Naik
चपराशी	15000-47600	S-01	18	18		Peon
		एकूण:	**22**	**22**	**Total**	
	एकूण बेरीज:		**104**	**104**	**Grand Total**	

औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय

१. संचालनालयाची कार्ये

(१) प्रास्ताविक :-

(१) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय हे महाराष्ट्र शासनाच्या कामगार विभागाच्या अधिपत्याखाली आहे. या संचालनालयाचे पूर्वीचे नाव "कारखाने निरिक्षणालय" असे होते. पूर्वी हा विभाग कामगार आयुक्तातांच्या अधिपत्याखाली होता व सदर विभाग दिनांक २० जानेवारी १९८७ पासून स्वतंत्र केला आहे. शासनाने या विभागाचे तांत्रिक स्वरुपाचे कामकाज पाहून दिनांक १६ जानेवारी १९९१ पासून या विभागाला अनुरुप "औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय" असे नामकरण केले आहे. "संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य, महाराष्ट्र राज्य" यांना विभागप्रमुखाचा दर्जा देण्यात आला आहे.

(२) उद्दीष्ट्ये :-

कारखाने अधिनियम १९४८ आणि त्या अंतर्गत बनविलेल्या महाराष्ट्र कारखाने नियम १९६३ मधील तरतुदींची प्रभावी अंमलबजावणी करून कारखान्यातील कामगारांचे सुरक्षा, आरोग्य व कल्याण सुनिश्चित करणे.

सदर संचालनालय खाली नमुद केलेले कामगार कायदे व इतर कायद्यांच्या अंमलबजावणीचे कामकाज करीत असते.

१. कारखाने अधिनियम १९४८ व महाराष्ट्र कारखाने नियम, १९६३.
२. कामगार नुकसानभरपाई कायदा, १९२३.
३. पर्यावरण नियंत्रण कायदा, १९८६ व त्याखालील :-
   उत्पादन, साठवण, धोकादायक रसायंनाची आयात विषयी नियम, १९८९
   रासायनिक अपघात (आपत्ती योजना, प्रतिसाद तयारी) नियम,१९९६

(३) प्रमुख कार्ये :-

या संचालनालयाकडून करण्यात येणारी प्रमुख कामे खालीलप्रमाणे आहेत :-

१. कारखान्याचे नकाशे मंजूर करणे, परवाना देणे व परवाना नुतनीकरण करणे
२. कारखांन्याचे निरिक्षण करणे आणि सुरक्षेच्या दृष्टीने आवश्यक प्रतिबंधात्मक उपाययोजना सुचवून पुर्तता करून घेणे.
३. कारखान्यांतील अपघातांची चौकशी करणे व प्रतिबंधात्मक उपाययोजना सुचवून पूर्तता करून घेणे.
४. वैयक्तिक, कामगार संघटना किंवा इतर व्यक्तींकडून प्राप्त झालेल्या तक्रारीची चौकशी करणे.
५. जिल्हासत्रीय आपत्ती निवारण योजना आराखडा तयार करण्याकरीता जिल्हाधिकारी यांना सहाय्य करणे.
६. औद्योगिक सुरक्षितते विषयी कारखान्यातील कामगारांमध्ये जनजागृती करणे.
७. कारखान्यातील जखमी कामगार किवा मृत कामगारांच्या वारसांस अपघात नुकसान भरपाई मिळून देणे.
८. कारखाने अधिनियमांतर्गत आढलेल्या भंगाबाबत व्यवस्थापनाविरुध्द न्यायालयात खटले दाखल करून ते चालविणे
९. कारखान्यांमध्ये व्यवसायजन्य आरोग्यासंबंधी सर्वेक्षण करणे.
१०. कारखान्यातील मशिनरींच्या तपासणीसाठी खाजगी व्यक्तींना सक्षम व्यक्ती म्हणून मान्यता देणे.
११. धोकादायक व रासायनिक कारखान्यांचे सुरक्षा लेखा परिक्षण करण्यासाठी सुरक्षा लेखा परिक्षकांना मान्यता देणे.
१२. कारखान्यातील कामगारांची वैद्यकीय तपासणी करण्यासाठी खाजगी वैद्यकीय व्यवसायिकांना प्राधिकृत प्रमाणक शल्यचिकित्सक म्हणून मान्यता देणे.
१३. कारखान्यात सुरक्षित काम करण्याचे प्रशिक्षण देणा-या संस्थेस व प्रथोमोपचार प्रशिक्षण संस्थेस मान्यता देणे.
१४. सुरक्षा लेखा परिक्षण अहवालाची तपासणी करून उपाय योजनांची पूर्तता करून घेणे.

(४) अरिष्ट समूह :- पर्यावरण नियंत्रण कायदा, १९८६ खालील रासायनिक अपघात (आपत्ती योजना, प्रतिसाद, तयारी) नियम, १९९६ नुसार रासायनिक अपघातांचे व्यवस्थापन करण्यासाठी राज्य, जिल्हा, स्थानिक अरिष्ट समुहाची स्थापना करण्यात आली आहे. त्यानुसार संचालनालयातील अधिका-यांना समितीचे सदस्य-सचिव म्हणून कामकाज पहावे लागते. या कामकाजाचा भाग म्हणून जिल्हा व स्थानिक आपत्कालिन आराखडा तयार करणे, प्रशिक्षण देणे इत्यादी कामे करावी लागतात.

(५) प्रशिक्षण :- या संचालनालयातील कर्मचा-यांना यशवंतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे येथे संगणकीय प्रशिक्षण, लेखा व आस्थापनाविषयक प्रशिक्षण दिले जाते.

संचालनालयातील अधिका-यांना यशंवतराव चव्हाण विकास प्रशासन प्रबोधिनी, पुणे येथे Multiply Your Skill with MS Excel, Sevarth, Budget, Pension, Koshwahini, Database Management, D. D. O. role in office असे विविध विषयांचे प्रशिक्षण दिले जाते. तसेच भारत सरकार, श्रम मंत्रालय, शीव, मुंबई यांचे मार्फत अधिका-यांसाठी आयोजित केलेले विविध विषयांवरील प्रशिक्षण दिले जाते.

(६) रासायनिक व मोठया धोकादायक कारखान्यांविषयी :-

राज्यात सुमारे ४१७ मोठे अपघात होणारे;(Major Accident Hazard) कारखाने आहेत. या कारखान्यांना अधिका-यांकडून प्राथम्याने भेटी देऊन सुरक्षितता व आरोग्याच्या दृष्टीने तपासणी करून शेरे दिले जातात व त्याचा पाठपुरावा केला जातो. दुर्घटनेच्या वेळी ताबडतोब कारवाई होण्यासाठी या कारखान्यांकडून अंतर्गत अनर्थ निवारण योजना करून घेण्यात आले आहेत व त्याची प्रतिरुप प्रात्याक्षिके केली जातात.

(७) अनर्थ निवारण योजना :-

धोकादायक/रासायनिक कारखान्यांमध्ये आग, स्फोट किंवा वायुगळती सारख्या घटना धोक्याची व्याप्ती कारखान्यांच्या क्षेत्राबाहेर जाण्याची शक्यता असते. ही व्याप्ती मर्यादित राखून प्राण व वित्तहानी कमीत कमी राखण्यासाठी अनर्थ निवारण योजना तयार करून कार्यान्वित करण्यात आल्या आहेत. तसेच त्या अधिकाधिक अद्ययावत करण्याचे प्रयत्न चालू आहे.

१. राज्यभरात विविध औद्योगिक क्षेत्रामध्ये म्युच्युअल एड रिस्पॉन्स ग्रुप (मार्ग) २१ ठिकाणी कार्यरत आहेत. यामध्ये त्या त्या परिसरातील कारखान्यांचा गट स्थापन करण्यात आला

   असून, ब-याच अपघांतामध्ये अग्निशमन दल व इतर मदत पोहचण्याआधी मार्ग सभासदांनी अपघातांवर नियंत्रण केले आहे.

२. या संचालनालयामार्फत प्रत्येक वर्षी सुरक्षा सप्ताह दिनांक ४ मार्च ते ११ मार्च या कालावधीमध्ये साजरा करण्यात येतो. त्यानिमित्त कारखान्यांमध्ये स्फोट, आग, वायुगळती अश्या घटना टाळण्यासाठी व अपघात होऊ नये याकरीता कामगारांमध्ये सुरक्षेबाबत जनजागृती करण्याकरीता रॅली काढण्यात येतात. कारखान्यात मॉकड्रील करण्यात येते. तसेच महामंडळाच्या बसेसवर जाहिरात व सिनेमागृहांमध्ये सुरक्षाविषयक चित्रफिती प्रदर्शित करण्यात येतात व वर्तमानपत्रात जाहिरात प्रसिध्द करण्यात येतात. सध्याच्या नवीन टेक्नॉलॉजीचा वापर करून इन्स्टाग्राम, ट्वीटर, फेसबुकवरही जाहिरात प्रसिध्द करण्यात आली आहे.

३. ५४ वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह

   दि. ०४ मार्च २०२५ ते १० मार्च २०२५ दरम्यान, नोंदणीकृत कारखान्यांमध्ये कामगारांमध्ये सुरक्षिततेची जाणीव निर्माण होऊन त्याचे महत्व कळावे याकरीता, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयातर्फे संपुर्ण महाराष्ट्र राज्यात खालील प्रमाणे विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून ५४ वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह साजरा करण्यात आला. त्याची माहिती खालीलप्रमाणे आहे.

   संपूर्ण महाराष्ट्रातील नोंदणीकृत कारखान्यांमधील कामगारांकरीता सुरक्षा चित्रकला स्पर्धा, निबंध स्पर्धा, घोषवाक्य व इतर एकूण १,९१८ स्पर्धा घेण्यात आल्या होत्या. एकूण १६५ रॅली आयोजित करण्यात आल्या. तसेच एकूण ७१६ सुरक्षा विषयक चित्रपट दाखविण्यात आले. एकूण २५१ पथनाटय, रोड शोव्दारे सुरक्षा विषयक जनजागृती करण्यात आली आणि एकूण १,०६४ कारखान्यांत औद्योगिक सुरक्षा विषयक चर्चासत्रे, सेमिनार व प्रशिक्षण विषयक एकूण १,९७५ कार्यक्रमांचे आयोजन करण्यात आले. एकूण १,२२२ अग्निशमन प्रशिक्षण व प्रत्यक्ष मॉक ड्रिल करून कामगारांना प्रशिक्षित करण्यात आले, असे एकूण महाराष्ट्र राज्यात ९,३५१ सुरक्षा विषयक कार्यक्रमांचा एकूण १,८७,०७१ कामगारांनी लाभ घेतला.

   अशाप्रकारे विविध कार्यक्रमांचे आयोजन करून ५४ वा राष्ट्रीय सुरक्षा सप्ताह साजरा करण्यात आला.

४. वर्ष २०२५ मधील या संचालनालयाच्या अधिपत्याखालील विभागीय कार्यालयात घेण्यात आलेल्या कामगारांच्या सुरक्षविषयक प्रशिक्षण व कार्यशाळाबाबतचा तपशील पुढीलप्रमाणे आहे.

   ठाणे विभागात विविध ११ कारखान्यातील ५२९५ कामगारांना सुरक्षा विषयक चर्चासत्रे, सेमिनार व प्रशिक्षण घेण्यात आले. कल्याण विभागात कामगांरांना सुरक्षा विषयक घेण्यात आलेल्या चर्चासत्रे व प्रशिक्षणाची संख्या ६३ आहे. रायगड विभागातील विविध कारखान्यांमधून २६६ कामगारांना सुरक्षा विषयक प्रशिक्षण देण्यात आले. तसेच वसई ११०० कामगारांना व पालघर विभागात विविध कारखान्यातील ९९४ कामगारांना ९ सुरक्षा विषयक प्रशिक्षण देण्यात आले. तसेच Occupational Health and Safety या विषयावर ८९ प्रतिनिधींना प्रशिक्षण देण्यात आले. तसेच दोन दिवसांच्या चर्चासत्रामध्ये Safety Environment in Chemical Industry बाबत १७० कामगारांनी सहभाग घेतला. मा.जिल्हाधिकारी

कार्यालय पालघर येथे दि.२४.०७.२०२५ रोजी कामाच्या ठिकाणी महिलांचे लैंगिक छळापासून संरक्षणाबाबत चर्चासत्र आयोजित करण्यात आलेले होते. तेथे पालघर विभागातील विविध कारखान्यातील कर्मचार महिला व प्रतिनिधी मिळून ७८ लोकांनी सहभाग घेतला.

पुणे कार्यक्षेत्र १/२/३ या विभागातील कारखान्यातील सुपरवायझर / सेफ्टी ऑफीसर्स Power press machine safety and empowerment of managers in EHS Legislation या विषयाबाबत प्रशिक्षण कार्यक्रम आयोजित करण्यात आले होते. सदर कार्यक्रमास विभागातील कारखान्यातील १००० प्रशिक्षणार्थी यांनी लाभ घेतला आहे. सह संचालक औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, पुणे कार्यक्षेत्र-१ यांच्या मार्गदर्शनाखाली कामगारांसाठी Safety Rally and Training कार्यक्रम एलटस बेक इंडिया लि. पिंपरी, पुणे व जि.के.एन. सिंटर मेटल्स लि, पिंपरी पुणे येथे घेण्यात आला. जवळपास २५० कामगारांनी भाग नोंदविला. तसेच पुणे कार्यक्षेत्रात १/२/३ या विभागातील जवळपाा १७९२ कामगारांकरीता सुरक्षा विषयक घेण्यात आलेल्या चर्चासत्रे व प्रशिक्षणाची संख्या २१ आहे.

सह संचालक, सातारा आणि MARG खंडाळा, जि.सातारा यांच्या संयुक्त विद्यमाने दि.२८/०७/२०२५ रोजी ता.खंडाळा, जि.सातरा येथे रसायने हाताळताना सुरक्षाविषयक खबरदारी या विषयावर कार्यशाळा घेण्यात आली. सदर कार्यशाळेस १०२ कारखान्यांतील प्रतिनिधी उपस्थित होते. कोल्हापूर विभागातील औद्योगिक सुरक्षा विषयक ४९३ कारखान्यामधील ७०९ कामगार/प्रतिनिधी यांनी यशस्वीरित्या सहभाग घेतला. तसेच नाशिक विभागातून आयोजित करण्यात आलेल्या कामगाराच्या सुरक्षा विषयकप्रशिक्षण चर्चासत्रे मध्ये ६६५ कामगार उपस्थित होते.

नागपूर विभागातील सुरक्षा विषयक चर्चासत्रे /सेमिनार/ प्रशिक्षणआयोजित करण्यात आले त्याची संख्या ३२४ आहे. या कार्यक्रमामध्ये ८३ कारखान्यातून ७५५२ कामगार / प्रतिनिधी यांनी सहभाग घेतला. औरंगाबाद विभागातील सुरक्षा विषयक प्रशिक्षणांची संख्या १६ आहे सदर आयोजित करण्यात आलेल्या कार्यक्रमांमध्ये १९६२ कामगार / प्रतिनिधी यांनी सहभाग घेतला.

५. कारखान्यांमध्ये होणारे स्फोट, आग, वायुगळती इत्यांदी घटनांमध्ये होणारी जिवीत व वित्त हानी कमी करण्याच्या दृष्टीने असे अपघात हाताळण्यासाठी रंगीत तालीम Mock Drill करणे महत्त्वाचे आहे. सुरक्षा सप्ताह कालावधीव्य ति रिक्त सन २०२५-२६ या कालावधीमध्ये सप्टेंबर २०२५ पर्यंत नोंदणीकृत कारखान्यांमध्ये एकूण ३,१३८ Mock Drill प्रात्याक्षिक घेण्यात आली आहेत.

औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाच्या संरचनात्मक तक्त्यामध्ये प्रत्येक स्तरावरचे तपशील

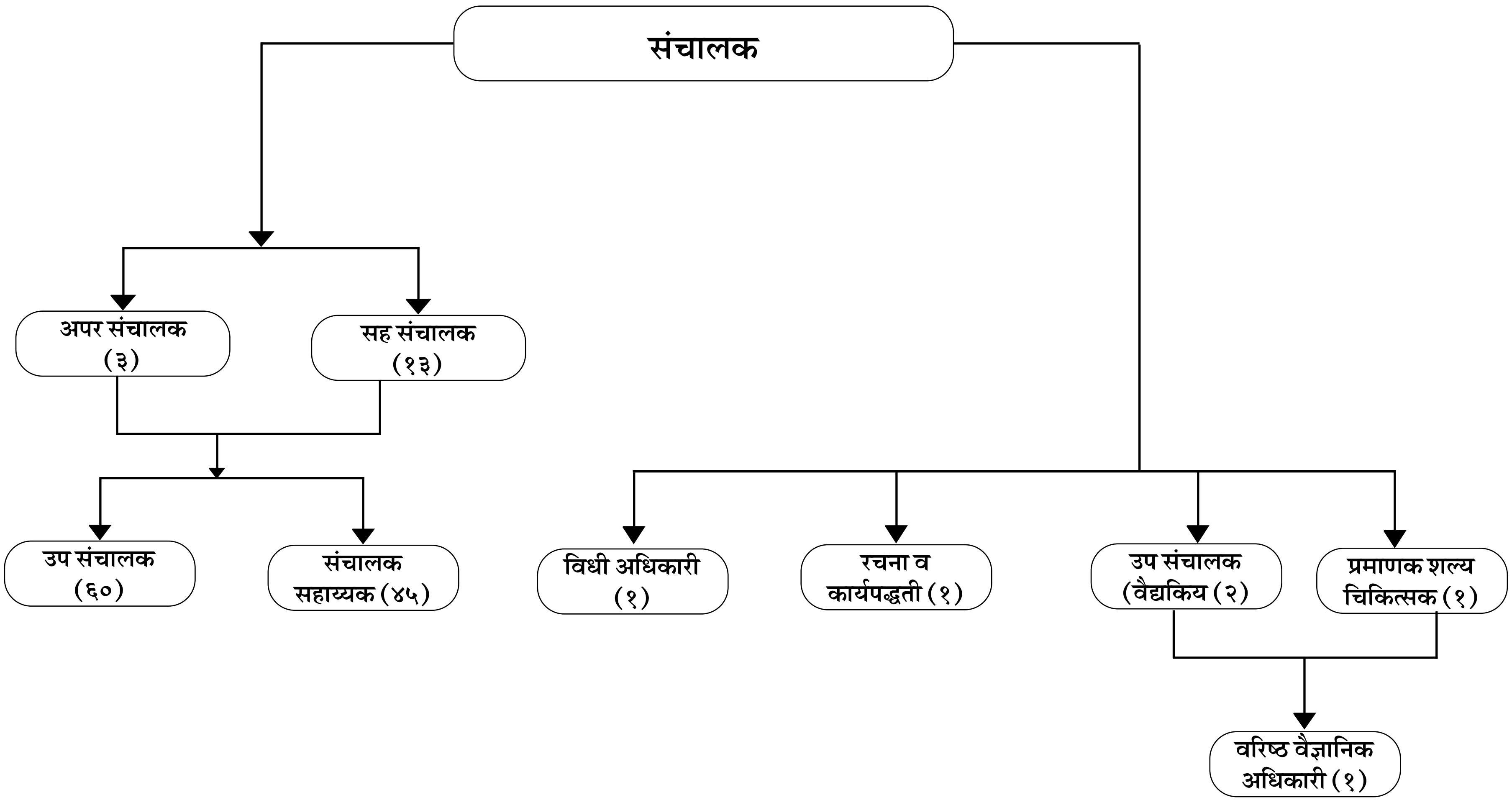

२. कार्यभाराचा सारांश

तक्ता १ / TABLE 1

प्रत्यक्ष	२०२४-२५ 2024-25	प्रत्यक्ष २०२५-२६ 2025-26 Upto Sept. 2025	२०२६-२७ (अंदाजित) 2026-27 (Estimates)	
1	2	3	4	5
१ परवाने -				1 **Licences -**
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला कारखाने अधिनियम, १९४८ खाली नोंदणी झालेले कारखाने	38,724	39,680	40,690	(a) Factories under the Factories Act. 1948 at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरातील वाढ	1,930	1032	1,500	(b) Added during the year.
(क) एकूण	40,654	40,712	42,190	(c) Total
(ड) वर्षभरात रद्द झालेले आणि बंद झालेले कारखाने	1,130	389	1000	(d) Cancelled and removed during the year
(इ) वर्षाअखेर बाकी राहिलेले परवानेधारक ..	39,531	40,323	49,190	(e) Balance of licence holders at the end of the year.
(फ) नवीन आणि नुतनीकरण झालेल्या परवानेव्दारा जमा झालेले शुल्क (रुपये लाखांत) (वित्तीय वर्षासाठी)	78,07,93,218	57,51,69,786	60,00,00,000	(f) Fees collected from fresh and renewal of licences (Rs. In lakhs for financial year)
२ कारखान्यांची तपासणी -				2 **Inspections of Factories -**
(अ) तपासणीची जरुरी असलेल्या कारखान्यांची संख्या	38,469	37,800	39,500	(a) Number of factories required to be inspected.
(ब) वर्षभरात प्रत्यक्ष तपासणी केलेले कारखाने ..	8,776	6,170	9,000	(b) Number of factories actually inspected during the year.
(१) प्राणघातक अपघात ..	119	99	-	(i) Major accidents.
(२) गंभीर अपघात ..	95	68	-	(ii) Minor accidents.
(क) तपासणी न झालेले कारखाने . .	34,438	34,028	36,000	(iii) Number of uninspected factories
३ अंमलबजावणीचे वेळेत उघडकीस आलेले कायदेभंग -				3 **Breaches detected during enforecement -**
(अ) आढळलेले कायदेभंग ..	712 (Cases against 663 Fys.)	136 (Cases against 133 Fys.)	400 (Cases against 450 Fys.)	(a) Detection
(ब) ताकीद . .	300	235	300	(c) Warning
(क) दोषी . .	155 (Cases against 142 Fys.)	81 (Cases against 65 Fys.)	200 (Cases against 250 Fys.)	(b) Conviction
(ड) प्रत्यक्ष जमा झालेले दंड (रुपये) ..	49,91,000	42,45,000	1,10,50,000	(d) Amount of fine realised (Rs.)
४ तक्रारी -				4 **Complants -**
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीला अनिर्णित तक्रारी ..	72	37	90	(a) Number of complaints pending at the biginning of the year.
(ब) वर्षभरात आलेल्या तक्रारी ..	98	47	70	(b) Number of complaings received during the year
(क) वर्षभरात निकाली काढलेल्या तक्रारी ..	142	33	110	(c) Number of complaints disposed off during the year.
(ड) वर्षअखेरीस शिल्लक राहिलेल्या तक्रारी ..	28	9	50	(d) Number of complaints pending at the end of the year.
५ कारखाने तपासणी व इतर पहाणीसाठी भेटी ..				5 Number of visits for establishmnet premises survey work.
६ (१) तपासणीव्दारे कारखाने अधिनियमाखाली सक्तीने नोंदणी केलेले कारखाने.	15	51	50	6 (1) Number of fatories brought under the purview of the Act, who do not registered voluntarily, as a result of the survey.
(२) नवीन नोंदणीमुळे कामगारविषयक फायदे मिळण्यास पात्र असलेल्या कामगारांची संख्या	-	-	-	(2) Number of workers likely to get benefits of Labour Laws due to new registration.

तक्ता १ - चालू / TABLE 1 - contd.

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष			
	२०२४-२५ 2024-25	२०२५-२६ 2025-26 Upto Sept. 2025	२०२६-२७ (अंदाजित) 2026-27 (Estimates)	
1	2	3	4	5
७ निरनिराळ्या कारखान्यातील कामगारांना, पर्यवेक्षकांना सुरक्षिततेच्या प्रसारविषयक दिलेली भाषणे -				7 **Talks to be delivered to the workers, supervisors of the varous factories for safety propoganda-**
(अ) कारखाने	1,024	766	1,000	(a) Number of factories
(ब) प्रशिक्षित कामगारांची सख्या	30,720	22,411	50,000	(b) Number of workers trained..
८ नकाशे -				8 Plans -
(अ) वर्षाच्या सुरुवातीस अनिर्णित नकाशे	23	15	-	(a) Number of plans pending at the beginning of the year.
(ब) वर्षभरात आलेले नकाशे . .	5,024	2,997	2,400	(b) Number of plans received during the year.
(क) वर्षभरात निकाली काढलेल नकाशे . .	5,032	2,609	2,400	(c) Number of plans disposed off during the year.
(ड) वर्षअखेर शिल्लक राहिलेल नकाशे . .	15	403	-	(d) Number of plans pending at the end of the year.
९ व्यवस्थापकांच्या प्रतिनिधींना सांख्यिकी कामासंबंधीचे सहामाही/वार्षिक विवरणपत्रे भरण्यासंबंधीचे शिक्षण -				9 Training in statistics to the representative of the Management for filling up various returns-
(अ) कारखाने	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सा.ख्यकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	(a) Number of factories
(ब) वर्षभरात शिक्षण दिलेल्या प्रतिनिधींची संख्या . .	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	You Tube व ऑफीस वेबसाईटवर सांख्यिकी कामासंबंधीचे प्रशिक्षणासंबंधीची चित्रफित प्रदर्शित करण्यात आली.	(b) Number of representatives trained during the year.
१० कार्यालयांनी केलेली खास कामगिरी - उदा. जादा कामाबद्दलची मजुरी/नुकसानभरपाई दाखल दिलेली रक्कम/सुरक्षिततेसाठी केलेली खास कामगिरी/ कल्याणकारी व आरोग्यदायक सुविधा इत्यादी.				Any special achievement/work done by the Department i.e. O:T. difference payment/ compension payment/ special work in safety welfare and health amenities etc.-
(अ) जादा कामाबद्दल मोबदला . .	-	-	-	(a) Over-time difference payment.
(ब) (१) नुकसान भरपाईची रक्कम	1,92,37,619	1,04,05,065	5,00,00,000	(b) (i) Compensation to workers under Workmens Compensation Act (other than E.S.I.C.)
(२) अपघातातील मृत व्यक्तींच्या नातेवाईकांना अनुग्रपूर्वक प्रदान म्हणून दिलेली रक्कम	4,43,39,099	3,31,57,497	4,00,00,000	(ii) Ex-gratia payment to the dependants of the deceased workers.
(३) इतर सहाय्य रुपये . .	-	-	-	(iii) Other reliefs Rs.
११ प्रमाणक शल्यचिकित्सकाने कारखान्यास दिलेल्या भेटींची संख्या -				11 No. of factories visited by the Cerifying Surgeon-
(अ) वैद्यकीय तपासणी केलेले कारखाने . .	12	9	75	(a) No. of factories wherein Medical Examination carries out.
(ब) तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या . .	56	33	500	(b) No. of workers examined.
१२ कारखान्यांचे निरीक्षण व भेट दिलेल्या रासायनिक कारखान्यांची संख्या.				12 **No. of Chemical fys. Inspeced and visited.**
(अ) दुस-या पर्यावरण समितीने या वर्षात कारखान्यात निरीक्षण दिलेल्या भेटींची संख्या	-	-	-	(a) No. of Factories visited by the 2nd Environmental Safety during the Committee year.
(ब) कारख्यान्यात निरीक्षणांसाठी व कामासाठी दिलेल्या भेटींची संख्या.	2,194	1,553	2,600	(b) No. of inspection and visits.
(क) रासायनिक तक्रारी संख्या . .	-	-	-	(c) No. of chemical complaints.

तक्ता -२ / TABLE- 2

प्रत्यक्ष	प्रत्यक्ष २०२४-२५ 2024-25	२०२५-२६ 2025-26 Upto Sept. 2025	२०२६-२७ (अंदाजित) 2026-27 (Estimates)	
1	2	3	4	5
(अ) धोकादायक व्यवसाय करणा-या कारखान्यांना दिलेल्या भेटी -				(A) **Visits to factories engaged in Hazardous Occupations -**
(१) कारखान्यांची एकुण संख्या	410	417	425	(i) Total No. of Factories.
(२) निरीक्षण भेटी दिलेल्या कारखान्यांची संख्या . .	371	75	414	(ii) Total No. of Factories
(३) ज्या कारखान्यांत कायद्याचा भंग केल्याची प्रकरणे उघडकीस आणली गेली असतील अशा कारखान्यांची संख्या.	-	-	-	(iii) No.of Factories where breaches detected.
(अ) लहान स्वरुपाची . .	-	-	-	(a) Minor
(ब) मोठ्या स्वरुपाची . .	-	-	-	(b) Major
धोकादायक उद्योगांची पहाणी व तपासणी (औद्योगिक आरोग्यविषयक प्रयोगशाळा)				(B) Survey Investigations in Hazardous Occupations (Industrial Hygiene Laboratories).
(१) पाहणी . .	12	9	75	(i) Survey carried out.
(क) धोकादाय उद्योगातील कामगारांची कामावर लावण्यापूर्वी व नियतकालिक वैद्यकीय तपासणी . .				(C) Pre-employment and periodical medical examination of employees engaged in Hazardous Occupations.
(१) वैदयकीय तपासणी केलेल्या (कामगाराच्या बाबतीत) कारखान्यांची संख्या.	12	9	75	(i) No. of Factories wherein medical examination carried out.
(२) वैद्यकीय तपासणी केलेल्या कामगारांची संख्या . .	56	33	500	(ii) No. of workers examined.
(ड) रासायनिक प्रक्रिया आणि धोकादायक उद्योगातील कामगारांकडून आलेल्या आरोग्यविषयक तक्रारी				(D) Complaints received on health gound from employees engaged in chemical provesses and Hazardous Occupations.
(१) वर्षाच्या सुरुवातीला अनिर्णित राहिलेल्या तक्रारी.	-	-	-	(i) No. of complaints pending the beginning of the year.
(२) वर्षभरात आलेल्या तक्रारी . .	3	1	-	(ii) No. of complains received.
(३) निकालात निघालेल्या तक्रारी . .	3	1		(iii) No. of complaints disposed off.
(४) वर्षाच्या अखेरीस शिल्लक राहिलेल्या तक्रारी.	-	-	-	(iv) Balance at the end of the year.

३८

(३) कर्मचारीविषयक गोषवारा/(iii) Personnel Summary

जोडपत्र/ ANNEXURE

पदे व वेतनमान दर्शविणारे विवरणपत्र/Statement showing the Posts and Pay Scales

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay मेट्रिक्स वेतन स्तर			पदसंख्या/No. of Posts 2024-25	2025-26	Designation
१	२			३	४	९
२२३०, कामगार व सेवायोजन --						2230, LABOUR AND EMPLOYMENT
मागणी क्रमांक - के-०४						DEMAND NO. K-4
कार्यस्थान व परिस्थिती व सुरक्षितता						WORKING CONDITION AND SAFETY
राजपत्रित--						Gazzeted --
संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-25	78,800-2,09,200	..	1	1	Director, Industrial Safety & Health
अपर संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-24	71,100-2,11,900	..	3	3	Additional Director, Industrial Safety & Health
सह संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-23	67,700-2,08,700	..	13	13	Joint Director, Industrial Safety & Health
उप संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य (वैद्यकीय)	एस-23	67,700-2,08,700	..	2	2	Deputy Director, Industrial Safety & Health (Medical)
उप संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-20	56,100-1,77,500	..	60	60	Deputy Director, Industrial Safety & Health
प्रमाणक शल्य चिकित्सक	एस-20	56,100-1,77,500	..	1	1	Certifying Surgeon
विधी अधिकारी	एस-20	56,100-1,77,500	..	1	1	Law Officer, Industrial Safety & Health
सहाय्यक संचालक, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य	एस-15	41,800-1,32,300	..	45	45	Assistant Director, Deputy Director, Industrial Safety & Health
रचना व कार्यपध्दती अधिकारी	एस-15	41,800-1,32,300	..	1	1	Organisation and Method Officer, Industrial Safety & Health
वरिष्ठ वैज्ञानिक अधिकारी	एस-15	41,800-1,32,300	..	1	1	Senior Scientific Officer
			एकुण	128	128	Total
अराजपत्रित--						Non Gazetted--
अधीक्षक	एस-13	35,400-1,12,400		25	25	Superintendent
वरिष्ठ लिपिक	एस-08	25,500-81,100		23	23	Senior Clerk
लिपिक - टंकलेखक	एस-06	19,900-63,200		70	70	Clerk-Typist
लघुलेखक (उच्च श्रेणी)	एस-16	44900-142400		1	1	Stenographer (Higher Grade)
लघुलेखक (निम्न श्रेणी)	एस-15	41800-132300		1	1	Stenographer (Lower Grade)
लघुटंकलेखक	एस-08	25,500-81,100		3	3	Steno-Typist
वाहन चालक	एस-06	19,900-63,200		9	9	Motor Driver
रोखपाल	एस-06	19,900-63,200		0	0	Cashier
	Special Pay for Handling					
टेलीफोन ऑपरेटर (अतिरिक्त)	एस-07	21,700-69,100		1	1	Telephone Operator (Excess)
प्रयोगशाळा तंत्रज्ञ	एस-13	35,400-1,12,400		1	1	Laboratory Technician
प्रयोगशाळा सहाय्यक	एस-07	21,700-69,100		2	2	Laboratory Assistant
वरिष्ठ रसायन तंत्रज्ञ	एस-14	38,600-1,22,800		1	1	Senior Chemist
कनिष्ठ वैज्ञानिक अ धि कारी	एस-10	29,200-92,300		0	0	Jr. Scientific Officer
वरिष्ठ प्रयोगशाळा सहायक	एस-08	25,500-81,100		0	0	Sr. Laboratory Assistant
		एकुण		137	137	Total
वर्ग चार --						Class IV
दफ्तरबंद (अतिरिक्त)	एस-03	16,600-52,400		2	1	Daftarband
नाईक (अतिरिक्त)	एस-03	16,600-52,400		4	1	Naik
पहारेकरी	एस-01	15,000-47,600		..	..	Watchman
शिपाई (अतिरिक्त)	एस-01	15,000-47,600		20	17	Peon
प्रयोगशाळा परिचर (अतिरिक्त)	एस-01	15,000-47,600		0	0	Laboratory Attendent
	एकूण			26	19	Total
	एकूण बेरीज			291	284	Grand Total

औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, मुंबई-४०० ०५१

सुरक्षा सप्ताह (दि. ०४ मार्च २०२५ ते १० मार्च २०२५) कार्यक्रमाचा अहवाल - महाराष्ट्र राज्य

विभाग	आयोजित चर्चासत्र/ सेमिनार/ प्रशिक्षण कार्यक्रमात सहभाग घेतलेल्या कारखान्यांची एकुण संख्या	आयोजित चर्चासत्र/ सेमिनार/ प्रशिक्षण कार्यक्रमांची एकुण संख्या	रॅलींची एकुण संख्या	पथनाटय,रोड शो यांची एकुण संख्या	निबंध, घोषवाक्य, चित्रकला स्पर्धांची एकुण संख्या	दाखविण्यातआलेल्या औद्योगिक सुरक्षा चित्रपटांची एकुण संख्या	अग्निशमन प्रशिक्षण व प्रात्यक्षिक मॉकड्रिल यांची एकुण संख्या	आयोजित करण्यात आलेल्या इतर कार्यक्रमांची एकुण संख्या (स्तंभ क्र. ३ ते ८ या व्यतिरिक्त)	कार्यक्रमास उपस्थित असलेल्या अधिकारी/कर्मचारी/ कामगार यांची एकुण संख्या (स्तंभ क्र. ३ ते ९ मध्ये नमूद असलेले)
(1)	(2)	(3)	(4)	(5)	(6)	(7)	(8)	(9)	(10)
मुंबई	11	23	0	2	25	3	18	25	16528
ठाणे	10	42	5	4	25	19	19	50	5175
कल्याण	102	40	5	5	20	35	120	40	64209
पालघर	130	65	10	13	54	21	42	9	1230
वसई	127	72	1	12	64	1	34	184	7360
रायगड	12	9	3	6	9	51	9	13	1040
पुणे-१	155	253	0	15	169	155	195	76	13576
पुणे-२	162	127	1	11	161	115	331	55	14504
पुणे-३	15	725	57	102	478	136	125	32	4653
नाशिक	163	116	37	25	136	62	131	167	17632
नागपूर	20	7	1	0	12	9	11	0	450
कोल्हापूर	85	106	26	38	260	80	83	48	13462
छत्रपती संभाजीनगर	40	331	4	12	422	9	69	2370	21390
सातारा	32	59	15	6	83	20	35	35	5862
एकुण	**1064**	**1975**	**165**	**251**	**1918**	**716**	**1222**	**3104**	**187071**

औद्योगिक न्यायालय, महाराष्ट्र, मुंबई.
औद्योगिक न्यायालय

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ च्या कलम १० व महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबात अधिनियम, १९७१ च्या कलम ४ अन्वये औद्योगिक न्यायालयाची स्थापना झालेली आहे. सध्या महाराष्ट्र, राज्यात एकूण ३६ औद्योगिक न्यायालये अस्तित्वात असून मुंबई येथे १ अध्यक्ष व ८ सदस्य, नागपूर येथे ५, ठाणे येथे ३, पुणे व कोल्हापूर येथे प्रत्येकी २ सदस्य आणि नाशिक, औरंगाबाद, अमरावती, अहमदनगर, सोलापूर, जालना, सातारा, अकोला, यवतमाळ, जळगाव, चंद्रपूर, भंडारा, लातूर, धुळे व सांगली येथे प्रत्येकी १ अशी संदस्यांची पदे मंजूर आहेत

२. औद्योगिक न्यायालये मुख्यतः खालील कामगार कायद्यातील प्रकरणे हाताळतात

(१) मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६

(२) औद्योगिक कलह कायदा, १९४७

(३) महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबात अधिनियम, १९७१

(४) उपदान प्रदान कायदा, १९७२ (अपील प्राधिकारी)

(५) कामगार राज्य विमा कायदा, १९४८

(६) महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण अधिनियम, १९६९ (अपील प्राधिकारी)

३. मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६ अंतर्गत ही औद्योगिक न्यायालये, महाराष्ट्र, राज्यातील वस्त्रोद्योग, रेशीम उद्योग, साखर, सहकारी पतपेढया इत्यादी उद्योगधंद्यातील औद्योगिक विवादाच्या प्रकरणावर निर्णय देतात. ही न्यायालये महाराष्ट्र, कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबतची प्रकरणे हाताळतात. औद्योगिक

न्यायालयाच्या अपिल शाखेकडे कामगार न्यायालय, वेतन मंडळे, कामगार आयुक्त व मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम यांनी दिलेल्या निर्णयाविरुध्द मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, औद्योगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश), महाराष्ट्र माथाडी, हमाल आणि श्रमजीवी अधिनियम, महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम याखालील दिलेल्या आदेशाविरुध्द अपिले दाखल होतात. औद्योगिक विवाद कायदा, १९४७ च्या कलम ७ (अ) अन्वये औद्योगिक न्यायालयांना शासनाने संदर्भित केलेल्या औद्योगिक विवादांच्या प्रकरणांची सुनावणी घेऊन निर्णय देण्याचा अधिकार देण्यात आलेला आहे.

४. अध्यक्ष, औद्योगिक न्यायालये हे विभाग प्रमुख असून त्यांचे महाराष्ट्र राज्यातील औद्योगिक न्यायालये, कामगार न्यायालये, कर्मचारी नुकसान भरपाई आयुक्त व वेतन मंडळे यांच्यावर संपूर्ण नियत्रंण आहे.

कामगार न्यायालय

५. मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ च्या ९ व महाराष्ट्र, कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत अधिनियम, १९७१ च्या कलम ६ अन्वये कामगार न्यायालयांची स्थापना झालेली आहे. सध्या महाराष्ट्र, राज्यात एकूण ४९ कामगार न्यायालये (३ कर्मचारी भरपाई आयुक्त धरुन) अस्तित्वात असून मुंबई येथे ११ (३ कर्मचारी भरपाई आयुक्त धरुन) नागपूर, ठाणे व पुणे येथे प्रत्येकी ४, अहमदनगर, कोल्हापूर, औरंगाबाद व नाशिक येथे प्रत्येकी २ आणि सोलापूर आकोला, धुळे, जळगाव, लातूर, सांगली, चंद्रपूर, अमरावती, सातारा, जालना, यवतमाळ, रत्नागिरी, बुलढाणा, वर्धा, महाड, भंडारा,

गोंदिया व नांदेड येथे प्रत्येकी १ अशी न्यायाधीशांची पदे अस्तित्वात आहेत.

६. उपरोक्त कामगार न्यायालये औद्योगिक संबंध कायदा, औद्योगिक विवाद कायदा, कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबतच्या कायद्यांतर्गत कामगारांना कामावरुन कमी केल्याबाबत दाखल झालेल्या प्रकरणांवर निर्णय देतात. मालक व कामगार यांच्या संबंधाविषयी स्थायी आदेशानुसार घेतलेल्या निर्णयासंबंधी आणि संप, टाळेबंदी, व्यवसाय, धंदा किंवा बदल हे कायदेशीर आहेत किवा नाही हे ठरविण्याचे अधिकार कामगार न्यायालयांना आहेत. या व्यतिरिक्त ही कामगार न्यायालये कर्मचारी भरपाई कायदा, वेतन प्रदान कायदा, कामगार राज्य विमा कायदा, किमान वेतन कायदा, महाराष्ट्र माथाडी व श्रमजीवी अधिनियम आणि मुंबई कामगार कल्याण निधी कायद्यांतर्गत येणारी प्रकरण हाताळतात. कामगारांचे दावे लवकरात लवकरात निकाली काढण्याच्या दृष्टीने मेडीएशन कमिटीची स्थापना केलेली आहे. तसेच वेळोवेळी महालोकअदालत व राष्ट्रीय लोकअदालत भरवून जास्तीत जास्त दावे निकाली काढण्यात येतात. तसेच जेष्ठ नागरीक पक्षकार असलेले दावे प्राधान्याने निकाली काढण्यात येतात.
७. ३१ ऑक्टोबर, २०२४ रोजी राज्यातील औद्योगिक न्यायालयात २१६५३ आणि कामगार न्यायालयात ३४९०० प्रकरणे प्रलंबित होती.

कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय व न्यायालय.

कर्मचारी भरपाई कायदा, १९२४ पासून अमलांत आला आणि त्याबरोबर कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई यांचे कार्यालय व न्यायालय अस्तित्वात आले. कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई हे वेतन प्रदान अधिनियमान्वये व किमान वेतन अधिनियमान्वये प्राधिकारी म्हणून नियुक्त आहेत.

कर्मचारी भरपाइ कायद्यानुसार काम पाहण्यासाठी एक आयुक्त व दोन अप्पर आयुक्त अशी एकूण तीन आयुक्तांची न्यायालये आहेत. हे आयुक्त बृहनमुंबई करिता वेतन प्रदान, किमान वेतन, कामगार कल्याण निधी व कामगार राज्य विमा अपिल अधिनियमान्वये प्राधिकारी आहेत, तसेच त्यांना कामगार न्यायालयाचे न्यायाधिश म्हणून प्राधिकार असून औद्योगिक कलह कायदा, औद्योगिक संबंध कायदा, महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा, औद्योगिक सेवा योजन (स्थायी आदेश) कायदा, महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) कायदा, उपदान प्रदान कायद्यान्वये येणारे तंटे चालवितात. भारत सरकार राजपत्र दि. २३/१२/२००९ भाग दोन अन्वये “श्रमिक भरपाई कायदा” या कायद्यामध्ये सुधारणा करण्यात येवून सदर कायद्याचे नाव “कर्मचारी भरपाई कायदा” असे झाल्याने श्रमिक भरपाई आयुक्त, मुंबई या कार्यालयाचे नाव कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई असे करण्यात आले.

कामगार न्यायालये व कर्मचारी नुकसान भरपाई आयुक्त यांचे कार्यालय या कार्यालयात खालील कामगार कायद्यातील प्रकरणे हाताळतात.

(१) मुंबई औद्योगिक संबंध कायदा, १९४६

(२) औद्योगिक कलह कायदा, १९४७

(३) महाराष्ट्र कामगार संघटनांना मान्यता देण्याबाबत व अनुवित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबात अधिनियम, १९७१

(४) उपदान प्रदान कायदा, १९७२

(५) कर्मचारी नुकसान भरपाई कायदा, १९२३

(६) वेतन प्रदान कायदा, १९३६

(७) किमान वेतन कायदा, १९४८

(८) बॉम्बे लेबर वेल्फेअर फंडस अ‍ॅक्ट, १९५३

(९) कामगार राज्य विमा कायदा, १९४८

(१०) डब्ल्यू.जे. एम.पी. अ‍ॅक्ट, १९५५

(११) महाराष्ट्र माथाडी कामगार व इतर श्रमजिवी कामगार (नोकरीचे नियमन व कल्याण) अधिनियम, १९६९

वेतन मंडळे

सुती व रेशमी वस्त्रनिर्माण व साखर व सहकारी बँक उद्योगांकरिता वेतन मंडळे, महाराष्ट्र, मुंबई एकूण चार वेतन मंडळे आहेत :-

(१) सुती वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ

(२) रेशमी वस्त्रनिर्माण वेतन मंडळ

(३) साखर उद्योगाकरिता वेतन मंडळ

(४) सहकारी बॅक उद्योगाकरिता वेतन मंडळ

मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये नेमलेली आहेत. वेतन मंडळे त्रिपक्ष संस्था, मुंबई औद्योगिक संबंध अधिनियम, १९४६ अन्वये सुसूत्रीकरण, सुसूत्रीकरणविषयक विभागांची पुर्नरचना वेतनश्रेणी इत्यादी तांत्रिक स्वरुपाच्या बाबी किंवा विवाद निकालात काढण्यासाठी त्यांची स्थापना झाली आहे. वेतन मंडळाच्या बैठकी प्रतिदिन होत नसतात. त्याकरीता पूर्वसूचना दिली जाते.

औद्योगिक न्यायालय, महाराष्ट्र, मुंबई

प्रशासकीय इमारत, पहिला मजला, शासकीय वसाहत,
वांद्रे (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१.

दूरध्वनी क्र. ०२२-६४१८८१०/१५/१९ Email : registrarindustrialcourt@yahoo.in.

क्र. औन्यामुं/लेखा/ दि. /११/२०२५

प्रमाणपत्र

असे प्रमाणित करण्यात येते की, या कार्यालयाची कार्यक्रम अदाजपत्रक सन २०२६ -२०२७ ची विहीत नमुन्यात भरलेली माहिती कार्यालयीन अभिलेखावरून तपासून पाहीली असता बरोबर असल्याचे आढळून आले आहे. म्हणून हे प्रमाणपत्र सादर करण्यात येत आहे.

आपली विश्वासू,

(गौ. शै. कदम)
प्रभारी प्रबंधक
औद्योगिक न्यायालय, महाराष्ट्र, मुंबई.

प्रत -

१. कक्ष अधिकारी,
उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग, (कामगार-६)
मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

I.C Post Chart 19-20

(४) कर्मचारी विषयक सारांश/ (IV) Personnel Summary

जोडपत्र - १/ ANNEXTURE I

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay	औद्योगिक न्यायालयातील पदांची संख्या आणि वर्ष Name of the Industrial Court with number of Post and years एकूण /Total		Designation
		२०२५-२०२६	२०२६-२०२७	
१	२	३	४	५
	Rs.			
राजपत्रित, वर्ग एक				*Gazetted, Class I---*
अध्यक्ष	५७,७००-१,२३०-५८,९३०-१,३८०-६७,२९०- १,५४०-७२,२९०	१	१	.. President
सदस्य	५१,५५०-१,२३०-५८,९३०-१,३८०-६३,०७०	३५	३५	.. Member
प्रबंधक	.. ५६१००-१७७५००	१	१	.. Registrar
अतिरीक्त प्रबंधक	.. ४४९००-१४२४००	१	१	.. Addl. Registrar
	एकूण अ	३८	३८	.. Total (A)
राजपत्रित, वर्ग दोन				*Gazetted, Class II---*
उप प्रबंधक	.. ४४९००-१४२४००	३	३	.. Deputy Registrar
सहा. प्रबंधक	.. ४४९००-१४२४००	३०	३०	.. Asstt.Registrar
कनिष्ठ अन्वेषक अधिकारी	.. ४४९००-१४२४००	२२	२२	.. Jr.Investigating Officer
स्वीय सहाय्यक	.. ४७६००-१५११००	९	९	.. Personal Asstt.
	एकूण ब	६४	६४	.. Total (B)
अराजपत्रित, वर्ग तीन				*Non-Gazetted, Class III---*
अधीक्षक	.. ४१८००-१३२३००	२	२	.. Suprintendent
संशोधन सहाय्यक	.. ४१८००-१३२३००	१	१	.. Research Asstt.
कनिष्ठ लेखापाल	.. ४१८००-१३२३००	१	१	.. Jr. Accountant
न्यायालय अधिक्षक	.. ४१८००-१३२३००	३६	३६	.. Clerk of the Court
लघुलेखक (उच्च स्तर)	.. ४१८००-१३२३००	२८	२८	.. Stenographer(H.G.)
वरीष्ठ लिपीक	.. २५५००-८११००	३०	३०	.. Sr. Clerk
उच्च स्तर लिपीक	.. २५५००-८११००	२	२	.. Upper Divn.Clerk
अभिलेखापाल	.. २५५००-८११००	१	१	.. Record-Keeper
रोखपाल	.. २५५००-८११००	१	१	.. Cashier
ग्रंथपाल	.. २१७००-६९१००	१	१	.. Librarian
लघु टंकलेखक	.. २५५००-८११००	२०	२०	.. Steno-Typist
कनिष्ठ लिपीक	.. १९९००-६३२००	५	५	.. Jr. Clerk
निम्नस्तर लिपीक	.. १९९००-६३२००	२	२	.. Lower Divn. Clerk
लिपीक टंकलेखक	.. १९९००-६३२००	६७	६७	.. Clerk-Typist
टंकलेखक	.. १९९००-६३२००	३	३	.. Typist
लिपीक दूरध्वनीचालक	.. १९९००-६३२००	१	१	.. Cl-cum-Tel.Operator
बेलीफ	.. १९९००-६३२००	३१	३१	.. Bailiff
वाहन चालक	.. १९९००-६३२००	२२	२२	.. Driver
	एकूण क	२५४	२५४	.. Total (C)
अराजपत्रित, वर्ग चार				*Non-Gazetted, Class IV---*
चोपदार	.. १९९००-६३२००	१	१	.. Chobdar
हविलदार	.. १७१००-५४०००	३५	३५	.. Havildar
दप्तरी	.. १७१००-५४०००	२०	२०	.. Daftary
चपराशी	.. १५०००-४७६००	७२	७२	.. Peon
पहारेकरी	.. १५०००-४७६००	२३	२३	.. Watchman
हमाल	.. १५०००-४७६००	२	२	.. Hamal
सफाईगार	.. १५०००-४७६००	२	२	.. Sweeper
	एकूण ड	१५५	१५५	.. Total (D)
	एकूण अ+ब+क+ड	५११	५११	.. Total (A+B+C+D)

I/c Registrar
Industrial Court, Maharashtra, Mumbai

L.C. Post Chart 19-20

जोडपत्र–२ / ANNEXTURE II

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay	औद्योगिक न्यायालयातील पदांची संख्या आणि वर्ष Name of the Industrial Court with number of Post and years एकूण /Total		Designation
		२०२५-२०२६	२०२६-२०२७	
१	२	३	४	५
	Rs.			
राजपत्रित, वर्ग एक				*Gazetted, Class I—*
न्यायाधिश, कामगार न्यायालय	.. 39,530-920-40,450-1080-49,090-1230-54,010	४६	४६	.. Judge, Labour Court
	एकूण अ	४६	४६	.. Total (A)
राजपत्रित, वर्ग दोन				*Gazetted, Class II—*
सचिव	.. 44900-142400	६	६	.. Secretary
सहसचिव	.. 44900-142400	१	१	.. Joint Secretary
	एकूण ब	७	७	.. Total (B)
अराजपत्रित, वर्ग तीन				*Non-Gazetted, Class III—*
अधीक्षक	.. 41800-132300	२	२	.. Suprintendent
कनिष्ठ लेखापाल	.. 41800-132300	१	१	.. Jr. Accountant
न्यायालय अधिक्षक	.. 41800-132300	४५	४५	.. Clerk of the Court
लघुलेखक (निम्न स्तर)	.. 38600-122800	४६	४६	.. Stenographer(L.G.)
वरीष्ठ लिपीक	.. 25500-81100	२६	२६	.. Sr. Clerk
उच्च स्तर लिपीक	.. 25500-81100	२	२	.. Upper Divn.Clerk
रोखपाल	.. 25500-81100	२	२	.. Cashier
कनिष्ठ लिपीक	.. 19900-63200	८	८	.. Jr. Clerk/Clerk
लिपीक टंकलेखक	.. 19900-63200	६४	६४	.. Clerk-Typist
टंकलेखक	.. 19900-63200	४	४	.. Typist
बेलीफ	.. 19900-63200	३०	३०	.. Bailiff
	एकूण क	२३०	२३०	.. Total (C)
राजपत्रित, वर्ग चार				*Non-Gazetted, Class IV—*
नाईक	.. 17100-54000	४६	४६	.. Havildar
दप्तरी	.. 17100-54000	१	१	.. Daftary
शिपाई	.. 15000-47600	७२	७२	.. Peon
पहारेकरी	.. 15000-47600	२५	२५	.. Watchman
सफाईगार	.. 15000-47600	१	१	.. Sweeper
	एकूण ड	१४५	१४५	.. Total (D)
	एकूण अ+ब+क+ड	४२८	४२८	.. Total (A+B+C+D)

Dy. Registrar
Industrial Court, Maharashtra, Mumbai

W.B.Post Chart 19-20

जोडपत्र–२ / ANNEXTURE III

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay		औद्योगिक न्यायालयातील पदांची संख्या आणि वर्ष Name of the Industrial Court with number of Post and years एकूण /Total		Designation
			२०२५-२०२६	२०२६-२०२७	
१	२		३	४	५
	Rs.				
राजपत्रित, वर्ग दोन					*Gazetted, Class II—*
सचिव	.. 44900-142400		1	1	.. Secretary
		एकूण ब	1	1	.. Total (A)
राजपत्रित, वर्ग तीन					*Gazetted, Class III—"C"*
लघुलेखक (निम्न स्तर)	.. 38600-122800		1	1	.. Stenographer(L.G.)
					Non-Gazetted, Class III—
मंडळ लिपीक	.. 25500-81100		1	1	.. Board Clerk
रीष्ठ लिपीक	.. 25500-81100		1	1	.. Sr. Clerk/Cashier
लिपीक	.. 19900-63200		1	1	.. Clerk
टंकलेखक	.. 19900-63200		1	1	.. Typist
		एकूण क	5	5	.. Total (B)
राजपत्रित, वर्ग चार					*Non-Gazetted, Class IV—*
चपराशी	.. 15000-47600		3	3	.. Peon
		एकूण ड	3	3	.. Total (C)
		एकूण ब+क+ड	9	9	.. Total (A+B+C)

The Registrar
Industrial Court, Maharashtra, Mumbai

	(१०१) (००) (०१)		एकूण		तक्ता / **Table**								
वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२४-२५			अर्थसंकल्प २०२५-२६			Revised Estimate 2025-26			अर्थसंकल्प २०२६-२७			Classification
	Actual 2024-25			Budget Estimate 2025-26			Revised Estimate 2025-26			Budget Estimate 2026-27			(A) Activity Classification
	योजनेत्तर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनांतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	(101) (00) (01) Arbitration
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)	
(अ) कार्यालयाचे वर्गीकरण													
(१०१) (००) (०१) औद्योगिक लवाद न्यायालय	४९४६८७	०	४९४६८७	७५६३७८		७५६३७८	६४०४११		६४०४११	७७७९१७		७७७९१७	(101) (00) (01) Court of Industrial Arbitration
(१०१) (००) (०२) कामगार न्यायालये	४१४५८७		४१४५८७	७१४७६३		७१४७६३	६१४५२५		६१४५२५	७७७९१७		७७७९१७	(101) (00) (02) Labour Court
(१०१) (००) (०३) वेतन मंडळे	२१७९		२१७९	५०३३		५०३३	३४३८८		३४३८८	९७३२		९७३२	(101) (00) (03) Wage Board
(१०१) (००) (०४) विशेष चौकशी समित्या		०	०		०	०		०	०		०	०	(101) (00) (04) Special Committee for Enquiry
(१०१) (००) (०७) औद्योगिक लवाद न्यायालय		४५४१	४५४१		५००००	५००००		१२२६३	१२२६३		२३०३८२८	२३०३८२८	(101) (00) (07) Court of Industrial Arbitration
(१०१) (००) (०८) कामगार न्यायालये		४०३५	४०३५		५००००	५००००		८८१९	८८१९		९५०७८	९५०७८	(101) (00) (08) Labour Court
(१०१) (००) (०९) इमारत व इतर बांधकामे करण्याची अंमलबजावणी		०	०		०	०		०	०		०	०	
एकूण & (१०१)	९११४५२	८५७६	९२००२८	१४७६१७४	१०००००	१५७६१७४	१२८९३२४	२१०८२	१३१०४०६	१५६५५६६	२३९८९०६	३९६४४७२	Total :-
(ब) उदिदष्टनिहाय वर्गीकरण													(B) Object wise Classification
(१०१) (००) (०१) औद्योगिक लवाद न्यायालय													(101) (00) (01) Court of Industrial Arbitration
पगार	३९१४२४	०	३९१४२४	६३८३२७		६३८३२७	५२५६४१	०	५२५६४१	६०५५७१		६०५५७१	... Salaries
इतर	१०३२६३		१०३२६३	११८०५१		११८०५१	११४७७०	०	११४७७०	१७२३४६		१७२३४६	... Others
एकूण & (१)	४९४६८७	०	४९४६८७	७५६३७८	०	७५६३७८	६४०४११	०	६४०४११	७७७९१७	०	७७७९१७	Total
(१०१) (००) (०२) कामगार न्यायालये													(101) (00) (02) Labour Court
पगार	३६७६४७		३६७६४७	६३६८४७		६३६८४७	५३५२३०	०	५३५२३०	६०२७९६		६०२७९६	... Salaries
इतर	४६९४०	०	४६९४०	७७९१६	०	७७९१६	७९२९५	०	७९२९५	१७५१२१	०	१७५१२१	... Others
एकूण (२)	४१४५८७	०	४१४५८७	७१४७६३	०	७१४७६३	६१४५२५	०	६१४५२५	७७७९१७	०	७७७९१७	Total

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२४.२५			अर्थसंकल्प २०२५.२६			Revised Estimate २०२५-२६			अर्थसंकल्प २०२६.२७			Classification
	Actual 2024-25			Budget Estimate 2025-26			Revised Estimate 2025-26			Budget Estimate 2026-27			(A) Activity Classification
	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	(101) (00) (01) Arbitration
(१)	(२)	(३)	(४)	(११)	(१२)	(१३)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)	
(१०१) (००) (०३) वेतन मंडळे													,(101)
पगार	१९५९		१९५९	४५८०		४५८०	२२१९		२२१९	५६१९		५६१९	... Salaries
इतर	२१९		२१९	४५३		४५३	३२१६९		३२१६९	४११३		४११३	... Others
एकूण & (३)	२१७९	०	२१७९	५०३३	०	५०३३	३४३८८	०	३४३८८	९७३२	०	९७३२	Total
(१०१) (००) (०४) विशेष चौकीश समित्या													,(101)
पगार													... Salaries
इतर													... Others
एकूण & (४)	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	०	Total
(१०१) (००) (०७) औद्योगिक लवाद न्यायालय													,(101)
पगार		०	०		१७५००	१७५००		०	०		१६९५३	१६९५३	... Salaries
इतर		४५४१	४५४१		३२५००	३२५००		१२२६३	१२२६३		२२८६८७५	२२८६८७५	... Others
एकूण & (७)	०	४५४१	४५४१	०	५००००	५००००	०	१२२६३	१२२६३	०	२३०३८२८	२३०३८२८	Total
(१०१) (००) (०८) कामगार न्यायालये													,(101)
पगार		०	०		१७०००	१७०००		०	०		१५३२८	१५३२८	... Salaries
इतर		४०३५	४०३५		३३०००	३३०००		८८१९	८८१९		७९७५०	७९७५०	... Others
एकूण (१०१) (८)	०	४०३५	४०३५	०	५००००	५००००	०	८८१९	८८१९	०	९५०७८	९५०७८	Total
(१०१) (००) (०९) इमारत व इतर बांधकामे करण्याची अंमलबजावणी													
(क) वित्त व्यवस्थेची साधने													
(२) वित्तीय गरजा@Financial Requirements													Total

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२४.२५			अर्थसंकल्प २०२५.२६			Revised Estimate २०२५-२६			अर्थसंकल्प २०२६.२७			Classification
	Actual 2024-25			Budget Estimate 2025-26			Revised Estimate 2025-26			Budget Estimate 2026-27			(A) Activity Classification
	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	(101) (00) (01) Arbitration
(१)	(२)	(३)	(४)	(११)	(१२)	(१३)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)	
(अ) कार्यालयाचे वर्गीकरण													A- Activity Classification-
(१११) (००) (०१) श्रमिक भरपाई कायदा	२९३४४		२९३४४.४६	४८५२२		४८५२२	३३०६६		३३०६६	५४९१३		५४९१३	(111)(00)(01) Workmen's Compensation Act.
(१११) (००) (०२) कामगार भविष्यनिर्वाह निधी व इतर अधिनियम यासंबधी खर्च													(111) (00) (02) Charges to connection with Employees Provident Fund and other Act.
(१११) (००) (०३) xzkgd fdaer funsZ'kakd r;kj dj.ks													(111)(00)(03) Preparation of consumers Price Index Number.
(१११) (००) (०४) विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)													(111)(00)(04) Development commissioner (Unorganised Laour.)
(१११) (००) (०५) असंघटित कामगारांच्या प्राधिकरणाकरीता निधी													(111) (00) (05) fond for the Pradikaran for Un-organised Labour (2230 1368)
(१११) (००) (०६) असंघटित कामगारांठी जनश्री विमा योजनेचे विम्याचे हप्ते													(111) (00) (06) Payment of Premium of Janshree Vima Yojana for Un-organised Labour (22301377)
केद्र पुरस्कृत योजना													
(००) (०७) दारिद्रय रेषेखालील असंघटित क्षेत्रातिल कामकाराकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ विमा योजनेचे हप्ते प्रमाण करणे													
(००) (०८) दारिद्रय रेषेखालील असंघटित क्षेत्रातिल कामकाराकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ विमा योजनेचे हप्ते प्रमाण करणे (राज्य हिस्सा 25 टक्के) (223050 पंचवार्षिक योजनाअंतर्गत योजना राज्ययोजनाअंतर्गत योजना)													
(00) (09) असंधटित कामगारांना स्मार्ट कार्ड देणे 14 संगणक खर्च													
(००) (१०) घरेलू कामगारांना स्मार्ट कार्ड देणे (२२३०५३३६)													
३१ सहाय्यक अनुदान ¼वेतनेतर½ (००) (११) घरेलू कामगार कल्याण मंडळास सहाय्यक अनुदान													

F. Y. 25-26

वर्गीकरण	योजनेतर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेतर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेतर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेतर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	(101) (00) (01) Arbitration
(१)	(२)	(३)	(४)	(११)	(१२)	(१३)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)	
31 सहाय्यक अनुदान ¼वेतनेत्तर½ 31 सहाय्यक अनुदान ¼वेतने½ 31 सहाय्यक अनुदान ¼वेतनेत्तर½ (००) (१४) बाल कामगार प्रतिबंध ॲक्ट १९८६ (२२३०५८२८) २६ जाहिरात प्रसिध्दी													
एकूण (१०९) भारित दत्तमद													Charged -Total-(109) voted
(१०९) (००) (०१) श्रमिक भरपाई पगार कायदा	२७२७३		२७२७२.५१	४४२१८		४४२१८	२८४९८		२८४९८	४६३२८		४६३२८	(109)(00)(01) Commissioner for workmen's Compensation.
इतर	२०७२		२०७१.९५३	४३०४		४३०४	४५६८		४५६८	८५८५		८५८५	Other expenses
एकूण &	२९३४४		२९३४४.४६	४८५२२	०	४८५२२	३३०६६	०	३३०६६	५४९१३	०	५४९१३	Total
(१०९) (००) (०२) कामगार भविष्यनिर्वाह निधी व इतर अधिनियम यासंबधी खर्च													(109) (00) (02) Charges in connection with Employees Provident Fund and other Acts.
ब) उदिष्ठवार वर्गीकरण &													
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण &													Total
(१०९) (००) (०२) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे													(109)(3) Preparation of consumer Price Index Number
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण & (ब) (३)													Total (B) (iii)
(१०९) (००) (०४) विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)													(109) (00) (04) Development commissioner (Un-organiseed Labour)
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण &													Total
(१०९ (००) (०५) असंघटित कामगारांच्या प्राधिकरणाकरीता निधी													(109) (00) (05) Fund for Pradhikar for Un-Organised Labour (2230 1368)
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
(१०९) (००) (०६) असंघटित कामगारांठी जनश्री विमा योजनेचे विम्याचे हप्ते													(109) (00) (06) Payment of Premium of Janshree Vima.

४८१

परिशिष्ठ - १ अ

कर्मचारी भरपाई आयुक्त कार्यालय, मुंबई

प्रशासकीय इमारत २रा मजला, शासकीय वसाहत, बांद्रा (पूर्व), मुंबई ४०० ०५१

दिनांक ०१/०१/२०२५ ते ३०/०९/२०२५

आवक (मराठी व इंग्रजी एकूण)	जावक (मराठी व इंग्रजी एकूण)
४१५६	२९५५

कर्मचारी भरपाई आयुक्त, मुंबई

(कार्यालय प्रमुख)

जोडपत्र / Annexure

पदनाम	वेतनमान Scale of Pay	पदांची संख्या No. of Posts and Year		Designation
		2025-26	2025-26	
१	2	३	४	५
कर्मचारी भरपाई आयुक्त कार्यालय, मुंबई / Office of the Commissioner for employees Compensation, Mumbai.				
पदनाम अ) राजपत्रित वर्ग एक				(A) Gazetted Class – I
आयुक्त	३९५३० – ९२०-४०४५०-१०८०-४९०९०-१२३०-५४०१०	३	३	Commissioner
ब) वर्ग दोन				(B) Class – II
प्रबंधक	44900-142400	1	1	Registrar
अतिरिक्त प्रबंधक	44900-142400	1	1	Additional Registrar
	एकुण (अ + ब)	5	5	
क) अराजपत्रित वर्ग तीन				(C) Non-gazetted Class III
सहायक प्रबंधक (अराजपत्रित)	४४९००-१४२४००	२	२	Assistant Registrar
सहायक लेखापाल	४१८००-१३२३००	१	१	Assistant Accounts Officer
न्यायालय लिपिक	४१८००-१३२३००	३	३	Clerk of the Court
लघुलेखक (निम्नश्रेणी)	३८६००-१२२८००	३	३	Stenographer (L.G.)
वरिष्ठ लिपिक	२५५००-८११००	५	५	Senior Clerk
रोखपाल	१९९००-६३२००	२	२	Cashier
लिपिक टंकलेखक	१९९००-६३२००	११	११	Clerk-typist
बेलीफ	१९९००-६३२००	२	२	Bailiff
	एकुण (क)	२९	२९	
(छ) वर्ग चार				(D) Class – IV
दप्तरी	१७१००-५४०००	१	१	Daptary
नाईक	१७१००-५४०००	१	१	Naik
शिपाई	१५०००-४७६००	७	७	Peon
	एकुण (ड)	९	९	

Commissioner for Employees' Compensation, Mumbai

तक्ता - १ चालु

कर्मचारी भरपाई कायदा / Office of the Commissioner for Employees Compensation, Mumbai.

		वर्षाच्या सुरुवातीला प्रलंबित असलेली प्रकरणे Cases pending at the begining of the year	दाखल झालेली प्रकरणे Receipt during the year Upto Dec-२०२३	निकालात निघालेली प्रकरणे Disposal during the year Upto Dec-२०२३	प्रलंबित प्रकरणे Pending on Dec-२०२३	कायदा Act
१	वेतन प्रदान कायदा	२	३	०	५	P.W.Act
२	किमान वेतन कायदा	०	०	०	०	M.W.
३	मुंबई कामगार कल्याण निधी कायदा	१	०	०	१	B.L.W.F. Act
४	श्रमिक भरपाई कायदा	२८०	१४३	१७४	२४९	W.C.Act
५	कामगार राज्य विमा अपील	३	३	२	४	E.S.I.Appeal
६	मुंबई औदयोगिक संबंध कायदा	२३	२	१३	१२	B.I.R.Act
७	औदयोगिक कलह कायदा	६३०	१५७	२६७	५२०	I.D.Act
८	महाराष्ट्र कामगार संघांना मान्यता देण्याबाबत व अनुसुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा	३००	९८	९६	३०२	MRTU & PULP Act
९	उपदान प्रदान कायदा	३४४	२९३	३०७	३३०	P.G.Act
१०	महाराष्ट्र माथडी, हमाल आणि इतर श्रमजिवी कामगार नोकरीचे नियमन व कल्याण अधिनियम	०	०	०	०	Maharashtra Mathadi, Hamal, other Manual Workers Regulation of Employment Welfare Act, १९६९
११	औदयोगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश) कायदा	०	०	०	०	Industrial Employment (Standing Orders) Act.
१२	विलंब माफीचा अर्ज	१२	२१	१४	१९	Condonation of Delay
	एकुण	१५९५	७२०	८७३	१४४२	

Commissioner for Employ

तक्ता - १ चालु

कर्मचारी भरपाई कायदा / Office of the Commissioner for Employees Compensation, Mumbai.

		वर्षाच्या सुरुवातीला प्रलंबित असलेली प्रकरणे Cases pending at the begining of the year	दाखल झालेली प्रकरणे Receipt during the year Upto Dec-२०२४	निकालात निघालेली प्रकरणे Disposal during the year Upto Dec-२०२४	प्रलंबित प्रकरणे Pending on Dec-२०२४	कायदा Act
१	वेतन प्रदान कायदा	५	१	०	६	P.W.Act
२	किमान वेतन कायदा	०	०	०	०	M.W.
३	मुंबई कामगार कल्याण निधी कायदा	१	०	१	०	B.L.W.F. Act
४	श्रमिक भरपाई कायदा	२४९	१७२	११४	३०७	W.C.Act
५	कामगार राज्य विमा अपील	४	३	०	७	E.S.I.Appeal
६	मुंबई औदयोगिक संबंध कायदा	१२	३	५	१०	B.I.R.Act
७	औदयोगिक कलह कायदा	५२०	३३५	१६२	६९३	I.D.Act
८	महाराष्ट्र कामगार संघांना मान्यता देण्याबाबत व अनुसुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा	३०२	१६८	६३	४०७	MRTU & PULP Act
९	उपदान प्रदान कायदा	३३०	८२०	५३०	६२०	P.G.Act
१०	महाराष्ट्र माथडी, हमाल आणि इतर श्रमजिवी कामगार नोकरीचे नियमन व कल्याण अधिनियम	०	०	०	०	Maharashtra Mathadi, Hamal, other Manual Workers Regulation of Employment Welfare Act, १९६९
११	औदयोगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश) कायदा	०	०	०	०	Industrial Employment (Standing Orders) Act.
१२	विलंब माफीचा अर्ज	१९	२०	१४	२५	Condonation of Delay
	एकुण	१४४२	१५२२	८८९	२०७५	

Commissioner for Employees'

तक्ता - १ चालु

कर्मचारी भरपाई कायदा / **Office of the Commissioner for Employees Compensation, Mumbai.**

		वर्षाच्या सुरुवातीला प्रलंबित असलेली प्रकरणे	दाखल झालेली प्रकरणे	निकालात निघालेली प्रकरणे	प्रलंबित प्रकरणे	कायदा
		Cases pending at the begining of the year	Receipt during the year Upto Sep-२०२५	Disposal during the year Upto Sep-२०२५	Pending on Sep-२०२५	Act
१	वेतन प्रदान कायदा	६	३	२	७	P.W.Act
२	किमान वेतन कायदा	०	०	०	०	M.W.
३	मुंबई कामगार कल्याण निधी कायदा	०	२	२	०	B.L.W.F. Act
४	श्रमिक भरपाई कायदा	३०७	१८१	१५५	३३३	W.C.Act
५	कामगार राज्य विमा अपील	३	३	२	४	E.S.I.Appeal
६	मुंबई औदयोगिक संबंध कायदा	१०	२	२	१०	B.I.R.Act
७	औदयोगिक कलह कायदा	६९३	२५७	२९८	६५२	I.D.Act
८	महाराष्ट्र कामगार संघांना मान्यता देण्याबाबत व अनुसुचित कामगार प्रथांना प्रतिबंध करण्याबाबत कायदा	४०७	१४३	१८५	३६५	MRTU & PULP Act
९	उपदान प्रदान कायदा	६२०	२३८	२७७	५८१	P.G.Act
१०	महाराष्ट्र माथडी, हमाल आणि इतर श्रमजिवी कामगार नोकरीचे नियमन व कल्याण अधिनियम	०	०	०	०	Maharashtra Mathadi, Hamal, other Manual Workers Regulation of Employment Welfare Act, १९६९
११	औदयोगिक सेवायोजन (स्थायी आदेश) कायदा	०	०	०	०	Industrial Employment (Standing Orders) Act.
१२	विलंब माफीचा अर्ज	२५	१०	२१	१४	Condonation of Delay
	एकुण	२०७१	८३९	९४४	१९६६	

Commissioner for Employees' Compensation, Mumbai

५४

Sep-2025

तक्ता - २

कार्यवाहीची प्रकरणे	२०२३	२०२४	२०२५ Sept	
अ - कलम ८ खालील ठेवी				Cases of Proceedings -
१) स्वखुशीने ठेवलेल्या ठेवीतील अर्ज				A-Deposits (Section ८)
अ) मृत्यु	११४	६७	४३	i) No. of cases under voluntary deposits (a) Fatal
ब) मार	१५४	१२	९	(b) Disablement
क) इतर	३०७	९४	६३	(c) Others
२) वारसांच्या नातेवाईकांस वाटलेली एकुण रक्कम रुपये	७३२८२७८८.८	२३६७७०३४८.२१	१२८९६८३१७.८३	ii) Amount disbursed to workers dependents (Total amount Rs.)
३) हक्कदार न आलेले एकुण अर्ज				iii) No. of cases where no claimants came forward
४) मालकांस परत केलेली रक्कम (रुपये)				iv) Amount refunded to employers
५) गुंतविलेली रक्कम (रुपये)	३४२०७९३१	३३८४६७५९१.०५	२२३६२८८१८.५३	v) Amount Invested (Rs.)
ब - कलम १० च्या निवाडयानुसार				B-Awards (Section-१०)
१) एकुण निवाडे				i) Total No. of awards
२) अ) अपघाती मृत्युचे निवाडे	२७	९६	७२	ii) (a) No. of awards under fatal accidents
ब) मंजुर रुपये				(b) Amount awarded
३) अ) कायम दुखापतीचे निवाडे	४३	१३५	१०९	iii) (a) No. of awards under permanent disablement
ब) प्रदान केलेली रक्कम	७६२२७५२३५	१०९०२७१३४.६३	४९४४७५१५.२५	(b) Amount awarded
४) अ) तात्पुरत्या दुखापतीचे निवाडे				
ब) चुकती केलेली रक्कम	५७६९०३८	५४८३२७०	३८५८६४२	
क) कलम ७ खालील दुखापतीचे प्रकरणे		७	१	
ड) कलम ६ खालील पुनर्विलोकन झालेली प्रकरणे				
इ) कलम ३१ खालील भरपाईच्या वसुलीची प्रकरणे				
फ) इतर बाबी		३०	२४	
ग) कोर्ट फी	७	२८	२०	
	७६६८७६५	६३७६४६	५६५३३८	

Commissioner for Employ
Compensation, Mumba

Jan to Sep

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२३ Actual 2022-23		अर्थसंकल्प २०२३-२४ Budget Estimate 2023-24			सुधारलेले अंदाज २०२४-२५ Revised Estimate 2024-25				अर्थसंकल्प २०२५-२६ Budget Estimate 2025-26			Classification (A) Activity Classification
	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	(101) (00) (01) Arbitration
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)	
३१ सहाय्यक अनुदान (वेतनेत्तर)													
३१ सहाय्यक अनुदान (वेतने)													
३१ सहाय्यक अनुदान (वेतनेत्तर)													
(००) (१४) बाल कामगार प्रतिबंध ॲक्ट १९८६													
(२२३०५८२८) २६ जाहिरात प्रसिध्दी													
एकूण - (१०९) भारित													Charged -Total-(109)
दत्तमद													voted
(१०९) (००) (०१) श्रमिक भरपाई पगार	२६०७२	—	२६०७२	३७५९५	—	३७५९५	३१६०८	—	३१६०८	४४२१८	—	४४२१८	(109)(00)(01) Commissioner for workmen's Compensation.
कायदा													
इतर	११२३	—	११२३	११०३	—	११०३	२८५९	—	२८५९	४३०५	—	४३०५	Other expenses
एकूण -	२७१९५	—	२७१९५	३८६९८	—	३८६९८	३४४६७	—	३४४६७	४८५२३	—	४८५२३	Total
(१०९) (००) (०२) कामगार भविष्यनिर्वाह निधी व इतर अधिनियम यासंबंधी खर्च													(109) (00) (02) Charges in connection with Employees Provident Fund and other Acts.
ब) उद्दिष्टवार वर्गीकरण &													
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण &													Total
(१०९) (००) (०३) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे													(109)(3) Preparation of consumer Price index Number
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण - (ब) (३)													Total (B) (iii)
(१०९) (००) (०४) विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)													(109) (00) (04) Development commissioner (Un-organiseed Labour)
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण -													Total
(१०९ (००) (०५) असंघटित कामगारांच्या प्राधिकरणाकरीता निधी													(109) (00) (05) Fund for Pradhikar for Un-Organised Labour (2230 1368)
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
(१०९) (००) (०६) असंघटित कामगारांठी जनश्री विमा योजनेचे विम्याचे हप्ते													(109) (00) (06) Payment of Premium of Janshree Vima.

Jan to Sep

वर्गीकरण	प्रत्यक्ष रकमा २०२२-२३ Actual 2022-23			अर्थसंकल्प २०२३-२४ Budget Estimate 2023-24			सुधारलेले अंदाज २०२४-२५ Revised Estimate 2024-25			अर्थसंकल्प २०२५-२६ Budget Estimate 2025-26			Classification (A) Activity Classification
	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	योजनेत्तर Non-Plan	योजनाअंतर्गत Plan	एकूण Total	(101) (00) (01) Arbitration
(१)	(२)	(३)	(४)	(५)	(६)	(७)	(८)	(९)	(१०)	(११)	(१२)	(१३)	
३१ सहाय्यक अनुदान (वेतनेत्तर)													
३१ सहाय्यक अनुदान (वेतने)													
३१ सहाय्यक अनुदान (वेतनेत्तर)													
(००) (१४) बाल कामगार प्रतिबंध ॲक्ट १९८६													
(२२३०५८२८) २६ जाहिरात प्रसिध्दी													
एकूण - (१०९) भारित													Charged -Total-(109)
दत्तमद													voted
(१०९) (००) (०१) श्रमिक भरपाई पगार कायदा	२६०७२	—	२६०७२	३७५९५	—	३७५९५	३१६०८	—	३१६०८	४४२१८	—	४४२१८	(109)(00)(01) Commissioner for workmen's Compensation.
इतर	११२३	—	११२३	११०३	—	११०३	२८५९	—	२८५९	४३०५	—	४३०५	Other expenses
एकूण -	२७१९५	—	२७१९५	३८६९८	—	३८६९८	३४४६७	—	३४४६७	४८५२३	—	४८५२३	Total
(१०९) (००) (०२) कामगार भविष्यनिर्वाह निधी व इतर अधिनियम यासंबधी खर्च													(109) (00) (02) Charges in connection with Employers Provident Fund and other Acts.
ब) उदिष्ठवार वर्गीकरण &													
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण &													Total
(१०९) (००) (०३) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे													(109)(3) Preparation of consumer Price Index Number
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण - (ब) (३)													Total (B) (iii)
(१०९) (००) (०४) विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)													(109) (00) (04) Development commissioner (Un-organised Labour)
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
एकूण -													Total
(१०९ (००) (०५) असंघटित कामगारांच्या प्राधिकरणाकरीता निधी													(109) (00) (05) Fund for Pradhikar for Un-Organised Labour (2230 1368)
पगार													Salaries
इतर													Other expenses
(१०९) (००) (०६) असंघटित कामगारांठी जनश्री विमा योजनेचे विम्याचे हप्ते													(109) (00) (06) Payment of Premium of Janshree Vima.

Commissioner for Employees' Compensation, Mumbai

INDUSTRIAL COURT OF MAHARASHTRA AT MUMBAI STATEMENT SHOWING THE NO. OF CASES FILED DISPOSED OF AND PENDING IN INDUSTRIAL COURTS FOR THE YEAR JANUARY 2023 to 31st OCTOBER 2025

Sr. No.	Name of the Court	Year	No. of Cases Pending On 01.01.2023	No. of Cases Filed During the Year	No. of Cases Disposed of during the year	No. of cases Pending at the end of October 2025
1	2	3	4	5	6	7
1	Industrial Court, Mumbai	2023	2634	1374	1238	2770
		2024	2770	1614	1793	2591
		2025	2591	1575	1264	2902
2	Industrial Court, Nagpur	2023	2063	531	573	2021
		2024	2021	573	589	2005
		2025	2005	598	530	2073
3	Industrial Court, Pune	2023	2331	430	768	1993
		2024	1993	757	606	2144
		2025	2144	442	319	2267
4	Industrial Court, Thane	2023	1926	399	551	1774
		2024	1774	410	545	1639
		2025	1639	302	414	1527
5	Industrial Court, Kolhapur	2023	1099	460	402	1157
		2024	1157	365	454	1068
		2025	1068	395	402	1061
6	Industrial Court, Nashik	2023	834	123	140	817
		2024	817	343	153	1007
		2025	1007	293	331	969
7	Industrial Court, Aurangabad	2023	2017	216	254	1979
		2024	1979	225	424	1780
		2025	1780	366	558	1588
8	Industrial Court, Amravati	2023	1058	183	225	1016
		2024	1016	190	161	1045
		2025	1045	121	83	1083
9	Industrial Court, Ahmednagar	2023	672	115	80	707
		2024	707	110	143	674
		2025	674	121	260	535

1	2	3	4	5	6	7
10	Industrial Court, Solapur	2023	1311	203	189	1325
		2024	1325	267	260	1332
		2025	1332	198	248	1282
11	Industrial Court, Jalna	2023	1329	175	357	1147
		2024	1147	283	363	1067
		2025	1067	389	437	1019
12	Industrial Court, Akola	2023	1395	246	433	1208
		2024	1208	423	370	1261
		2025	1261	290	192	1359
13	Industrial Court, Yavatmal	2023	650	387	220	817
		2024	817	235	317	735
		2025	735	118	143	710
14	Industrial Court, Satara	2023	685	174	121	738
		2024	738	101	208	631
		2025	631	198	201	628
15	Industrial Court, Jalgaon	2023	156	61	53	164
		2024	164	65	74	155
		2025	155	79	32	202
16	Industrial Court, Chandrapur	2023	469	110	92	487
		2024	487	128	130	485
		2025	485	199	174	510
17	Industrial Court, Bhandara	2023	525	208	93	640
		2024	640	148	79	709
		2025	709	145	97	757
18	Industrial Court, Sangli	2023	876	191	223	844
		2024	844	119	146	817
		2025	817	159	341	635
19	Industrial Court, Latur	2023	859	204	252	811
		2024	811	252	225	838
		2025	838	207	146	899
20	Industrial Court, Dhule	2023	275	74	49	300
		2024	300	49	59	290
		2025	290	117	12	395
GRAND TOTAL		**2023**	**21864**	**5090**	**5873**	**21081**
		2024	**21081**	**6187**	**6465**	**20803**
		2025	**20803**	**6076**	**5898**	**20981**

I/c Registrar
Industrial Court Maharashtra Mumbai

INDUSTRIAL COURT OF MAHARASHTRA AT MUMBAI STATEMENT SHOWING THE NO. OF CASES FILED DISPOSED OF AND PENDING IN LABOUR COURTS FOR THE YEAR JANUARY 2023 to 31st OCTOBER 2025

Sr. No	Name of the Courts	Year	No. of Cases Pending On 01.01.2023	No. of Cases Filed During the Year	No. of Cases Disposed of during the year	No. of cases Pending at the end of October 2025
1	2	3	4	5	6	7
1	Labour Court, Mumbai & Commissioner for Employees Compensation, Mumbai	2023	5395	1758	2371	4782
		2024	4782	4602	3853	5531
		2025	5531	1863	1771	5623
2	Labour Court, Nagpur	2023	2990	962	838	3114
		2024	3114	690	920	2884
		2025	2884	725	899	2710
3	Labour Court, Pune	2023	4164	577	1155	3586
		2024	3586	1014	999	3601
		2025	3601	690	931	3360
4	Labour Court, Thane	2023	4501	885	1372	4014
		2024	4014	1012	1197	3829
		2025	3829	1330	1380	3779
5	Labour Court, Ahmednagar	2023	1136	215	349	1002
		2024	1002	201	312	891
		2025	891	281	298	874
6	Labour Court, Solapur	2023	694	206	242	658
		2024	658	334	207	785
		2025	785	208	193	800
7	Labour Court, Bhandara	2023	599	134	273	460
		2024	460	395	297	558
		2025	558	199	214	543
8	Labour Court, Kolhapur	2023	1815	423	647	1591
		2024	1591	556	556	1591
		2025	1591	394	448	1537
9	Labour Court, Nashik	2023	1655	350	524	1481
		2024	1481	301	435	1347
		2025	1347	402	417	1332

1	2	3	4	5	6	7
23	Labour Court, Mahad	2023	204	99	121	182
		2024	182	86	63	205
		2025	205	66	103	168
24	Labour Court, Buldhana	2023	310	206	291	225
		2024	225	215	160	280
		2025	280	149	209	220
25	Labour Court, Gondia	2023	226	136	146	216
		2024	216	116	128	204
		2025	204	98	86	216
26	Labour Court, Nanded	2023	1051	269	257	1063
		2024	1063	418	408	1073
		2025	1073	280	300	1053
GRAND TOTAL		2023	36954	10658	12596	35016
		2024	35016	13561	13677	34900
		2025	34900	10553	10940	34513

I/c Registrar
Industrial Court, Maharashtra, Mumbai

कार्यक्रम अंदाजपत्रक सन, २०२६-२७

ना.मे.लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेची माहिती

संस्थेची पार्श्वभूमी :-

ना.मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेची स्थापना दि. ०७ जुलै, १९४७ रोजी भारतरत्न कै. गुलजारीलाल नंदा, माजी पंतप्रधान यांनी ते तत्कालीन मुंबई प्रांताचे कामगार मंत्री असताना केली होती. संस्था स्थापन झाली त्यावेळेस संस्थेचे नाव "बॉम्बे लेबर इन्स्टिट्यूट" असे होते. शासनाने उद्योगांच्या नियमनांकरिता आणि कामगारांच्या हितासाठी कारखाने अधिनियम, १९४८ पारीत केला होता. त्याअंतर्गत कारखान्यांनी नेमावयाचे प्रशिक्षित असे "कामगार कल्याण अधिकारी" यांची नितांत उणीव होती. यासाठी शासनाने श्रीमती हंसा मेहता यांच्या अध्यक्षतेखाली सन १९५३ मध्ये समिती स्थापन केली होती. या समितीच्या शिफारशीनुसार शासनाने या संस्थेस दोन वर्षाचा पूर्ण वेळ पदविका अभ्यासक्रम राबविण्यास मान्यता दिली. या अभ्यासक्रमास सन १९५९ मध्ये मुंबई विद्यापीठ अधिनियमांतर्गत "श्रम विज्ञान" विषयाचा पदविका अभ्यासक्रम राबविण्यास मान्यता दिली. सन १९७० मध्ये या पदविका अभ्यासक्रमाचे नाव "कामगार कल्याण व औद्योगिक संबंध" असे करुन या अभ्यासक्रमास पदव्युत्तर पदवी म्हणून मुंबई विद्यापीठाने मान्यता दिली होती. तद्नंतर सदर अभ्यासक्रमास मुंबई विद्यापीठाने "श्रम विज्ञान" या विषयाची पदव्युत्तर पदवी म्हणून मान्यता दिली. या संस्थेचे नामकरण "महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था" असे ३१ मार्च, १९७६ रोजी करण्यात आले. तद्नंतर १९ जुलै, २००८ रोजीच्या शासन निर्णयान्वये संस्थेचे नांव "कै.नारायण मेघाजी लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था" असे करण्यात आले आहे. या संस्थेची प्रादेशिक शाखा नागपूर सन १९७१ मध्ये सुरु करण्यात आलेली आहे. त्या संस्थेचे नांव "प्रादेशिक कामगार संस्था" असे होते. तेथील श्रमविज्ञान विषयाच्या पदव्युत्तर पदवीला राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठाची मान्यता घेण्यात आलेली आहे.

नवीन शैक्षणिक धोरण, २०२० (New Education Policy, 2020) नुसार श्रम विज्ञान विषयाची पदव्युत्तर पदवी (Master of Labour Studies, MLS) या अभ्यासक्रमात सध्याच्या औद्योगिक परिस्थितीनुसार समकालीन अशा सुधारणा करण्यात आल्या असून अभ्यासक्रमाचे नवीन नांव 'मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध' **(Master of Human Capital Management and Employee Relations - MHCM&ER)** असे केलेले आहे. हा पूर्णवेळ अभ्यासक्रम असून, मुंबई विद्यापीठ आणि

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ यांच्या मान्यतेने दोन वर्षात एकूण चार सत्रांमध्ये (Semester) शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ पासून राबविण्यात येत आहे.

उद्योग,ऊर्जा व कामगार विभाग, शासन निर्णय क्र.एमएलआय-२०२२/ प्र.क्र.१५८/ काम-६, दि.०१/०२/२०२३ अन्वये संस्थेच्या नावात बदल करून मुंबई व नागपूर येथील दोन्ही संस्थांची नांवे ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था (N.M.Lokhande Maharashtra Institute of Labour Studies) असे करण्यात आले आहे.

संस्थेचे ध्येय धोरण (Vision):-

ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था ही महाराष्ट्र शासनाची कामगार विषयातील पदव्युत्तर शिक्षण, प्रशिक्षण व संशोधन या विषयांमध्ये कार्य करणारी संस्था असून महाराष्ट्र राज्यामध्ये औद्योगिक क्षेत्रात शांतता नांदण्याकरीता, मालक व कामगार यांच्यामध्ये संबंध सौहार्दपूर्ण राहण्यासाठी, कामगार कल्याण व उत्पादक्ता वाढविण्याकरिता आवश्यक असणारी मानवी संसाधने व्यावसायिक तत्वावर विकसित करण्यासाठी शिक्षण, प्रशिक्षण व संशोधन करणे आणि कामगार विषयक अध्ययनातील उत्कृष्टतेचे केंद्र (Centre of Excellence) बनवणे हे ना. मे. लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेचे ध्येय धोरण आहे.

संस्थेचे ध्येय धोरण पूर्ततेसाठी उद्दिष्टे (Mission) :-

१. मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध (**Master of Human Capital Management and Employee Relations- MHCM&ER**) हा दोन वर्षाचा पदव्युत्तर पदवी अभ्यासक्रम मुंबई विद्यापीठ व राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ यांच्याशी संलग्न असणारा अभ्यासक्रम राबविणे.

२. श्रम विज्ञान विषयातील विद्यावाचस्पती (Ph.D.) ही पदवी प्राप्त करण्याकरीता संशोधनाची संधी उपलब्ध करुन देणे.

३. औद्योगिक संबंध सौदार्हपूर्ण राखण्याकरीता आणि सामुदायिक सौदाशक्तीची (Collective Bargaining) प्रक्रिया बळकट करण्याकरीता कामगार संघटनांच्या कार्यकर्त्यांना कामगार संघटना व औद्योगिक संबंध हा प्रशिक्षण हा अभ्यासक्रम राबविणे.

४. आंतरराष्ट्रीय कामगार संघटना, व्ही.व्ही.गिरी राष्ट्रीय श्रमसंस्था व इतर सामाजिक संस्था यांच्या सहकार्याने कामगार क्षेत्राशी संबंधित विषयांवर विविध चर्चासत्रे/कार्यशाळा/ प्रशिक्षण/प्रकल्प यांचे आयोजन करणे.

५. कामगार विषयक धोरण ठरविण्यामध्ये महाराष्ट्र शासनाला ठराविक विषयांवर योग्य सल्ला व मार्गदर्शन करणे.

६. संस्थेतील ग्रामीण श्रम विज्ञान संस्थेच्या माध्यमातून ग्रामीण भागात आर्थिक नेतृत्व विकास शिबिरे आयोजित करून विविध समाज घटकांचा सर्वसमावेशक विकासाच्या प्रक्रियेत सहभाग वाढविणे.

७. उद्योग जगतातील कामगारांच्या कल्याणासाठी कुशल व व्यावसायिक मनुष्यबळ तयार करणे.

<u>संस्थेची मूलभूत मूल्ये (Core Values)</u>:-

१) श्रमप्रतिष्ठा (Dignity of Labour), २) कामगार कल्याण (Labour Welfare), ३) व्यावसायिक शिक्षण व प्रशिक्षण (Professional Education and Training),४)औद्योगिक संबंध (Industrial Relations), ५) सामाजिक संवाद (Social Dialogue), ६) नेतृत्व विकास (Leadership Development), ७) सर्वसमावेशक विकास (Inclusive Development), ८) सुयोग्य काम (Decent Work) आणि ९) उद्योजकता विकास (Entrepreneurship Development) अशी संस्थेची ९ मूलभूत मूल्ये आहेत.

<u>संस्थेचे शैक्षणिक कार्यक्रम :-</u>

अ) **मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध (Master of Human Capital Management and Employee Relations - MHCM&ER) या विषयाची पदव्युत्तर पदवी**

नवीन शैक्षणिक धोरण, २०२० (New Education Policy, 2020) नुसार श्रम विज्ञान विषयाची पदव्युत्तर पदवी (Master of Labour Studies, MLS) या अभ्यासक्रमात सध्याच्या औद्योगिक परिस्थितीनुसार समकालीन अशा सुधारणा करण्यात आल्या असून अभ्यासक्रमाचे नवीन नांव 'मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध' **(Master of Human Capital Management and Employee Relations - MHCM&ER)** असे केलेले आहे. हा पूर्णवेळ अभ्यासक्रम असून, मुंबई विद्यापीठ आणि

राष्ट्रसंत तुकडोजी महाराज नागपूर विद्यापीठ यांच्या मान्यतेने दोन वर्षात एकूण चार सत्रांमध्ये (Semester) शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ पासून राबविण्यात येत आहे. या अभ्यासक्रमात खालील प्रमाणे प्रवेश घेता येतो.

- या अभ्यासक्रमासाठी कोणत्याही विद्याशाखेची पदवी ही पात्रता आहे.
- या अभ्यासक्रमात प्रवेश घेण्यासाठी राज्यस्तरीय प्रवेश परीक्षेद्वारे विद्यार्थ्यांची निवड केली जाते.
  प्रवेश परीक्षा - या अभ्यासक्रमाच्या प्रवेशासाठी वस्तुनिष्ठ बहुपर्याय प्रश्न (Multiple Choice Objective Question) या पध्दतीने ऑनलाईन प्रणालीद्वारे गुणवत्तेच्या आधारे निवड केली जाते. Syllabus - 1. Logical reasoning, 2.Quantitative Aptitude, 3. English Language & Usage, 4. General Knowledge With special reference to Maharashtra and Labour Movement असा आहे.

अभ्यासक्रमाच्या सत्रनिहाय विषयांचा तपशील खालीलप्रमाणे आहे.

Semester I Subject	Semester II Subject
1. Labour Economics (Credits 4) 2. Business Management Science (Credits 4) 3. Labour Legislation I (Credits 4) 4. Field Work I (Credits 2) 5. Research Methodology (Credits 4) **Elective (any one)** 6. Industrial Economics (Credits 4) 7. Managerial Economics (Credits 4)	1. Human Capital Management –I (Credits 4) 2. Labour Legislation II (Credits 4) 3. Industrial Psychology (Credits 4) 4. Industrial Sociology (Credits 2) 5. Field Work II (Credits 4) **Elective (any one)** 6. Employee Wellbeing (Credits 4) 7. Trade Union Movement (Credits 4)

Semester III Subject	Semester IV Subject
1. Employee Relations – I (Credits 4) 2. Human Capital Management – II (Credits 4) 3. Organisational Behavior (Credits 4) 4. Labour Legislation III (Credits 2) 5. Field Work III (Credits 4) **Elective (any one)** 6. Business Orientation (Credits 4) 7. Corporate Social Responsibility (Credits 4)	1. Employee Relations II (Credits 4) 2. Labour Legislation IV (Credits 4) 3. Business Excellence (Credits 4) 4. Field Work IV (Credits 6) **Elective (any one)** 5. Business Ethics (Credits 4) 6. Corporate Governance (Credits 4)

Credits 2 = 50 marks, Credits 4 = 100 marks, Credits 6 = 150 marks.

नवीन अभ्यासक्रमाचे नांव हे शैक्षणिक वर्ष २०२३-२४ मध्ये प्रवेश घेतलेल्या विद्यार्थ्यांपासून राबविण्यात येत आहे. या अभ्यासक्रमासाठी मुंबई येथे ५२ आणि नागपूर येथे ४० अशी एकूण ९२ विद्यार्थी क्षमता आहे. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग शासन निर्णय क्र. एमएलआय ०४२२/ प्र.क्र. ६४/ कामगार- ६ दि. १६ जून, २०२२ अन्वये शैक्षणिक अभ्यासक्रमाचे शुल्क शासनाने विहित केले आहे.

सदर अभ्यासक्रम हा विद्यार्थ्यांना, मानवी वर्तन समजून घेण्यासाठी पध्दतशीरपणे ज्ञान प्रदान करतो, तसेच औद्योगिक समस्यांचे बारकाईने विचार करण्याची आणि विश्लेषण करण्याची क्षमता त्यांच्यात निर्माण करतो. या अभ्यासक्रमात विद्यार्थ्यांना कामगार कायदे आणि रोजगाराच्या कायदेशीर पैलूंची व्यापक माहिती मिळते. विद्यार्थी हे, समकालीन व्यावसायिक वातावरणातील धोरणात्मक औद्योगिक आणि मानवी संबंधांचे तत्वज्ञान प्रत्यक्ष आचरणात आणण्यास शिकतात.

अभ्यासक्रमामध्ये १८ आठवडयांचे प्रत्यक्ष प्रशिक्षण (Hands on) देण्यात येत असून सदर प्रशिक्षण हे संरचित एकीकरण करुन (Structured Integration) उद्योगांमधील थेट प्रकल्पांवर केंद्रित, विद्यार्थ्यांना सर्वांगीण अनुभव देण्यासाठी तयार (Design) केलेले आहे. यामधे ४ आठवडे समवर्ती (Concurrent), ८ आठवडे उन्हाळी (Summer) आणि ४ आठवडे गट (Block) प्रशिक्षणाचा समावेश होतो. प्रत्यक्ष प्रशिक्षणाद्वारे संशोधन क्षमता विकसित होते आणि वास्तविक परिस्थितींमध्ये सैद्धांतिक ज्ञान लागू करण्याची क्षमता देखील विद्यार्थ्यांमध्ये निर्माण होते. यामुळे, विद्यार्थी हा व्यावसायिक जगतात अखंड संक्रमण (Seamless Transition) करु शकतो.

औद्योगिक संस्था, नागरी प्रशासन, कामगार आयुक्त कार्यालय, महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय, औद्योगिक व कामगार न्यायालये, कामगार संघटना, कर्मचारी राज्य विमा महामंडळ येथे प्रत्यक्ष संवाद साधण्याची आणि प्रशिक्षणाची संधी या घटकांचा समावेश सदर अभ्यासक्रमात केला असल्यामुळे हा अभ्यासक्रम व्यावहारिक असा आहे. यामुळे, विद्यार्थ्यांना व्यापक औद्योगिक आणि प्रशासकीय परिस्थितीजन्य समज प्राप्त होऊन सैध्दांतिक चौकटीच्या पलीकडे त्यांचे ज्ञान समृध्द होण्यास मदत होते.

१) मानवी भांडवल व्यवस्थापन व कर्मचारी संबंध या अभ्यासक्रमासोबत विद्यार्थ्यांची रोजगार क्षमता वाढावी आणि उद्योजकीय कौशल्ये विकसित व्हावीत यासाठी नियमित अभ्यासक्रमासोबत Add-on Modules तयार करुन शनिवार व रविवार या सुट्टीच्या दिवशी आणि आवश्यकतेनुसार इतर दिवशी उद्योग जगतातील तज्ञ व अनुभवी व्यक्तींना निमंत्रीत करुन विद्यार्थ्यांना प्रशिक्षण दिले जाते. यामध्ये

औद्योगिक गरजेनुसार विद्यार्थ्यांचे व्यावसायिक नेतृत्व गुण विकसित करणे आणि त्यांच्या तांत्रिक वर्तणूक क्षमता वाढ केली जाते.

२) विद्यार्थ्यांच्या व्यक्तिमत्व व वैयक्तिक विकासासाठी मूल्यांकन केंद्र (Assessment Centre) सुरु करण्यात आले आहे. सदर मूल्यांकन हे उद्योग जगतातली तज्ञ व्यक्तींकडून केले जाते.

३) विद्यार्थ्यांना वैयक्तिक मार्गदर्शनाकरिता मार्गदर्शक-शिष्य (Mentor-Mentee) कार्यक्रम सुरू करण्यात आलेला आहे. या कार्यक्रमात माजी विद्यार्थीकडून मार्गदर्शन व दिशादर्शनाचे कार्य करण्यात येते.

ब) विद्यावाचस्पती (Ph.D.) संशोधन केंद्र :-

मुंबई विद्यापीठाने एप्रिल, १९९५ पासून या संस्थेला विद्यावाचस्पती (Ph.D.) च्या पदवी अभ्यासक्रमाला मान्यता दिलेली होती. तदनंतर, संस्थेला श्रमविज्ञान क्षेत्रातील विद्यावाचस्पती (Ph.D.) संशोधन करण्याकरिता मुंबई विद्यापीठाने सन २०१२-१३ पासून कायमस्वरूपी मान्यता दिली आहे. पीएच.डी. पदवीकरीता कामगार व मनुष्यबळ विकास धोरणांसाठी पूरक ठरेल अशा विषयांची निवड केली जाते. कामगार विषयक धोरणांची आखणी करतान संशोधनावर आधारित आवश्यक ती आदाने (Inputs) माहितीच्या स्वरूपात प्राप्त होऊ शकतील, ही या पाठीमागची भूमिका आहे.

या संस्थेमधून आतापर्यंत एकूण १० विद्यार्थ्यांनी Ph.D. पदवी प्राप्त केलेली आहे. याशिवाय, १२ विद्यार्थ्यांचे पीएच.डी. संबंधीची संशोधन प्रक्रिया चालू आहे.

संस्थेद्वारे सध्या Certificate Course in Legal Framework and Discipline Management हा अल्प मुदतीचा प्रशिक्षण कार्यक्रम चालू शैक्षणिक वर्षापासून राबविण्यात येत आहे.

क) संस्थेचे इतर कार्यक्रम:-

- व्ही.व्ही. गिरी नॅशनल लेबर इन्स्टिटयुट (भारत सरकार) यांच्या सहकार्याने कामगार क्षेत्राशी संबंधीत विषयांवर वेळोवेळी चर्चासत्र/कार्यशाळा/ प्रशिक्षण यांचे आयोजन केले जाते. यामुळे विविध क्षेत्रातील संबंधित मान्यवरांना एका ठिकाणी येवून आपल्या विचारांची देवाण-घेवाण करून त्यातून संस्थेला शैक्षणिक दृष्ट्या आणि शासनाला धोरणात्मक निर्णय घेण्याच्या दृष्टिने उपयुक्त माहिती मिळते.
- कामगार आयुक्त आस्थापनेवरील अधिका-यांसाठी कामगार विषयक सेवाप्रवेशोत्तर प्रशिक्षण (Post Appointment Training) व उजळणी प्रशिक्षण (Refresher Training) याचे आयोजन वेळोवेळी करण्यात येते.

- संस्थेने वेळोवेळी आंतरराष्ट्रीय श्रम संघटनेच्या (ILO) संयुक्त विद्यमाने कामगार क्षेत्रातील घटकांसाठी तसेच कामगारांच्या आरोग्य व सुरक्षा संदर्भात अभ्यास गट स्थापन करून त्यावर अभ्यास प्रकल्प राबविले आहेत.
- संस्थेच्या ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्रामार्फत महाराष्ट्राच्या ग्रामीण भागात आर्थिक व कामगार नेतृत्व विकास शिबीरे आयोजित केली जातात.स्थानिक पातळीवरील स्वयंसेवी संस्थांच्या/शैक्षणिक संस्थांच्या सहकार्यातून अशी शिबिरे आयोजित करण्यात येत असल्यामुळे, विविध समाज घटकांचा सर्वसमावेशक विकासाच्या प्रक्रियेत सहभाग वाढतो. ही बाब सर्वसमावेशक विकासाच्या(Inclusive Growth) उद्दिष्ट पूर्तीसाठी पूरक ठरते. ग्रामीण श्रमविज्ञान केंद्रातर्फे कामगार विषयांशी निगडीत मराठी व इंग्रजी मध्ये प्रासंगिक वृत्तांत प्रसिद्ध केले जातात.
- संस्थेद्वारे कामगार क्षेत्रातील अभ्यासक, संशोधक, कामगार नेते यांच्याकरीता दोन महत्वपूर्ण स्मृती व्याख्याने आयोजित केली जातात. या व्याख्यानांचे स्वरूप प्रबोधनात्मक आहे. त्यापैकी एक व्याख्यान, कै.नारायण मेघाजी लोखंडे यांच्या स्मृती दिनानिमित्त व दुसरे व्याख्यान कै.गुलजारीलाल नंदा यांच्या स्मृतीनिमित्त आयोजित केले जाते.

Industries, Energy and Labour Department / उद्योग,ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग

ना.मे.लोखंडे महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था

Demand No.K-4/मागणी क्र. के-४ (Rs.in Thousand / रुपये हजारात)

Discription	प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारीत अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025--2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील
(277) Education					(277) शिक्षण
(00) (01) Maharashtra Labour Institute, Mumbai. (2230 0639) (Committed)					(00) (01) महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्था (2230 0639) (अनिवार्य)
01, Salaries	90,39	2,72,69	2,72,69		01, वेतन
03, Overtime Allowances	13	20	20		03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	2,93	5,00	5,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	12,64	15,00	15,00		10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	25	47	47		11, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	3,11	4,53	4,53		13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rate and Taxes	0	20	20		14, भाडे पट्टी व कर
16, Publications	0	40	40		16, प्रकाशने
17, Computer Expenses	0	39	39		17, संगणकावरील खर्च
20, Other Administrative Expenses	0	50	50		20, इतर प्रशासकीय खर्च
24.Petrol, Oil, Lubricant	75	3,00	3,00		24, पेट्रोल, तेल, वंगण
26, Advertising and Publicity	0	3,00	3,00		26, जाहिरात
27,Minor Work	0	1	1		27, लहान बांधकामे
28, Professional Services	6,95	15,00	15,00		28, व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
34, Scholarships/Stipends	0	1	1		34, शिष्यवृत्ती व विद्यावेतन
50, Other Charges	---	---	---		50, इतर खर्च
Total	117,15	3,20,40	3,20,40		एकूण

: 2 :

Discription	प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारीत अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025--2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील
(00) (02) Expansion of Labour Institute at Mumbai (2230 0648) (Committed)					(00) (02) मुंबई येथील कामगार संस्थेचा विस्तार (2230 0648) (अनिवार्य)
01, Salaries	63,95	92,67	92,67		01, वेतन
03, Overtime Allowances	16	26	26		03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	70	1,60	1,60		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	3,24	5,00	5,00		10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	21	37	37		11, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	2,16	2,98	2,98		13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	0	25	25		17, संगणकावरील खर्च
26, Advertising and Publicity	0	15	15		26, जाहिरात
Total	70,42	1,03,28	1,03,28		एकूण
(00) (03) Establishment of Centre for Rural Labour Studies MILS (2230 0657) (Committed)					(००) (०३) महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेमधील ग्रामीण अध्ययनातील अभ्यास केंद्र (2230 0657) (अनिवार्य)
01, Salaries	24,24	52,44	52,44		01, वेतन
03, Overtime Allowances	3	5	5		03, अतिकालिक भत्ता
06, Telephone, Electricity and Water Charges	44	1,10	1,10		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10,Contractual Services	2,16	4,50	4,50		10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	16	33	33		11, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	68	96	96		13, कार्यालयीन खर्च
16, Publications	0	50	50		16, प्रकाशने
17, Computer Expenses	0	25	25		17, संगणकावरील खर्च
28, Professional Services	0	1,00	1,00		28, व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
Total	27,71	61,13	61,13		एकूण

Discription	प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारीत अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025--2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील
(00) (04) Post Graduate Degree Course in Labour Studies at Regional Labour Institute (RLI) Nagpur. (2230 0666) (Committed)					(00) (04) प्रादेशिक कामगार संस्था, नागपूर येथे कामगार विषयक अभ्यासक्रमातील पदव्युत्तर पदवी पाठ्यक्रम **(2230 0666) (अनिवार्य)**
01, Salaries	38,12	1,08,39	1,08,39		01, वेतन
02, Wages	62	68	68		02, मजुरी
06, Telephone, Electricity and Water Charges	1,97	3,00	3,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क
10, Contractual Services	17,44	20,00	20,00		10, कंत्राटी सेवा
11, Domestic Travel Expenses	7	24	24		11, प्रवास खर्च
13, Office Expenses	17,55	27,00	27,00		13, कार्यालयीन खर्च
14, Rent, Rate and Taxes	6,50	10,00	10,00		14, भाडे पट्टी व कर
16, Publications	0	2,00	2,00		16, प्रकाशने
17, Computer Expenses	0	2,53	2,53		17, संगणकावरील खर्च
20, Other Administrative Expenses	0	15	15		20, इतर प्रशासकीय खर्च
26, Advertising and Publicity	0	1,00	1,00		26, जाहिरात
28, Professional Services	7,16	15,00	15,00		28, व्यावसायिक व विशेष सेवा वेतन
34, Scholarships/Stipends	0	1	1		34, शिष्यवृत्ती व विद्यावेतन
Total	89,43	1,90,00	1,90,00		एकूण
(00)(12) Strengthening Of Maharashtra Institute of Labour Studies (2230 5801) (Scheme)					(00) (12) महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेचे बळकटीकरण (2230 5801) **(कार्यक्रमावरील खर्च)**
13, Office Expenses	-	0	0		13, कार्यालयीन खर्च
17, Computer Expenses	-	0	0		17, संगणकावरील खर्च
53, Major Work	0	5,00,00	5,00,00		53, मोठी बांधकामे
Total	0	5,00,00	5,00,00		एकूण

Discription	प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारीत अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025--2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील
4250 ,Capital Outlay on Other Social Services 201, Labour (00)(02) Maharashtra Labour Institute Mumbai-Divisional Labour Institute Nagpur (Scheme) 53 Major Works (42500339)	55,54	15,00,00	15,00,00		४२५० इतर सामाजिक सेवा यावरील भांडवली खर्च २०१, कामगार (००) (०२) महाराष्ट्र कामगार संस्था, मुंबई – विभागीय कामगार संस्था, नागपूर (कार्यक्रम) ५३- मोठी बांधकामे (४२५००३३९)
Total	55,54	15,00,00	15,00,00		

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ ही निमशासकीय स्वायत्त संस्था, महाराष्ट्र कामगार कल्याण निधी अधिनियम, १९५३ च्या कलम ४ अन्वये स्थापना करण्यात आली. सदर अधिनियमाद्वारे महाराष्ट्र राज्यातील औद्योगिक कामगार आणि त्यांच्यावर अवलंबून असणारे कुटुंबिय यांच्यासाठी कार्यक्रम राबविण्याची जबाबदारी या मंडळावर सोपविण्यात आली आहे. मंडळावर शासनाने नियुक्त केलेले एकूण २६ प्रतिनिधी असतात. मालकांचे व कामगारांचे प्रत्येकी ६, स्त्री प्रतिनिधी ६ आणि स्वतंत्र प्रतिनिधी असतात.

कार्यक्रम पार पाडण्यासाठी निधी उपलब्ध व्हावा म्हणून अधिनियमाच्या कलम ३ अन्वये निर्माण करण्यात आलेल्या " कामगार कल्याण निधी " मध्ये खालील बाबींचा समावेश होतो

१. कर्मचाऱ्यांकडून वसूल केलेल्या दंडाच्या सर्व रकमा.

२. कर्मचाऱ्यांना देय असलेल्या पण न दिलेल्या व (कलम ६ अन्वये) निधीकडे हस्तांतरित केलेल्या संचित रकमा.

३. दंडादाखल दिलेले कोणतेही व्याज (कलम ६ ब अन्वये).

४. अधिनियमाच्या कलम ६ बब अन्वये कारखाने, मुंबई दुकाने व अधिनियम, १९४८ च्या कलम २ (ड) आणि कलम ८५ येणारे कारखाने, महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम, २०१७ उक्त अधिनियमानुसार जीमध्ये पाच किंवा अधिक व्यक्तींची नेमणूक असेल अशी कोणतीही संस्था आणि मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, १९६१ लागू होतो, असा मोटार परिवहन उपक्रम, बससेवा, ट्राममार्ग यात कामावर असलेल्या, कामगारांमागे भरावयाच्या कामगार कल्याण निधीच्या दरामध्ये सुधारणा करण्यात आली असून कामगारांचे सहामाही अंशदान प्रती कामगार रु. २५ मालकांचे सहामाही अंशदान प्रती कामगार रु. ७५ आणि शासनाचे प्रती कामगार सहामाही अंशदान रु. ५० राहील. (संदर्भ-महाराष्ट्र अधिनियम क्र. २५ दि. १८.०३.२०२४ अन्वये सुधारणा झालेली आहे.)

५. स्वेच्छेने दिलेली कोणतीही देणगी.

६. अधिनियमाच्या कलम ८ अन्वये कर्जाऊ घेतलेली कोणतीही रक्कम.

७. कोणत्याही प्रकारचे शासकीय कर्ज, सहाय्य अनुदान किंवा आर्थिक सहाय्य.

८. कलम ७ (५) अन्वये हस्तांतरित केलेला कोणताही निधी.

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळ राज्यात उघडलेल्या विविध कामगार केंद्राद्वारे कल्याणकारी कार्यक्रमाचे आयोजन करून कामगारांची सामाजिक, सांस्कृतिक, शैक्षणिक आणि क्रीडात्मक उन्नती साधण्याचा प्रयत्न कल्याणकारी कार्यक्रमामध्ये खालील बाबी समाविष्ट आहेत :

(अ) शैक्षणिक सुविधांसह सामुदायिक गरजा या अंतर्गत शिशु संगोपनालये व शिशु मंदिरे, शिवण वर्ग, सरकारमान्य बेरोजगार विनिमय (पूरक उद्योग) महिलांकरिता पूरक उद्योग, वाचनालये, ग्रंथालये व कामगार शिक्षण हे कार्यक्रम आयोजित केले

(ब) सांस्कृतिक व मनोरंजनात्मक कार्यक्रमांतर्गत राष्ट्रीय महोत्सव सोहळे, नाट्य स्पर्धा व नाट्य महोत्सव, कामगारांच्या सहली व सफरीचे आयोजन केले.

(क) खेळ व खेळ स्पर्धा या कार्यक्रमांतर्गत मंडळाच्या सर्व केंद्रांमधून खेळ व क्रीडा स्पर्धा आयोजित केल्या जातात. त्याचप्रमाणे शरीरसौष्ठव स्पर्धा, कुस्ती स्पर्धा तसेच मैदानी व आंतरगृह क्रीडा स्पर्धा आयोजित केल्या जातात.

(ड) मंडळाचे विविध सोयींनी युक्त मुंबई, नागपूर आणि पुणे येथे असे तीन प्रकल्प कार्यान्वित आहे की ज्या ठिकाणी अद्यावत व्यायामशाळा, जलतरण तलाव व विविध कार्यक्रमांसाठी प्रेक्षकगृहाचीही सोय आहे.

(इ) मंडळ, विस्तार व विकास कार्यक्रमांतर्गत अपंगांकरिता उद्योग, प्रशिक्षण, साखर कारखाने परिसरामध्ये कामगार कल्याण केंद्र चालविणे, कामगार पाल्यांना शैक्षणिक शिष्यवृत्त्या, उच्च शिक्षणासाठी परदेशी जाणाऱ्या कामगार पाल्यांना विशेष शिष्यवृत्ती आणि कामगार कुटुंबियांस राष्ट्रीय स्तरावर क्रीडा शिष्यवृत्ती, स्वयंरोजगार प्रशिक्षण शिबिरे, शालांत परीक्षा मार्गदर्शन, संगणक प्रशिक्षण वर्ग, औद्योगिक कामगारांसाठी राज्यस्तरीय कबड्डी स्पर्धा, त्याचप्रमाणे राज्यस्तरीय कामगार साहित्य संमेलन, गुणवंत कामगार कल्याण पुरस्कार, महिला बचत गट, बालसेवा कुल व कामगार महिला विकास योजनेअंतर्गत अनुदान तत्वावर शिवणयंत्रे पुरविणे, कामगार आरोग्य शिक्षणांतर्गत एड्स व क्षयरोग निर्मुलन इ. प्रमुख कार्यक्रमांचा समावेश असून असाध्य रोग सहायता योजनेंतर्गत ह्दयविकार, कर्करोग व किडनी पिडीतांना अर्थसहाय्य, नेत्र चिकीत्सा शिबिरामार्फत चष्मे वाटप कार्यक्रम घेतले जातात.

उपरोक्त सर्व कार्यक्रम, मंडळ आपल्या कामगार कल्याण केंद्रांमार्फत आयोजित करते. मार्च २०२४ अखेर कामगार कल्याण केंद्रांची संख्या २०८ इतकी आहे

महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळाने २०२४-२५ या मागील आर्थिक वर्षात उत्पन्न रु. १९३९५.१५ लाख व कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च १९३९५.१५ लाख अंदाजित केला होता. त्यामानाने प्रत्यक्ष रु. १७२७२.४२ लाख महसूल प्राप्त झाला व वेतन भत्ते व प्रशासकीय खर्चासह कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च रु. १२४९२.४३ लाख झाला होता. तसेच २०२५-२६ या चालू आर्थिक वर्षामध्ये एकूण महसूल रु. ३६१८५.४८ लाख अपेक्षित केला असून खर्च रु. ३६१८५.४८ लाख अपेक्षित केला आहे. त्यामानाने सप्टेंबर, २०२५ पर्यंत संपलेल्या सहा महिन्यात प्राथमिक आकडेवारीनुसार एकूण उत्पन्न रु. ८६६२.६१ लाख प्राप्त झाले असून वेतन भत्ते व प्रशासकीय खर्चासह कल्याणकारी कार्यक्रम खर्च रु. ३१७३.९९ लाख झालेला आहे.

विस्तार व विकास कार्यक्रमांतर्गत कामगार कल्याण केंद्रे, इमारत बांधकामासाठी आर्थिक वर्ष २०२६-२७ साली अर्थसंकल्पात रु. ४०००.०० लाखांची तरतूद सुचविलेली आहे.

सदर तरतुदीतून मंडळाचे अपूर्ण बांधकामे पूर्ण करण्यासाठी तरतूद करण्यात आली आहे.

१. प्रस्तावना

या विभागाचे नाव दिनांक १ जुलै १९७५ पूर्वी उद्योग व कामगार विभाग असे होते, परंतु तत्पुर्वीच्या उद्योग व सहकार विभागांचे उद्योग कक्ष व कामगार व समाज कल्याण विभागाचे कामगार कक्ष एकत्रित करून उद्योग व कामगार विभाग असे नामाभिधान दिनांक १ मे १९६० रोजी करण्यात आले होते.

त्यानंतर पाटबंधारे व वीज विभागाकडून जलविद्युत जनरेशन हा विषय या विभागाकडे वर्ग करण्यात आल्यामुळे ह्या विभागाचे नामाभिधान उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग असे करण्यात आले.

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागातील उद्योग उपविभागांतर्गत समाविष्ट असलेल्या खनिकर्म उद्योगांमध्ये होणारी वाढ आणि खनिकर्म संबंधित उपक्रमांच्या प्रभावी अंमलबजावणीसाठी स्वतंत्र खनिकर्म उपविभाग स्थापना करण्यास मान्यता दिली असून त्यानुसार विभागाचे नामकरण उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग करण्याबाबतची अधिसूचना सामान्य प्रशासन विभागाचे दिनांक २३ ऑगस्ट २०२३ रोजी प्रसिद्ध केली आहे.

२. उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागात प्रभागनिहाय मंजूर कार्यासनांची संख्या खालीलप्रमाणे आहे :—

(१) उद्योग प्रभाग	८ कक्ष
(२) ऊर्जा प्रभाग	६ कक्ष
(३) कामगार प्रभाग	११ कक्ष
(४) खनिकर्म प्रभाग	१ कक्ष
(५) प्रशासन प्रभाग	७ कक्ष (प्रशासन १ ते ५, नोंदणी शाखा, रोख शाखा).

तसेच कामगार प्रभागात सर्वाधिक कार्यासने कार्यरत असल्याने, सामान्य प्रशासन विभागाच्या दिनांक ९ मार्च २०११ रोजीच्या परिपत्रकान्वये उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभागातील खुद्द आस्थापना संबधिचे कामकाज (प्रशासन प्रभाग) प्रधान सचिव / सचिव (कामगार) यांच्याकडे सोपविण्यात आले आहे.

ई-गव्हर्नन्स उपक्षेत्राखालील महत्त्वाच्या योजनांची थोडक्यात माहिती पुढीलप्रमाणे :-

कामगार विभागांतर्गत ई-गव्हर्नन्स प्रकल्प :-

१०.१३६ सदर योजनेसाठी वार्षिक योजना २०२२-२३ करिता रुपये १००.०० लाख नियतव्यय मंजूर करण्यात आला आहे. वार्षिक योजना सन २०२३-२४ मध्ये रुपये ८०.०० लाख इतका नियतव्यय कामगार विभागाच्या ई-गव्हर्नन्स प्रकल्पासाठी प्रस्तावित करण्यात आला आहे.

१०.१३७ कामगार विभागांतर्गत, कामगार आयुक्त, औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय व बाष्पके संचालनालयामार्फत हाताळण्यात येणाऱ्या महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियम, कंत्राटी कामगार अधिनियम, विडी व सिगार अधिनियम, इमारत व इतर बांधकाम मजूर अधिनियम, मोटार परिवहन कामगार अधिनियम, कारखाने अधिनियम व बाष्पके अधिनियम या सात कायद्यांतर्गत पुरविण्यात येणाऱ्या एकूण ४१ सेवा ऑनलाईन पद्धतीने पुरविण्यात येत आहेत.

१०.१३७.१ कामगार व्यवस्थापन प्रणाली :—

कामगार विभागाचे काम ऑनलाईन करण्याकरिता कामगार विभागांतर्गत एकात्मिक कामगार व्यवस्थापन प्रणाली राबविण्याबाबतचा प्रस्ताव विभागाच्या विचाराधीन आहे.

सद्यःस्थितीत, खालील कामगार कायद्यांतर्गत नोंदणीकरण, नूतनीकरण, इ. कामे महाकामगार या शासनाच्या संकेत-स्थळावरून महाऑनलाईनमार्फत करण्यात येत आहेत :-

(१) महाराष्ट्र दुकाने व आस्थापना अधिनियमांतर्गत नोंदणीकरण व सुधारणा.

(२) कंत्राटी कामगार (नियमन व निर्मूलन) अधिनियमांतर्गत मुख्य मालकाचे नोंदणीकरण व सुधारणा तसेच

कंत्राटदाराचे परवाना नुतनीकरण व सुधारणा.

(३) महाराष्ट्र कामगार कल्याण निधी अधिनियम, १९५३ अंतर्गत मालक व कामगार नोंदणीकरण व निधी संकलन.

(४) इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाचे नोंदणीकरण व सुधारणा.

(५) विडी व सिगार कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाला परवाना देणेबाबत.

(६) आंतरराज्य स्थलांतरित कामगार अधिनियमांतर्गत मालकाचे नोंदणीकरण.

(७) कारखाने अधिनियमांतर्गत परवाना नोंदणीकरण व इतर बाबी.

(८) यादृच्छिक कारखाने निरीक्षण व संबंधित बाबी.

(९) कामगार कायद्यांतर्गत तक्रार निवारणाच्या बाबी.

(१०) बाष्पके अधिनियम, १९२३, महाराष्ट्र बाष्पके नियम, १९६२ व महाराष्ट्र मितोपयोजक नियम, १९६५ अंतर्गत नोंदणीकरण, नूतनीकरण व निरीक्षण.

४. उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभागांचा संघटनात्मक तक्ता (खुद्द)

प्रधान सचिव (उद्योग)	अपर मुख्य सचिव (ऊर्जा)		प्रधान सचिव (कामगार व प्रशासन)		अपर मुख्य सचिव (खनिकर्म)
उद्योग कक्ष	**पारंपरिक ऊर्जा कक्ष**	**अपारंपरिक ऊर्जा कक्ष**	**कामगार कक्ष**	**प्रशासन कक्ष**	१ सह सचिव
१ सह सचिव	१ सहसचिव	१ सह सचिव	३ उप सचिव	१ अवर सचिव	३ कक्ष अधिकारी
१ उप सचिव.	० उप सचिव	१ अवर सचिव	३ अवर सचिव	७ कक्ष अधिकारी	
३ अवर सचिव	२ अवर सचिव	२ कक्ष अधिकारी	७ कक्ष अधिकारी		
५ कक्ष अधिकारी	५ कक्ष अधिकारी				
	१ सहा. लेखा अधिकारी				

मागणी क्र. के.८, मुख्य लेखाशिर्ष : ३४५१ - सचिवालय- आर्थिक सेवा, ००३ - प्रशिक्षण, (००) (०१) शासकीय कर्मचाऱ्यांना प्रशिक्षण (३४५१ २८९१), (योजनांतर्गत)

सदर योजनेअंतर्गत महाराष्ट्र राज्याचे प्रशिक्षण धोरणांतर्गत उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द) व कामगार विभागाच्या अखत्यारीतील विभागीय कार्यालयातील कार्यरत असलेले सर्व अधिकारी/कर्मचाऱ्यांना उजळणी प्रशिक्षण तसेच नवीन विषय तोंड ओळख प्रशिक्षणासाठी सन २०२५ - २०२६ साठी १५०.०० लक्ष 'इतके अनुदान मंजूर केले आहे. सन २०२५-२०२६ या वित्तीय वर्षाकरिता अंदाजित रुपये ४०.०० लक्ष इतका प्रशिक्षणासाठी खर्च अपेक्षित आहे. त्यानुसार उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग (खुद्द) व कामगार प्रभागाच्या अधिपत्याखालील सर्व कार्यालये यांच्याकरिता रुपये १५०.०० लक्ष इतका नियतव्य केला आहे.

कार्यक्रमांच्या कार्यभाराचा सारांश प्रत्येक कार्यक्रमाची कामगिरी लक्ष्य दर्शवितो.

हे कार्यक्रम मंत्रालयीन स्तरावर घेतलेल्या धोरणाविषयक निर्णयानुसार कार्यान्वित केले जातात. त्यामुळे मंत्रालयीन विभागांना कार्यक्रमाच्या कार्यभागाचा गोषवार देण्यासाठी कोणतीही मोजमापे विहित करणे योग्य व सुसंबद्ध ठरणार नाही. ही मोजमापे फक्त प्रत्येक कार्यात्मक कार्यक्रमाच्या प्रगतीचा अंदाज मुक्त आहेत. सोबत जोडलेले विवरणपत्र उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग ह्या विभागात हाताळलेल्या कार्यभाराची व्याप्ती दर्शविते.

विवरणपत्र अ

उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभाग शासन दिनांक २२.११.२०२२ अन्वये उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाचा आकृतिबंध सुधारित करण्यात आला आहे. तसेच उद्योग, ऊर्जा व कामगार व खनिकर्म विभाग शासन निर्णय दिनांक ६ सप्टेंबर २०२३ अन्वये सचिव (खनिकर्म) व त्यांच्या कार्यालयातील अन्य पदे मिळून ७ पदे निर्माण करण्यात आली आहेत. त्यानुसार उद्योग, ऊर्जा कामगार व खनिकर्म विभागातील पदनाम व पदसंख्या खालील प्रमाणे आहे :—

पदनाम	२०२६-२७
राजपत्रित	
अपर मुख्य सचिव/प्रधान सचिव/सचिव	४
सहसचिव	३
उप सचिव	६
अवर सचिव	१०
कक्ष अधिकारी	२९
लघुलेखक (निवडश्रेणी)	१
एकूण	**५३**
अराजपत्रित वर्ग-ब व क	
सहायक कक्ष अधिकारी	७१
रोख लेखापाल	१
सहायक लेखाधिकारी	१
लघुलेखक (उच्चश्रेणी)	११
लघुलेखक (निम्मश्रेणी)	११
लघुटंकलेखक	६
लिपिक-टंकलेखक	६५
एकूण	**१६६**
एकूण बेरीज	**२१९ (नियमित)**

बाह्ययंत्रणेव्दारे घ्यावयाच्या सेवा

अ.क्र.	सेवा	उच्चस्तरीय सचिव समितीची मान्यता (मनुष्यबळ संख्या)
(१)	(२)	(३)
१	वाहनचालक	५
२	शिपाई व तत्सम बहुउद्देशिय सेवा	३७
	एकूण मनुष्यबळसंख्या	**४२**

शासन निर्णय, नियोजन विभाग, क्र. असांस २०२२/ प्र.क्र.७६/का.१४२६, दि.२९.०६.२०२२ उद्योग, ऊर्जा व कामगार विभागाच्या तिन्ही प्रभागासाठी उप संचालकाची प्रत्येकी एक याप्रमाणे तीन पदे (अस्थायी) निर्माण करण्यात आली आहेत.

अ. क्र.	पदनाम	वेतनश्रेणी	पुनर्जिवित करण्यात आलेल्या पदांची संख्या
(१)	(२)	(३)	(४)
१.	उप सचालक	एस-२०-५६१००-१७७५००	३
	एकूण		**३**

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील
2230, Labour, Employment and Skill Development							**2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास**
I-Summary							**एक-सारांश**
00,							00,
01, Labour.							01, कामगार
001, Direction and Administration.	Voted	87,49,02	155,73,23	124,57,03	163,83,92	दत्तमत	001, संचालन व प्रशासन
004, Research and Statistics	Voted	2,79,18	5,09,01	4,73,94	5,45,98	दत्तमत	004, संशोधन व सांख्यिकी
101, Industrial Relations	Voted	93,56,46	158,93,19	130,82,01	156,98,24	दत्तमत	101, औद्योगिक संबंध
102, Working Conditions and safety.	Voted	35,31,81	87,96,45	72,49,53	76,41,03	दत्तमत	102, कामाची परिस्थिती व सुरक्षितता
103, General Labour Welfare.	Voted	10,80,00	20,80,00	14,56,00	20,80,00	दत्तमत	103, सर्वसाधारण कामगार कल्याण
111, Social Security for Labour.	Voted	13,89,90	23,18,41	14,03,53	15,42,92	दत्तमत	111, कामगारांकरिता सामाजिक सुरक्षितता
277, Education.	Voted	3,02,32	11,74,81	8,43,62	11,15,50	दत्तमत	277, शिक्षण
800, Other Expenditure	Voted	1,72	2,00,00	1,40,00	15,00	दत्तमत	800, इतर खर्च
Total-01	Voted	246,90,41	465,45,10	371,05,66	450,22,59	दत्तमत	एकूण-01
02, Employment Service							02, सेवायोजन सेवा
004, Research,Survey and Statistics	Voted	7,31	18,75	10,17	14,86	दत्तमत	004, संशोधन, सर्वेक्षण व सांख्यिकी
Total-02	Voted	7,31	18,75	10,17	14,86	दत्तमत	एकूण-02

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
Gross Total-	Voted	246,97,72	465,63,85	371,15,83	450,37,45	दत्तमत	स्थूल बेरीज	
Deduct Recoveries-	Voted	2,55	..	..	..	दत्तमत	वजा-वसुली	
	Charged	..	..	..	..	भारित		
Net Total-2230, Labour, Employment and Skill Development							निव्वळ बेरीज 2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास	
	Voted	246,95,17	465,63,85	371,15,83	450,37,45	दत्तमत		
	Total-	246,95,17	465,63,85	371,15,83	450,37,45	एकूण-		
II-Details							**दोन-तपशील**	
01, Labour.							01, कामगार	
001, Direction and Administration.							001, संचालन व प्रशासन	
(00)							(00)	
(00)(01) Commissioner of Labour.(Committed)	(22300414)						(00)(01) कामगार आयुक्त(अनिवार्य)	(22300414)
01, Salaries		23,19,07	31,00,00	27,45,00	34,41,00		01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	41	33	35		03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		30,40	40,00	32,00	40,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		24,55	1,90,00	1,71,00	1,90,00		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		2,10	6,60	4,62	6,80		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		56,48	92,70	74,16	95,48		13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		42,68	1,00,00	80,00	1,00,00		14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications		..	1	1	1		16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		..	8,44	5,91	8,69		17, संगणक खर्च	
51, Motor Vehicles		..	50	35	50		51, मोटार वाहने	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
Total-(00)(01)		24,75,28	35,38,66	31,13,38	38,82,83	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Deputy Commissioner of Labour(Regional)(Committed)	(22300423)					(00)(02) कामगार उप-आयुक्त (प्रादेशिक)(अनिवार्य)	(22300423)
01, Salaries		34,28,06	42,88,71	38,74,27	47,60,47	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		23	31	24	30	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		14,53	41,50	33,20	35,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		1,87	50,81	45,73	50,81	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		4,68	20,00	14,00	20,00	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		32,75	39,30	31,44	40,48	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		76,57	90,00	72,00	90,00	14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications		..	1	1	1	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		..	3,15	2,21	3,24	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		..	1	1	1	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
51, Motor Vehicles		..	77	54	77	51, मोटार वाहने	
Total-(00)(02)		35,58,69	45,34,57	40,73,65	50,01,09	एकूण-(00)(02)	
(00)(06) Strengthening of Labour Commissionerate and effective implementation of Labour Laws (Scheme)	(22305819)					(00)(06) कामगार आयुक्तालयाचे बळकटीकरण व कामगार कायद्यांची परिणामकारक अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(22305819)
13, Office Expenses		30,39	2,00,00	1,60,00	2,00,00	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		1,51,20	2,00,00	1,40,00	2,00,00	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		39,20	5,00	3,50	5,00	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity		..	1,00	70	1,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
60, Other Capital Expenditure		24,94,26	70,94,00	49,65,80	70,94,00	60, इतर भांडवली खर्च	
Total-(00)(06)		27,15,05	75,00,00	52,70,00	75,00,00	एकूण-(00)(06)	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
Total-001	Voted	87,49,02	155,73,23	124,57,03	163,83,92	दत्तमत एकूण-001	
004, Research and Statistics						004, संशोधन व सांख्यिकी	
(00)						(00)	
(00)(01) Research into Industrial Diseases and Hazardous Occupations.(Committed)	(22300452)					(00)(01) औद्योगिक क्षेत्रातील रोग व धोकादायक उद्योग या विषयातील संशोधन (अनिवार्य)	(22300452)
01, Salaries		44,39	70,53	67,00	76,90	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		..	1	1	1	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	29	20	30	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		20	56	45	58	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(01)		44,59	71,40	67,67	77,80	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Socio-Economic Surveys. (Committed)	(22300461)					(00)(02) सामाजिक-आर्थिक सर्वेक्षण(अनिवार्य)	(22300461)
01, Salaries		2,08,57	3,75,00	3,56,25	4,00,00	01, वेतन	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		38	2,39	1,67	2,46	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		..	35	28	35	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(02)		2,08,95	3,77,75	3,58,21	4,02,82	एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Scheme for collection of Statistics for Labour information and intelligence. (Committed)	(22300479)					(00)(03) कामगारांविषयी माहिती व गुप्तवार्ता यांसंबधातील आकडेवारी गोळा करण्यासाठीची योजना(अनिवार्य)	(22300479)

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
01, Salaries		25,64	59,50	47,80	65,00		01, वेतन	
10, Contractual Services		..	1	1	1		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	30	21	30		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		..	5	4	5		13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(03)		25,64	59,86	48,06	65,36		एकूण-(00)(03)	
Total-004	Voted	2,79,18	5,09,01	4,73,94	5,45,98	दत्तमत	एकूण-004	
101, Industrial Relations							101, औद्योगिक संबंध	
(00)							(00)	
(00)(01) Court of Industrial Arbitration. (Committed)	(22300488)						(00)(01) औद्योगिक लवाद न्यायालय(अनिवार्य)	(22300488)
01, Salaries		39,13,29	63,83,27	52,56,41	60,55,71		01, वेतन	
03, Overtime Allowances		7,06	10,00	8,00	10,30		03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		1,93,02	2,50,00	2,00,00	2,00,93		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		37,64	1,00,00	90,00	1,00,00		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		48,87	55,50	44,40	57,17		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		4,19,98	4,79,97	3,83,98	4,91,98		13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		3,19,38	2,64,80	2,11,84	2,31,86		14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		5,54	18,25	12,78	18,80		17, संगणक खर्च	
51, Motor Vehicles		1,09	1,99	1,10	1,99		51, मोटार वाहने	
Total-(00)(01)		49,45,87	75,63,78	62,08,51	71,68,74		एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Labour Courts.(Committed)	(22300497)						(00)(02) कामगार न्यायालये(अनिवार्य)	(22300497)
01, Salaries		36,76,34	63,68,48	53,52,30	60,27,96		01, वेतन	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
03, Overtime Allowances		1,68	3,54	2,83	3,65	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		59,59	90,00	72,00	90,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		43,00	1,00,00	90,00	1,00,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		21,52	47,77	47,77	49,20	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		3,06,84	4,98,75	3,99,00	5,03,63	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		33,89	34,76	27,81	33,59	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		2,79	4,33	3,03	4,46	17, संगणक खर्च	
Total-(00)(02)		41,45,65	71,47,63	59,94,74	68,12,49	एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Wage Boards.(Committed)	(22300503)					(00)(03) वेतन मंडळे(अनिवार्य)	(22300503)
01, Salaries		19,59	45,80	25,20	50,84	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		6	60	48	60	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		83	1,50	1,05	1,50	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		1,00	1,39	1,11	1,43	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		..	1	2,73,37	28,03	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		27	50	21	52	17, संगणक खर्च	
28, Professional Services		2	52	42	52	28, व्यावसायिक सेवा	
Total-(00)(03)		21,77	50,33	3,01,85	83,45	एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Special Committees for Enquiry. (Committed)	(22300512)					(00)(04) विशेष चौकशी समित्या(अनिवार्य)	(22300512)
01, Salaries		1,00,92	1,23,97	1,17,77	1,30,00	01, वेतन	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	1,24	87	1,28	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		13	36	29	37	13, कार्यालयीन खर्च	
28, Professional Services		..	90	72	90	28, व्यावसायिक सेवा	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
Total-(00)(04)		1,01,05	1,26,48	1,19,66	1,32,56	एकूण-(00)(04)	
(00)(07) Court of Industrial Arbitration. (Scheme)	(22301312)					(00)(07) औद्योगिक लवाद न्यायालय(कार्यक्रम)	(22301312)
01, Salaries		..	1,75,00	66,25	1,69,53	01, वेतन	
13, Office Expenses		24,83	1,92,00	1,53,60	6,46,22	13, कार्यालयीन खर्च	
27, Minor Works		5,53	38,00	1	1,69,24	27, लहान बांधकामे	
51, Motor Vehicles		..	80,00	1	1	51, मोटार वाहने	
60, Other Capital Expenditure		..	15,00	10,50	15,00	60, इतर भांडवली खर्च	
Total-(00)(07)		30,36	5,00,00	2,30,37	10,00,00	एकूण-(00)(07)	
(00)(08) Labour Courts,(Scheme)	(22301321)					(00)(08) कामगार न्यायालय(कार्यक्रम)	(22301321)
01, Salaries		..	1,70,00	61,50	1,53,28	01, वेतन	
13, Office Expenses		35,04	1,50,00	1,20,00	3,30,00	13, कार्यालयीन खर्च	
27, Minor Works		76,72	1,80,00	41,40	16,72	27, लहान बांधकामे	
Total-(00)(08)		1,11,76	5,00,00	2,22,90	5,00,00	एकूण-(00)(08)	
(00)(09) Implementation of Building and other Construction Workers Act,1996(Scheme)	(22305837)					(00)(09) इमारत व इतर बांधकाम कामगार अधिनियम, 1996 ची अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(22305837)
13, Office Expenses		..	4,97	3,98	1,00	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-101	Voted	93,56,46	158,93,19	130,82,01	156,98,24	दत्तमत एकूण-101	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
102, Working Conditions and safety.						102, कामाची परिस्थिती व सुरक्षितता	
(00)						(00)	
(00)(01) Directorate of Industrial safety and health(Committed)	(22300521)					(00)(01) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालय(अनिवार्य)	(22300521)
01, Salaries		19,90,82	30,30,97	25,79,42	28,63,49	01, वेतन	
02, Wages		63	1,00	90	1,00	02, मजुरी	
03, Overtime Allowances		41	77	62	79	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		12,03	19,50	15,60	19,50	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		7,50	1,31,50	1,18,35	1,31,50	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		2,51	10,30	7,21	10,61	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		50,29	65,00	52,00	65,00	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		99,12	91,04	1,17,44	91,04	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		1,89	4,05	2,84	4,17	17, संगणक खर्च	
24, Petrol, Oil and Lubricants		4,19	16,00	12,80	17,00	24, पेट्रोल, तेल व वंगण	
Total-(00)(01)		21,69,39	33,70,13	29,07,18	32,04,10	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Directorate of Steam Boilers. (Committed)	(22300532)					(00)(02) बाष्पके संचालनालय(अनिवार्य)	(22300532)
01, Salaries		8,14,34	11,74,47	11,15,75	11,55,39	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	1	1	1	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		4,69	8,18	6,54	8,18	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		7,06	30,20	27,18	30,20	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		36,87	65,18	45,63	67,14	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		60,44	79,46	63,57	81,84	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		13,95	31,42	25,14	31,42	14, भाडेपट्टी व कर	
17, Computer Expenses		3,07	1,87	1,31	1,93	17, संगणक खर्च	
24, Petrol, Oil and Lubricants		68	1,00	80	1,10	24, पेट्रोल, तेल व वंगण	
26, Advertising and Publicity		2,00	1,00	70	1,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services		3,20	4,00	3,20	4,00	28, व्यावसायिक सेवा	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
Total-(00)(02)		9,46,30	13,96,79	12,89,83	13,82,21	एकूण-(00)(02)	
(00)(07) Strengthening of Medical Wing of Directorate of Industrial Safety and Health. (Committed)	(22300989)					(00)(07) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाच्या वैद्यकीय शाखेचे बळकटीकरण(अनिवार्य)	(22300989)
01, Salaries		18,24	51,07	33,00	47,36	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	50	40	1	03, अतिकालिक भत्ता	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	5	4	5	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		91	3,00	2,40	3,09	13, कार्यालयीन खर्च	
24, Petrol, Oil and Lubricants		2	3,70	2,96	3,00	24, पेट्रोल, तेल व वंगण	
51, Motor Vehicles		45	1,20	84	1,20	51, मोटार वाहने	
Total-(00)(07)		19,62	59,53	39,65	54,72	एकूण-(00)(07)	
(00)(15) strengthening of Directorate of Steam Boilers and effective implementation of Boilers Act (Scheme)	(22305784)					(00)(15) बाष्पके संचालनालयाचे बळकटीकरण व बाष्पके अधिनियमाची परिणामकारक अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(22305784)
11, Domestic Travel Expenses		..	1,00	70	1,00	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		49,36	14,65,50	11,72,40	8,29,60	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		..	10,00	7,00	13,57	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		2,50	5,00	3,50	23,50	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity		1,66	5,50	3,85	25,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services		49	3,00	2,40	5,00	28, व्यावसायिक सेवा	
52, Machinery and Equipments		..	10,00	7,00	1,02,33	52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
Total-(00)(15)		54,01	15,00,00	11,96,85	10,00,00	एकूण-(00)(15)	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
(00)(16) Strengthening of Directorate of Industrial Safety and Health and effective implementation of safety and health(Scheme)	(22305793)						(00)(16) औद्योगिक सुरक्षा व आरोग्य संचालनालयाचे बळकटीकरण आणि सुरक्षाविषयक व आरोग्यविषयक बाबींची परिणामकारक अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(22305793)
13, Office Expenses		2,22,40	8,70,00	6,96,00	9,00,00		13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		22,86	9,00,00	6,30,00	2,00,00		17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		..	..	1	50,00		20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity		97,23	5,00,00	3,50,00	6,00,00		26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
27, Minor Works		..	..	1	1,00,00		27, लहान बांधकामे	
51, Motor Vehicles		..	1,00,00	70,00	50,00		51, मोटार वाहने	
52, Machinery and Equipments		..	1,00,00	70,00	1,00,00		52, यंत्रसामग्री व साधनसामग्री	
Total-(00)(16)		3,42,49	24,70,00	18,16,02	20,00,00		एकूण-(00)(16)	
Total-102	Voted	35,31,81	87,96,45	72,49,53	76,41,03	दत्तमत	एकूण-102	
103, General Labour Welfare.							103, सर्वसाधारण कामगार कल्याण	
(00)							(00)	
(00)(01) Contribution to Maharashtra Labour Welfare Board under the Bombay Labour Fund Act,1953.(Committed)	(22300577)						(00)(01) मुंबई कामगार कल्याण निधी अधिनियम, 1953 अन्वये महाराष्ट्र कामगार कल्याण मंडळाला अंशदान(अनिवार्य)	(22300577)
32, Contributions		10,80,00	20,80,00	14,56,00	20,80,00		32, अंशदाने	
Total-103	Voted	10,80,00	20,80,00	14,56,00	20,80,00	दत्तमत	एकूण-103	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
111, Social Security for Labour.						111, कामगारांकरिता सामाजिक सुरक्षितता	
(00)						(00)	
(00)(01) Commissioner for Workmen's Compensation(Committed)	(22300595)					(00)(01) श्रमिक भरपाई आयुक्त(अनिवार्य)	(22300595)
01, Salaries		2,72,73	4,42,18	3,44,98	4,63,29	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		3,00	4,50	3,39	4,50	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		1	4,50	4,50	4,64	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		16,25	32,24	25,79	33,21	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		1,46	1,79	95	1,80	17, संगणक खर्च	
Total-(00)(01)		2,93,45	4,85,22	3,79,62	5,07,45	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Charges in connection with Employees Provident Fund and other Acts.(Committed)	(22300612)					(00)(02) कामगार भविष्यनिर्वाह निधी व इतर अधिनियम यासंबंधीचे खर्च(अनिवार्य)	(22300612)
01, Salaries		69,04	1,19,00	1,13,05	1,32,09	01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		1,82	3,00	2,40	3,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	50	35	52	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		98	1,51	1,21	1,56	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		..	1,06	74	1,09	17, संगणक खर्च	
Total-(00)(02)		71,84	1,25,08	1,17,76	1,38,27	एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Preparation of Consumer Price Index Number.(Committed)	(22300621)					(00)(03) ग्राहक किंमत निर्देशांक तयार करणे(अनिवार्य)	(22300621)
01, Salaries		1,00,27	1,55,00	1,24,45	1,60,00	01, वेतन	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
11, Domestic Travel Expenses		..	10	7	10	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		..	5	4	5	13, कार्यालयीन खर्च	
Total-(00)(03)		1,00,27	1,55,16	1,24,57	1,60,16	एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Development Commissioner(Unorganised Labour) (Committed)	(22301341)					(00)(04) विकास आयुक्त (असंघटित कामगार)(अनिवार्य)	(22301341)
01, Salaries		49,99	83,61	79,43	92,81	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		..	1	1	1	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		31	50	40	50	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		..	1	1	1	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		..	2,70	1,89	2,70	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		4,51	16,00	12,80	16,00	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		45,33	70,00	56,00	70,00	14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications		..	10	1	1	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		..	5,00	3,50	5,00	17, संगणक खर्च	
Total-(00)(04)		1,00,14	1,77,93	1,54,05	1,87,04	एकूण-(00)(04)	
(00)(05) Fund for Pradhikaran for un-organised Labour(Scheme)	(22301368)					(00)(05) असंघटित कामगार प्राधिकरणाकरिता निधी(कार्यक्रम)	(22301368)
50, Other Charges		..	5,00,00	1	..	50, इतर खर्च	
(00)(06) Payment of Premium of Janashree Vima Yojana for Un-Organised Labour. (Scheme)	(22301377)					(00)(06) असंघटित कामगारांसाठी जनश्री विमा योजनेच्या विम्याचे हप्ते प्रदान करणे(कार्यक्रम)	(22301377)
50, Other Charges		..	1	1	..	50, इतर खर्च	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
(00)(08) Payment of installments of Rashtriya Swasthya Bima Yojna for unorganised labour under BPL (State Share 25%)(Scheme)	(22305022)						(00)(08) दारिद्र रेषेखालील असंघटित कामगारांकरिता राष्ट्रीय स्वास्थ्य विमा योजनेचे हप्ते प्रदान करणे (राज्य हिस्सा-25 टक्के) (कार्यक्रम)	(22305022)
50, Other Charges		..	1	1	..		50, इतर खर्च	
(00)(11) Grant-in-aid to Gharelu Kamgar Welfare Board.(Scheme)	(22305345)						(00)(11) घरेलु कामगार कल्याण मंडळाला सहायक अनुदान(कार्यक्रम)	(22305345)
31, Grants-in-aid(Non-Salary)		4,75,17	4,40,00	3,08,00	50,00		31, सहायक अनुदाने (वेतनेतर)	
36, Grant-in-aid(Salary)		..	60,00	57,00	..		36, सहायक अनुदाने (वेतन)	
Total-(00)(11)		4,75,17	5,00,00	3,65,00	50,00		एकूण-(00)(11)	
(00)(14) Prevention of Child Labour Act,1986(Scheme)	(22305828)						(00)(14) बाल कामगार प्रतिबंध अधिनियम, 1986(कार्यक्रम)	(22305828)
26, Advertising and Publicity		3,49,03	3,75,00	2,62,50	5,00,00		26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
Total-111	Voted	13,89,90	23,18,41	14,03,53	15,42,92	दत्तमत	एकूण-111	
277, Education.							277, शिक्षण	
(00)							(00)	
(00)(01) Maharashtra Labour Institute,Mumbai.(Committed)	(22300639)						(00)(01) महाराष्ट्र कामगार संस्था, मुंबई(अनिवार्य)	(22300639)
01, Salaries		90,39	2,72,69	1,30,00	2,23,63		01, वेतन	
03, Overtime Allowances		13	20	16	20		03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		2,93	5,00	4,00	5,00		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		12,64	15,00	13,50	15,00		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		25	47	33	48		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
13, Office Expenses		3,11	4,53	3,62	4,67	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		..	20	16	20	14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications		..	40	28	40	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		..	39	28	40	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		..	50	35	50	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
24, Petrol, Oil and Lubricants		75	3,00	2,40	3,00	24, पेट्रोल, तेल व वंगण	
26, Advertising and Publicity		..	3,00	2,10	3,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
27, Minor Works		..	1	1	1	27, लहान बांधकामे	
28, Professional Services		6,95	15,00	12,00	15,00	28, व्यावसायिक सेवा	
34, Scholarships/Stipends		..	1	1	1	34, शिष्यवृत्त्या/विद्यावेतने	
Total-(00)(01)		1,17,15	3,20,40	1,69,20	2,71,50	एकूण-(00)(01)	
(00)(02) Expansion of Labour Institute at Mumbai.(Committed)	(22300648)					(00)(02) मुंबई येथील कामगार संस्थेचा विस्तार(अनिवार्य)	(22300648)
01, Salaries		63,95	92,67	88,04	82,57	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		16	26	21	27	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		70	1,60	1,28	1,60	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		3,24	5,00	4,50	5,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		21	37	26	38	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		2,16	2,98	2,38	3,07	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		..	25	18	26	17, संगणक खर्च	
26, Advertising and Publicity		..	15	11	15	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
Total-(00)(02)		70,42	1,03,28	96,96	93,30	एकूण-(00)(02)	
(00)(03) Rural Study centre in Maharashtra Insititute of Labour Studies.(Committed)	(22300657)					(00)(03) महाराष्ट्र श्रमविज्ञान संस्थेमधील ग्रामीण अध्ययनातील अभ्यासकेंद्र(अनिवार्य)	(22300657)
01, Salaries		24,24	52,44	49,82	39,92	01, वेतन	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
03, Overtime Allowances		3	5	4	5	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		44	1,10	88	1,10	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		2,16	4,50	4,05	4,50	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		16	33	23	34	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		68	96	77	99	13, कार्यालयीन खर्च	
16, Publications		..	50	35	50	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		..	25	18	26	17, संगणक खर्च	
28, Professional Services		..	1,00	80	1,00	28, व्यावसायिक सेवा	
Total-(00)(03)		27,71	61,13	57,12	48,66	एकूण-(00)(03)	
(00)(04) Post Graduate Degree Course in Labour Studies at Regional Labour Institute, Nagpur(Committed)	(22300666)					(00)(04) प्रादेशिक कामगार संस्था,नागपूर येथे श्रमविज्ञान अध्ययनातील पदव्युत्तर पदवी पाठ्यक्रम(अनिवार्य)	(22300666)
01, Salaries		36,58	1,08,39	1,02,97	1,20,31	01, वेतन	
02, Wages		62	68	61	71	02, मजुरी	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		1,12	3,00	3,00	3,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		17,44	20,00	18,00	20,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		7	24	17	25	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		17,55	27,00	21,60	27,00	13, कार्यालयीन खर्च	
14, Rent, Rates and Taxes		6,50	10,00	8,00	10,00	14, भाडेपट्टी व कर	
16, Publications		..	2,00	1,40	2,00	16, प्रकाशने	
17, Computer Expenses		..	2,53	1,77	2,61	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		..	15	11	15	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity		..	1,00	70	1,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services		7,16	15,00	12,00	15,00	28, व्यावसायिक सेवा	
34, Scholarships/Stipends		..	1	1	1	34, शिष्यवृत्त्या/विद्यावेतने	
Total-(00)(04)		87,04	1,90,00	1,70,34	2,02,04	एकूण-(00)(04)	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
(00)(12) Strengthening of Maharashtra Institute of Labour Studies (Scheme)		(22305801)						(00)(12) महाराष्ट्र श्रम विज्ञान संस्थेचे बळकटीकरण(कार्यक्रम)	(22305801)
53, Major Works			..	5,00,00	3,50,00	5,00,00		53, मोठी बांधकामे	
Total-277	Voted		3,02,32	11,74,81	8,43,62	11,15,50	दत्तमत	एकूण-277	
800, Other Expenditure								800, इतर खर्च	
(00)								(00)	
(00)(05) Eradication of Child Labour Practice. (Scheme)		(22301401)						(00)(05) बालकामगार प्रथेचे उच्चाटन(कार्यक्रम)	(22301401)
50, Other Charges			1,72	2,00,00	1,40,00	15,00		50, इतर खर्च	
Total-800	Voted		1,72	2,00,00	1,40,00	15,00	दत्तमत	एकूण-800	
Total-01	Voted		246,90,41	465,45,10	371,05,66	450,22,59	दत्तमत	एकूण-01	
02, Employment Service								02, सेवायोजन सेवा	
004, Research,Survey and Statistics								004, संशोधन, सर्वेक्षण व सांख्यिकी	
(00)								(00)	
(00)(01) Special Employment Programme for Educated Unemployed.(Committed)		(22300693)						(00)(01) सुशिक्षित बेरोजगारांसाठी विशेष सेवायोजन कार्यक्रम(अनिवार्य)	(22300693)
01, Salaries			7,31	18,53	10,00	14,64		01, वेतन	
06, Telephone, Electricity and Water Charges			..	5	4	5		06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services			..	1	1	1		10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses			..	10	7	10		11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
13, Office Expenses			..	6	5	6		13, कार्यालयीन खर्च	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
Total-(00)(01)			7,31	18,75	10,17	14,86		एकूण-(00)(01)	
Total-004	Voted		7,31	18,75	10,17	14,86	दत्तमत	एकूण-004	
Gross Total-2230, Labour, Employment and Skill Development	Voted		246,97,72	465,63,85	371,15,83	450,37,45	दत्तमत	स्थूल बेरीज-2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास	
III-Details of Recoveries								**तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील**	
00								00	
911, Recoveries of overpayments								911, अतिप्रदानाची वसुली	
(00)								(00)	
(00)(01) Recovery of Overpayments(Committed)		(2230A085)						(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली(अनिवार्य)	(2230ए085)
70, Deduct Recoveries			2,55	..	..	..		70, वजा-वसुली	
(00)(02) Recovery of Overpayments(Scheme)		(2230A094)						(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली(कार्यक्रम)	(2230ए094)
70, Deduct Recoveries			..	..	..	..		70, वजा-वसुली	
Total-Deduct Recoveries	Voted		2,55	..	..	..	दत्तमत	एकूण-वजा-वसुली	
Net Total-2230, Labour, Employment and Skill Development	Charged		..	..	..	..	भारित	निव्वळ बेरीज 2230, कामगार, सेवायोजन व कौशल्य विकास	
	Voted		246,95,17	465,63,85	371,15,83	450,37,45	दत्तमत		

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-4 / मागणी क्रमांक के -4

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description	प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील
Total-	246,95,17	465,63,85	371,15,83	450,37,45	एकूण-

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-5 / मागणी क्रमांक के -5

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
2235, Social Security and Welfare								**2235, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण**	
I-Summary								**एक-सारांश**	
00,								00,	
60, Other Social Security and Welfare Programmes								60, इतर सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम	
104, Deposit Linked Insurance Scheme-Government Provident Fund	Voted		10,20	11,91	11,91	11,91	दत्तमत	104, ठेव संलग्न विमा योजना-शासकीय भविष्य निर्वाह निधी	
Total-60	Voted		10,20	11,91	11,91	11,91	दत्तमत	एकूण-60	
Gross Total-	Voted		10,20	11,91	11,91	11,91	दत्तमत	स्थूल बेरीज	
II-Details								**दोन-तपशील**	
60, Other Social Security and Welfare Programmes								60, इतर सामाजिक सुरक्षा व कल्याण कार्यक्रम	
104, Deposit Linked Insurance Scheme-Government Provident Fund								104, ठेव संलग्न विमा योजना-शासकीय भविष्य निर्वाह निधी	
(00)								(00)	
(00)(01) Payment against Deposit Linked Insurance Scheme.(Committed)		(22350632)						(00)(01) ठेव संलग्न विमा योजनेसाठी प्रदाने(अनिवार्य)	(22350632)
50, Other Charges			10,20	11,91	11,91	11,91		50, इतर खर्च	
Total-104	Voted		10,20	11,91	11,91	11,91	दत्तमत	एकूण-104	

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
Gross Total-2235, Social Security and Welfare	Voted		10,20	11,91	11,91	11,91	दत्तमत	स्थूल बेरीज-2235, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	
III-Details of Recoveries								**तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील**	
00								00	
911, Recoveries of Overpayments								911, अतिप्रदानांची वसुली	
(00)								(00)	
(00)(01) Recovery of Overpayments(Committed)		(2235B657)						(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली(अनिवार्य)	(2235बी657)
70, Deduct Recoveries			..	..	..	..		70, वजा-वसुली	
Net Total-2235, Social Security and Welfare	Charged		..	..	..	..	भारित	निव्वळ बेरीज 2235, सामाजिक सुरक्षा व कल्याण	
	Voted		10,20	11,91	11,91	11,91	दत्तमत		
	Total-		10,20	11,91	11,91	11,91	एकूण-		

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-8 / मागणी क्रमांक के -8

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
3451, Secretariat-Economic Services							**3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा**	
I-Summary							**एक-सारांश**	
00, 003, Training	Voted	..	1,50,00	50,00	45,46	दत्तमत	00, 003, प्रशिक्षण	
090, Secretariat	Voted	24,92,12	42,38,21	37,62,70	50,63,96	दत्तमत	090, सचिवालय	
Gross Total-	Voted	24,92,12	43,88,21	38,12,70	51,09,42	दत्तमत	स्थूल बेरीज	
Deduct Recoveries-	Voted	14	..	..	..	दत्तमत	वजा-वसुली	
	Charged	..	..	..	..	भारित		
Net Total-3451, Secretariat-Economic Services							निव्वळ बेरीज 3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा	
	Voted	24,91,98	43,88,21	38,12,70	51,09,42	दत्तमत		
	Total-	24,91,98	43,88,21	38,12,70	51,09,42	एकूण-		
II-Details							**दोन-तपशील**	
00 003, Training (00) (00)(01) Trainning to Government Employees(Scheme)	(34512891)						00 003, प्रशिक्षण (00) (00)(01) शासकीय कर्मचा-यांना प्रशिक्षण.(कार्यक्रम)	(34512891)
20, Other Administrative Expenses		..	1,50,00	50,00	45,46		20, इतर प्रशासकीय खर्च	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-8 / मागणी क्रमांक के -8

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027	तपशील	
Total-003	Voted	..	1,50,00	50,00	45,46	दत्तमत एकूण-003	
090, Secretariat						090, सचिवालय	
(00)						(00)	
(00)(01) Industries, Energy, Labour and Mining Department(Committed)	(34510073)					(00)(01) उद्योग, ऊर्जा, कामगार व खनिकर्म विभाग(अनिवार्य)	(34510073)
01, Salaries		23,18,86	30,65,00	29,11,75	31,18,00	01, वेतन	
03, Overtime Allowances		39	1,05	84	1,05	03, अतिकालिक भत्ता	
06, Telephone, Electricity and Water Charges		3,24	6,00	4,80	6,00	06, दूरध्वनी, वीज व पाणी शुल्क	
10, Contractual Services		40,81	80,00	72,00	80,00	10, कंत्राटी सेवा	
11, Domestic Travel Expenses		34,07	30,00	21,00	30,00	11, देशांतर्गत प्रवास खर्च	
12, Foreign Travel Expenses		..	6,00	4,20	6,00	12, विदेश प्रवास खर्च	
13, Office Expenses		83,53	1,20,00	96,00	1,20,00	13, कार्यालयीन खर्च	
17, Computer Expenses		7,33	7,16	5,01	7,37	17, संगणक खर्च	
20, Other Administrative Expenses		1,15	8,00	5,60	8,00	20, इतर प्रशासकीय खर्च	
26, Advertising and Publicity		30	5,00	3,50	5,00	26, जाहिरात व प्रसिद्धी	
28, Professional Services		..	10,00	8,00	10,00	28, व्यावसायिक सेवा	
Total-(00)(01)		24,89,68	33,38,21	31,32,70	33,91,42	एकूण-(00)(01)	
(00)(05) Implementation of E goverenance project.(Scheme)	(34512728)					(00)(05) इ-गव्हर्नन्स प्रकल्पाची अंमलबजावणी(कार्यक्रम)	(34512728)
17, Computer Expenses		2,44	9,00,00	6,30,00	16,72,54	17, संगणक खर्च	
Total-090	Voted	24,92,12	42,38,21	37,62,70	50,63,96	दत्तमत एकूण-090	
Gross Total-3451, Secretariat-Economic Services	Voted	24,92,12	43,88,21	38,12,70	51,09,42	दत्तमत स्थूल बेरीज-3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा	

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
III-Details of Recoveries							**तीन-वसुलीच्या रकमांचा तपशील**	
00							00	
911, Recoveries of Overpayments							911, अतिप्रदानांची वसुली	
(00)							(00)	
(00)(01) Recovery of Overpayments(Committed)	(34513223)						(00)(01) अतिप्रदानाची वसुली(अनिवार्य)	(34513223)
70, Deduct Recoveries		14	..	..	..		70, वजा-वसुली	
(00)(02) Recovery of Overpayments(Scheme)	(34513232)						(00)(02) अतिप्रदानाची वसुली(कार्यक्रम)	(34513232)
70, Deduct Recoveries		..	..	..	..		70, वजा-वसुली	
Total-Deduct Recoveries	Voted	14	..	..	..	दत्तमत	एकूण-वजा-वसुली	
Net Total-3451, Secretariat-Economic Services	Charged	..	..	..	..	भारित	निव्वळ बेरीज 3451, सचिवालयीन-आर्थिक सेवा	
	Voted	24,91,98	43,88,21	38,12,70	51,09,42	दत्तमत		
	Total-	24,91,98	43,88,21	38,12,70	51,09,42	एकूण-		

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
7610, Loans to Government Servants etc								**7610, शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे**	
I-Summary								**एक-सारांश**	
00, 201, House Building Advances	Voted		12,99,63	15,18,80	15,18,80	3,62,75	दत्तमत	00, 201, घरबांधणी अग्रिमे	
202, Advances for Purchase of Motor Conveyances	Voted		20,86	50,00	50,00	50,00	दत्तमत	202, मोटार वाहन खरेदीसाठी अग्रिमे	
203, Advances for purchase of other Conveyances	Voted		..	18	18	1	दत्तमत	203, इतर वाहने खरेदी अग्रिमे	
204, Advances for Purchase of Computers	Voted		60	11,40	11,40	1,00	दत्तमत	204, संगणक खरेदीसाठी अग्रिमे	
Gross Total-	Voted		13,21,09	15,80,38	15,80,38	4,13,76	दत्तमत	स्थूल बेरीज	
II-Details								**दोन-तपशील**	
00 201, House Building Advances (00)								00 201, घरबांधणी अग्रिमे (00)	
(00)(01) House Building Advances. (Committed)		(76100514)						(00)(01) घरबांधणी अग्रिमे(अनिवार्य)	(76100514)
55, Loans and Advances			12,99,63	15,18,80	15,18,80	3,62,75		55, कर्जे व आगाऊ रकमा	
Total-201	Voted		12,99,63	15,18,80	15,18,80	3,62,75	दत्तमत	एकूण-201	
202, Advances for Purchase of Motor Conveyances (00)								202, मोटार वाहन खरेदीसाठी अग्रिमे (00)	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-13 / मागणी क्रमांक के -13

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description			प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील	
(00)(01) Advances for purchase of Motor Conveyances.(Committed)		(76100523)						(00)(01) मोटार वाहनाच्या खरेदीसाठी अग्रिमे(अनिवार्य)	(76100523)
55, Loans and Advances			20,86	50,00	50,00	50,00		55, कर्जे व आगाऊ रकमा	
Total-202	Voted		20,86	50,00	50,00	50,00	दत्तमत	एकूण-202	
203, Advances for purchase of other Conveyances								203, इतर वाहने खरेदी अग्रिमे	
(00)								(00)	
(00)(01) Advances for purchase of Other Conveyances.(Committed)		(76100532)						(00)(01) इतर वाहनांच्या खरेदीसाठी अग्रिमे(अनिवार्य)	(76100532)
55, Loans and Advances			..	18	18	1		55, कर्जे व आगाऊ रकमा	
Total-203	Voted		..	18	18	1	दत्तमत	एकूण-203	
204, Advances for Purchase of Computers								204, संगणक खरेदीसाठी अग्रिमे	
(00)								(00)	
(00)(01) Advance for purchase of Computers.(Committed)		(76101806)						(00)(01) संगणक खरेदीसाठी अग्रिमे(अनिवार्य)	(76101806)
55, Loans and Advances			60	11,40	11,40	1,00		55, कर्जे व आगाऊ रकमा	
Total-204	Voted		60	11,40	11,40	1,00	दत्तमत	एकूण-204	
Gross Total-7610, Loans to Government Servants etc	Voted		13,21,09	15,80,38	15,80,38	4,13,76	दत्तमत	स्थूल बेरीज-7610, शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे	

Industries,Energy,Labour and Mining Department / उद्योग, ऊर्जा , कामगार व खनिकर्म विभाग

Demand No. K-13 / मागणी क्रमांक के -13

(Rs. in Thousands) / (रुपये हजारांत)

Description		प्रत्यक्ष रकमा 2024-2025 Actuals 2024-2025	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2025-2026 Budget Estimates 2025-2026	सुधारित अंदाज 2025-2026 Revised Estimates 2025-2026	अर्थसंकल्पीय अंदाज 2026-2027 Budget Estimates 2026-2027		तपशील
Net Total-7610, Loans to Government Servants etc	Charged	..	..	..	..	भारित	निव्वळ बेरीज 7610, शासकीय कर्मचारी इत्यादींना कर्जे
	Voted	13,21,09	15,80,38	15,80,38	4,13,76	दत्तमत	
	Total-	13,21,09	15,80,38	15,80,38	4,13,76	एकूण-	

शासकीय मध्यवर्ती मुद्रणालय, मुंबई